

KARLOVA UNIVERZITA V PRAZE
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA DĚJIN A DIDAKTIKY DĚJEPISU

DIPLOMOVÁ PRÁCE

První Přemyslovci v didaktických aplikacích

The First Premyslids in didactic applications

Bc. Tomáš Hošek

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Mikeska

Studijní program: Učitelství pro střední školy (N7504)

Studijní obor: N D-ZSV (7504T216, 7504T190)

Praha, 2023

Odevzdáním této diplomové práce, na téma První Přemyslovci v didaktických aplikacích, potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 4. prosince. 2023

vlastnoruční podpis

Na tomto místě bych chtěl poděkovat Mgr. Tomáši Mikeskovi za velmi cenné rady, konstruktivní připomínky a trpělivost při odborném vedení mé práce.

Děkuji Tomáši Vlasatému za konzultace a přístup k obtížně dostupným studijním materiálům a za jeho podnětné články. Taktéž děkuji Štěpánu Součkovi za pomoc s grafickou podobou výukových karet. Nině Danišové za vytvořené studie a malby panovníků a jejich manželek. Dále děkuji svým přátelům, vedení školy ZŠ Mníšek pod Brdy -Komenského 420, kolegyním Marii Solničkové, Vendule Baluškové a Evě Šibřinové, reenactorské skupině Goryničové a hlavně celé mé rodině za nekonečnou podporu a trpělivost.

Abstrakt (čeština)

Tématem této práce je přiblížení doby a života prvních Přemyslovců a vytvoření didaktického materiálu využitelného do výuky. Didaktický materiál je navržený, vytvořený a věnovaný učitelům vlastivědy a dějepisu a všem žákům. Práce je rozdělena do dvou částí. První část nazvaná *První Přemyslovci a jejich doba*, je teoretická a pojednává o prvních Přemyslovcích a jejich době. Jsou zde podrobně popsáni první panovníci přemyslovského rodu a jejich blízcí. Je zde popsána doba, ve které žili a vládli a také různé aspekty běžného života tehdejší doby. Druhá, praktická část, nazvaná *Dějepis hry*, je věnována didaktice a praktickým aktivitám, které budou využitelné ve výuce 4. a 7. ročníku základní školy. Součástí bádání a vymýšlení didaktických aplikací bylo kromě studia odborné literatury i porovnání učebnicových textů, absolvování náslechoových hodin, konzultace s kolegy a vykonávání pedagogické praxe. Součástí tohoto procesu byla tvorba autorských výukových karet a také her a jejich praktické testování během autorovy pedagogické praxe. Součástí této diplomové práce je představení dvou základních her (2 varianty první hry a jedna varianta druhé hry) a další příklady aktivit využitelných ve výuce dějepisu či vlastivědy. Také je zde podrobně popsána a navržená tematická exkurze na území středočeského kraje, tedy původního přemyslovského dominia. K této práci jsou rovněž přiloženy dvě varianty autorských výukových karet, ukázky graficky realizovaných součástí her a další žánrová obrazová příloha.

Klíčová slova: Přemyslovci, Bořivoj, Ludmila, Spytihněv, Vratislav, Drahomíra, sv. Václav, Boleslav, Oldřich, Jaromír, Břetislav, didaktická hra, metodika, kostka, karty, výuka, legendy, kroniky

Abstract (English)

The theme of this thesis is to present the time and life of the first Premyslids and to create didactic material for teaching. The didactic material is designed, created and dedicated to teachers of history and history and all students. The work is divided into two parts. The first part, entitled The First Premyslids and their time, is theoretical and deals with the first Premyslids and their time. The first rulers of the Přemyslid family and their relatives are described in detail. The times in which they lived and ruled are described, as well as various aspects of everyday life at the time. The second, practical part, called History at Play, is devoted to didactics and practical activities that will be used in teaching 4th and 7th grade primary school. The research and devising of didactic applications included, in addition to studying the literature, comparing textbook texts, attending listening sessions, consulting with colleagues and carrying out teaching practice. This process included the creation of the author's teaching cards as well as games and their practical testing during the author's teaching practice. This thesis includes the presentation of two basic games (2 variants of the first game and one variant of the second game) and other examples of activities that can be used in history or history lessons. It also describes in detail and proposes a thematic excursion to the territory of the Central Bohemia region, the original Přemyslid dominion. This work is also accompanied by two versions of the author's teaching cards, examples of graphically realized parts of games and other genre picture appendix.

Keywords: Premyslids, Bořivoj, Ludmila, Spytihněv, Vratislav, Drahomíra, St. Wenceslas, Boleslaus, Oldřich, Jaromír, Břetislav, didactic game, methodology, dice, cards, teaching, legends, chronicles

Obsah

1. Úvod	10
2. Éra prvních přemyslovských panovníků	12
KONTEXT DOBY (9. – 11. STOLETÍ)	12
2.1. Přemyslovci:	13
2.2. Bájní přemyslovci	14
2.2.1. Bájný oráč Přemysl	14
2.2.2. Ostatní bájní Přemyslovci	15
2.3. Bořivoj a Ludmila	16
2.3.1. Bořivoj	16
2.3.2. Ludmila	18
2.4. Spytihněv a Vratislav s Drahomírou	20
2.4.1. Spytihněv	20
2.4.2. Vratislav	22
2.4.3. Drahomíra	23
2.5. Václav I. Svatý	25
2.5.1. Václav I. Svatý	26
2.6. Boleslav I. a Biagota	28
2.6.1. Boleslav I. Ukrutný	28
2.6.2. Biagota	37
2.7. Boleslav II. Pobožný	37
2.8. Svárliví bratři - Boleslav III, Oldřich a Jaromír	39
2.8.1. Boleslav III. Ryšavý	39
2.8.2. Jaromír	39
2.8.3. Oldřich	39
2.9. Boleslav Chrabrý a Vladivoj	40
2.9.1. Vladivoj	40
2.9.2. Boleslav Chrabrý	40
2.10. Břetislav I. a Jitka	41
2.10.1. Břetislav I.	41
2.10.2. Jitka	42
3. Život v raně Přemyslovských Čechách	42
3.1. Složení společnosti	42

3.2.	Osídlení a obydlí	44
3.2.1.	Osídlení	44
3.3.	Zemědělství, pěstování plodin a stravování.	45
3.3.1.	Zemědělství	46
3.3.2.	Strava	46
3.3.3.	Řemesla	47
3.4.	Odivání v raně středověkých Čechách	47
3.5.	Obchod	50
3.5.1.	Mince	51
3.6.	Náboženství a víra	52
3.6.1.	Původní slovanské náboženství	53
3.6.2.	Vzdělanost	56
3.6.3.	Přechod ke křesťanské víře	56
3.7.	Válčení a bitvy v době prvních Přemyslovců	57
3.7.1.	Složení a početnost vojsk	60
3.7.2.	Organizace	61
3.7.3.	Výzbroj	61
3.7.4.	Zbraně	62
3.7.5.	Zbraně „na blízko“	62
3.7.6.	Zbraně „na dálku“	67
3.7.7.	Zbroj a ochranné prvky	69
3.7.8.	Krátký dodatek ke „svatováclavské“ přilbě	72
3.8.	Druhý život Přemyslovců a odraz doby	75
3.9.	Prameny a literatura pro studium raně přemyslovských Čech	78
3.10.	Komparace učebnicových textů	78
3.10.1.	Zásady pro komparaci učebnic	78
3.10.2.	Samotná komparace učebnic	80
4.	Dějepis hrou	82
4.1.	Didaktika	82
4.2.	Didaktika dějepisu	82
4.3.	Didaktická hra	82
4.4.	Dějepis a vlastivěda	84
4.4.1.	Charakteristika a vymezení předmětu:	84

4.4.2.	Doba knížecí (doba Prvních Přemyslovců) - Očekávané výstupy	85
4.5.	Představení her a metodika	86
4.5.1.	Návrh rozdělení během školního roku – jak pracovat se hrou	86
4.5.2.	Motivace:	86
4.5.3.	Co nabídnout a čím motivovat	87
4.5.4.	Dobyvatel	88
4.5.5.	Osa	89
4.5.6.	Metodika pro hru Dobyvatel / Časová Osa	90
4.5.7.	Hra - Přežij středověk	92
4.5.8.	Odměny	97
4.6.	Testování her v pedagogické praxi:	99
4.6.1.	Shrnutí:	102
5.	Tipy a návrhy dalších didaktických aplikací do výuky dějepisu	102
5.1.1.	Trimino	103
5.1.2.	Najdi, kdo je vrah?	104
5.1.3.	Dramatizace vraždy	104
5.1.4.	Dobové zpravodajství/profil na sociální síti	105
5.1.5.	Břetislavovy dekrety	105
5.1.6.	Skupinové aktivity	107
5.1.7.	Výukové plakáty/obrazy/kartogramy	107
5.1.8.	Spojovačka	108
5.1.9.	„Kruh“	108
5.1.10.	Skládání komiksu	108
5.1.11.	Bubliny	108
5.1.12.	„Potkali se u Kolína“	109
5.1.13.	Zkoušení	109
5.1.14.	PC hra - návrh	109
5.1.15.	Výprava za knížetem Čechů (Herní kniha)	110
5.2.	Náměty pro exkurze	111
5.2.1.	Exkurze	112
5.2.2.	Návrhy míst k exkurzi v okolí hl. města Prahy a Podbrdského regionu:	114
6.	ZÁVĚR	120
7.	Bibliografie	123

7.1. Online zdroje	129
8.PŘÍLOHY	132
8.1. Seznam příloh	132

1. Úvod

První Přemyslovci, zakladatelé českého státu, zanechali v historii trvalou stopu svým výjimečným působením budovatelským, vojenským i diplomatickým. Získali významné postavení na mezinárodní úrovni a s vojenskou i politickou mocí přemyslovských panovníků museli počítat všichni tehdejší mocní. Jejich odkaz přetrvává do dnešní doby. Mluvíme stále jazykem českým (i když v dějinách měl namále) a hranice našeho státu jsou téměř stejné, jako v dobách vlády všech prvních knížat, od Boleslava I. řečeného Ukrutný až k Břetislavovi I., tito vytvořili a upevnili náš stát, který existuje déle než tisíc let.

Jejich vláda je zařazena do období raného středověku. Raný středověk je obecně vymezován mezi 6. a 11. stoletím. První Přemyslovci, na základě písemných pramenů, vládli na našem území během 9. až 11. století. Tomuto období, kdy vznikají první evropské státy založené na principech *feudalismu* a církevním učení o trojím lidu, se dokázali přizpůsobit a prodat se na výsluní. V naší historiografii je toto období nazýváno dobou knížecí. Na severu Evropy a na západě probíhá tzv. doba vikinská, kdy se severští nájezdníci, obchodníci a objevitelé vydávají na své výpravy.

Vše začíná první zmínkou o bitvě u řeky Vltavy. Tato zmínka pochází z Letopisů Fuldských (*Annales Fuldenses*) a je to jediná zmínka o této bitvě z roku 872, mezi zdejšími Slovy (kmenem Čechů) a Franky vedené mohučským arcibiskupem Liutbertem. Frankové v této bitvě zvítězili a zahnali Čechy do jejich hradišť. V dobývání však nepokračovali a ustoupili zpět. V tomto zápisu je i výčet Českých velmožů velících vojsku a mezi nimi byl zmíněn jistý *Goriwej*, u kterého se již Palacký nebo i Třeštík domnívají, že jde o našeho prvního, historicky doloženého panovníka, Bořivoje I., kterého řadíme do rodu Přemyslovců.

Nejprve Přemyslovci ovládali jádro Čech, tedy hradiště Levý Hradec a blízké okolí, včetně dnešního hlavního města Prahy. Za vlády Bořivojova syna Spytihněva již vládli značné části dnešního středočeského kraje. Velkou zemní expanzi započal kníže Boleslav I. Ukrutný, který upevnil jádro Přemyslovského dominia a vojenskou silou získal území severní Moravy, Krakovska či území zvaného Červené Hrady, sousedící s tehdejší Kyjevskou Rusí knížete Svjatosava I. Igoreviče. Jeho syn, Boleslav II. upevnil moc státu a dokončil církevní osamostatnění. Pak přichází mocenské rozbroje mezi jeho syny a náš stát se zmítá v politické nejistotě a válčení. Náš stát se ocitá mezi „mlýnskými kameny“ – mocí císaře obnovené Říše římské (budoucí Svaté říše římské) a nově vzniklého státu polského knížete Boleslava Chrabrého. Politickou nejistotu a krvavé pŕtky ukončuje až vláda knížete Břetislava I., který

nastavuje pevná pravidla o nástupnictví, aby již nikdy nedošlo k takové nestabilitě a rozkolu mezi blízkými příbuznými, kvůli moci.

Tato práce je zaměřena přesně na výše popisované období, tedy od vlády našeho prvního historicky doloženého knížete Bořivoje I. až po dobu vlády knížete Břetislava I., mezi lety 872 – 1055 našeho letopočtu.

Dle mého názoru jsou naše slavné dějiny až trestuhodně přehlíženy námi samými. Je to možná tím, že zde žijeme a s příběhy našich panovníků se setkáváme již od dětství. Známe je celý života a jsou s námi neustále přítomni. To způsobilo jakési podvědomé zevšednění a okoukanost. Navíc dnešní doba globalizace a prolínání kultur evropských i neevropských, nám nabízí mnoho možností studia historie. Máme, díky (nebo kvůli?) internetu okamžitý přístup k příběhům jiných, neokoukaných dynastií a panovníků jiných států. Ohlížíme se do ciziny a opomínáme vlastní historii. U některých tyto všechny aspekty dokonce přerostly v *oikofobii*¹, jelikož u souseda, za plotem je vždy tráva zelenější.

I má bakalářská práce byla zaměřena na dobu vikinskou a běžný život na severu Evropy, což je dnes stále populární téma. Čím jsem starší, tím více si výše vypsané aspekty uvědomuji a právě proto jsem si zvolil za téma své diplomové práce první Přemyslovce a zakladatele Českého státu. Chtěl bych toto téma opět uvést do popředí zájmu a bádání. Podpořit v mladších generacích zájem o naše dějiny a posílit národní cítění, které se postupně rozpouští v neustále se „zmenšujícím“ světě. Proto je třeba se mu více věnovat ve vzdělávání a učinit výuku o této době a osobnostech aktuálnější, dynamičtější a zábavnější. Považuji za důležité, aby žáci nevnímali dějiny jen jako soubor událostí a letopočtů. Mým cílem je aby žáci vnímali naše dějiny jako moderní fantasy seriály plné napětí, zrady, intrik, válčení či politických a milostných afér. Všechny tyto aspekty naše národní dějiny obsahují. Proto chci vytvořit didaktické aplikace, které by osvěžily a oživily výuku dějin našeho raného státu a našich prvních panovníků.

Tématem této práce je přiblížení doby a života prvních Přemyslovců a vytvoření didaktického materiálu využitelného do výuky. Didaktický materiál je navržený, vytvořený a věnovaný učitelům vlastivědy a dějepisu a všem žákům. Práce je rozdělena do dvou částí. První část nazvaná První Přemyslovci a jejich doba, je teoretická a pojednává o prvních Přemyslovcích a jejich době. Jsou zde podrobně popsáni první panovníci přemyslovského rodu a jejich blízcí. Je zde popsána doba, ve které žili a vládli a také různé aspekty běžného

¹ oikofobie bývá definována jako averze až nenávisť vůči vlastnímu domovu, Vlasti, národní kultuře a vlastní společnosti.

života tehdejší doby. Druhá, praktická část, nazvaná Dějepis hrou, je věnována didaktice a praktickým aktivitám, které budou využitelné ve výuce 4. a 7. ročníku základní školy. Součástí bádání a vymýšlení didaktických aplikací bylo kromě studia odborné literatury i porovnání učebnicových textů, absolvování náslechoých hodin, konzultace s kolegy a vykonávání pedagogické praxe. Součástí tohoto procesu byla tvorba autorských výukových karet a také her a jejich praktické testování během autorovy pedagogické praxe. Součástí této diplomové práce je představení dvou základních her (2 varianty první hry a jedna varianta druhé hry) a další příklady aktivit využitelných ve výuce dějepisu či vlastivědy. Také je zde podrobně popsána a navržená tematická exkurze na území středočeského kraje, tedy původního přemyslovského dominia. K této práci jsou rovněž přiloženy dvě varianty autorských výukových karet, ukázky graficky realizovaných součástí her a další žánrová obrazová příloha.

Jako inspirace pro tuto práci mi posloužilo téma práce mého bývalého kolegy ze studií, který zpracovával téma posledních Přemyslovců, konkrétně Přemysla II. Otakara. Také další diplomové práce zaměřené na interaktivní výuku a použití her ve výuce. Také vedoucí této práce, Mgr. Tomáš Mikeska, mě inspiroval, když mě odkázal na hru, která má podpořit výuku, od Mgr. Vojtěcha Vykouka a PaedDr. Františka Parkana. Také mě inspiroval citát připisovaným Konfuciovi: *„Pověz mi a zapomenu; ukaž mi a vzpomenu si; ale nech mne se zúčastnit a já pochopím a zapamatuji si.“*

2. Éra prvních přemyslovských panovníků

Kontext doby (9. – 11. století)²

První přemyslovská knížata vládla v celkem živém období evropských dějin, které by se dalo označit i jako „Zajímavé časy“³. Období 9. – 11. století je v Evropě zejména ve znamení změn, nejistoty, válčení ale také tvorby prvních států a mocenských celků. V 9. Století můžeme pozorovat Franskou říši na vrcholu své moci a její postupný úpadek. Založení *Velkomoravské říše* a vzestupu Severanů ve Skandinávii. *Vikinské* objevy a nájezdy na bohatá evropská města, invaze a vzestup Arabských říší a vpád *Mad'arů* do Evropy.

² HARENBERG, Bodo, KUBÁLEK, Dušan (ed.). Kronika lidstva. 7. vyd. Praha: Fortuna Print, c2003. ISBN 80-7321-068-1.

³ Nechť žiješ v zajímavých časech (anglicky May you live in interesting times) je anglické přísloví, které je často uváděno jako překlad staré čínské kletby. Ačkoliv může znít jako pozhénnání, jeho užití bývá ironické a „zajímavé“ časy znamenají potíže a nejistotu.

V 10. století se Velká Morava hroučí pod nájezdy *Maďarů*, stejně tak postupně kolabuje za oceánem *Mayská civilizace*. *Boleslav I.* zavraždí svého bratra a zakládá český stát. Anglická království se sjednocují, vzniká knížectví *Kyjevské Rusi*, Polské v čele s *Měškem I.*, sjednocené Norsko *Haralda I. Krásnovlasého* a Dánové mají prvního krále – *Gorma Starého*. Na východě kníže *Kyjevské Rusi Svjatoslav I. Igorevič* vyvrací mocnou *Chazarskou říši*, *Boleslav I. a Ota I.* poráží Maďary a ti se usazují v Panonii. *Ota I. Veliký* se stává císařem *Říše římské*⁴.

V 1. Polovině 11. století je prvním uherským králem korunován *Štěpán I.*, viking a mořeplavec *Leifr Eiriksson* objevuje sever Ameriky. V Japonsku je sepsán kulturně významný román: „*Příběh prince Gendžiho*“. Rozpadá se „*Severská říše*“ *Knuta Velikého*, Dochází k *Velkému schizmatu* a křesťanská církev se rozpadá na západní a východní a v *bitvě u Hastingsu* vítězí *Vilém Dobyvatel* a podmaňuje si celou Anglii.

2.1. Přemyslovci:

Přemyslovci jsou členové nejstaršího, jediného a původního panovnického českého rodu (z kmene Čechů), který dle pramenů vládl od roku 872 a v hlavní panovnické linii vymřel „*po meči*“⁵ roku 1306. Považujeme je, podle našich bájí a pověstí, za potomky bájněho oráče *Přemysla ze Stadic*, který měl tuto rodovou linii založit. Termín *Přemyslovci* byl vymyšlen a rozšířen díky obrozenci a historikovi *Františkovi Palackému* v 19. století.

Původ *Přemyslovců* je však stále předmětem bádání a nelze jednoznačně říci, kdo členové tohoto rodu byli. Některé teorie mluví o tom, že jde o původní – místní slovanské panovníky na území Čech. Některé další ukazují na původ moravský, tedy že první doložený kníže český – *Bořivoj*, byl potomkem moravského knížete z rodu *Mojmírovců* a tedy původem z *Velké Moravy*. Další teorií je i původ na základě výzkumu *DNA* kosterních pozůstatků knížete *Spytihněva*, na základě identifikace s *haploskupinou – R1b*.⁶ Tato skupina má dnes největší zastoupení v západní Evropě a nazývá se někdy skupina *keltsko-germánská*. Tedy teorie také původních a místních panovníků ale staršího *kelto-germánského* původu.

⁴ označení „Svatá“ se k názvu připojilo až za vlády Fridricha I. Barbarossy

⁵ Vymření všech mužských potomků

⁶ DOLEJŠÍ, Milan. V hrobě pod svatovítskou rotundou není kníže Bořivoj. Vědci přišli na to, že ve vedlejším hrobě leží žena [online]. 2020 [cit. 2023-11-25]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2831966-v-hrobe-pod-svatovitskou-rotundou-neni-knize-borivoj-reporteri-ct-zjistovali-kdo-tam>

Ovšem jednoznačné určení, kdo byli naši první panovníci, bude možné určit až s novými metodami výzkumu či novými archeologickými objevy. Prozatím si musíme vystačit s dostupnými informacemi a současným stupněm poznání.

Období vlády *Přemyslovců*, kterým se budu v této práci zabývat, je období raného středověku. Doba 9. a 11. století (872 – 1055), tedy období, kdy se začaly celkově rozvíjet slovanské státy v Evropě. V této práci se zaměřím se na život a panování knížat: *Bořivoje I.*, *Spytihněva I.*, *Vratislava I.*, *Václava I. (svatého)*, *Boleslava I. (Ukrutného)*, *Boleslava II. (Pobožného)*, *Boleslava III. (Ryšavého)*, *Jaromíra*, *Oldřicha* a *Břetislava I.*

2.2. Bájní Přemyslovci

2.2.1. Bájný oráč Přemysl

Než přistoupím k jednotlivým, výše zmíněným panovníkům, krátce přiblížím, pro kontinuitu, i jejich bájně předky. Všechno někde začíná. Příběhy o vzniku a počátku všeho se vypráví, kam až lidská paměť sahá. Každý významný rod má nějakého zakladatele, nějakého praotce. Tím Přemyslovským byl údajně, podle Kosmy, prostý oráč Přemysl ze Stadic. Kdo to byl a jaký má tato bájná osobnost vliv na naše dějiny je celkem složitá otázka. Mimo bájně vyprávění o tomto zakladateli rodu nic nevíme a nemáme žádné (dobové psané ani hmotné) důkazy o jeho existenci. Pocházel prý z obce Stadice, kde hospodařil. Možná se s Libuší už znal z dřívějších dob a možná byl milencem kněžny již dříve, což by podpořily dva detaily z báje – Libušina věštba a neomylnost Libušina koně, který poselstvo vedl. Tento výklad by však snížil Libuši, její posvátnou čistotu jako panny a její dar věštby. Proti je i vzdálenost⁷ Stadic od Libušína (odkud Libuše vládla, než ji mladší dějepisectví spojilo s Vyšehradem), jelikož odporuje myšlence, že by se kněžna tajně vydala večer na cestu a nad ránem by se nepovšimnuta vrátila zpět.⁸ Tajné schůzky by byly nadlidským (i „nadkoňským“) výkonem. Libuši tedy zřejmě opravdu vedla její jasnozřivost a kouzelné schopnosti.

⁷ Dle zvoleného dopravního prostředku se vzdálenost pohybuje přibližně mezi 80 – 94 kilometry.

⁸ Na kole trvá tato cesta přibližně 6 hodin. Tam a zpět tedy okolo 12 hodin.

„Paní naše Libuše i všechen lid vzkazuje, abys brzy přišel a přijal panství, jež je tobě i tvým potomkům souzeno. Vše, co máme, i my sami jsme v tvých rukou; tebe za knížete, tebe za soudce, tebe za správce, tebe za obránce, tebe jediného sobě volíme za pána.“⁹

Těmito slovy poslové sdělují Přemyslovi, že je jejich vyvoleným, který se má stát knížetem, podle předchozí předpovědi kněžny Libuše. Tato pověst popisuje, jak Přemysl přijímá vládu nad touto zemí a lidem. Stává se vládcem z lidu a zakládá svůj rod. Tato báje předkládá budoucím vládcům z tohoto rodu, že vychází z prostých poměrů a měli by na to pamatovat. Na druhou stranu i prostému lidu se předkládá tento příběh, aby brali vládcce jako jednoho z nich. Jako někoho, kdo vyšel ze stejných prostých poměrů a má legitimitu. Nutno, slovy klasika, podotknout, že: „*S touto pověstí nejsme v Evropě sami.*“¹⁰, podobnou pověst mají třeba sousední Poláci, kdy vládcí odvozovali svůj původ od oráče Piasta.¹¹ Zřejmě i u jiných národů po celém světě se dá dohledat podobná pověst, kdy jsou panovnické rody odvozovány z nějakého zemědělce. Zřejmě jde o odkaz na minulé doby, kdy bylo zúrodnování polí bráno jako náboženský rituál, kdy panovník svým rádlím zorá úhor a zúrodní ho na další rok. Symbolický akt, který měl zajistit plodnost/úrodu a blahobyť. Podobné rituály přetrvávaly například u severanů. Jde o rituál plodnosti, kdy je pluhu užito jako falického symbolu a sám akt vnoření pluhu do lůna země znázorní oplodnění.¹²

Velký význam měla tato pověst na další rituální akty. Zejména na usazování na stolec/korunovaci. Při této ceremonii byly používány „*Přemyslovy*“ střevíce z lýka a mošna, které na sebe panovník bral a přihlásil se tak k tomuto odkazu. Stal se i on „*oráčem a zúrodnitelem země*“. S ohledem na severskou mytologii a odvozování jejich středověkých panovníků z božských rodů¹³, je zde možná paralela, která představuje Přemysla jako boha plodnosti – božského zemědělce v lidské podobě a Kosmas si toto vypůjčil.

⁹ KOSMAS. Kosmova kronika česká. Členská knihnice (Svoboda). Praha: Svoboda, 1972. Str. 19

¹⁰ Divadlo Jára Cimrmana – hra Blaník

¹¹ GALLUS, Martinus. Kronika a činy polských knížat a vládců. Přeložil Josef FÖRSTER. Memoria medii aevi. Praha: Argo, 2009. ISBN 978-80-257-0206-2.

¹² HOŠEK, Tomáš. Vikingové: Běžný život na severu Evropy v 8.-11. století. Plzeň, 2016, 157 s. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni - fakulta pedagogická, katedra historie. Vedoucí práce PaedDr. Helena Východská. str. 53-54

¹³ Zde konkrétně mínění Ynglingové, odvozující se od božského krále Yngvi – Freye (boha plodnosti)

2.2.2. Ostatní bájní Přemyslovci

V bájích máme zachycena bájná knížata jen jako výčet jmen, bez nějakých větších popisů či jejich vlastních bájí. Své příběhy mají z těchto panovníků jen dva. Nejstarší je zřejmě příběh Neklanův, který se objevuje v Lucké válce, popsané již Kosmou.¹⁴ Křesomyslův příběh vznikl později, kdy ho do převzaté německé pověsti vkládá Václav Hájek z Libočan. Jiné příběhy nemáme a můžeme tedy pracovat pouze se jmény panovníků, jak je napsal Kosmas a ostatní kronikáři od něj převzali.

Chronologicky seřazeni jdou za sebou takto: *Nezamysl, Mnata, Vojen, Vnislav, Křesomysl, Neklan a Hostivít*. První doklady těchto jmen máme v Kosmově kronice české, která vznikala v letech 1119–1125. Hned po ní máme vyobrazení těchto Přemyslovců v rotundě sv. Kateřiny ve Znojmě (1134), i když podle některých výkladů by mohlo jít o Přemyslovce moravské - údělné¹⁵. Další doklady už jsou mladší a vychází převážně z Kosmy.

Teorii a výkladů těchto jmen máme několik. Dušan Třeštík¹⁶ uvažuje o dvojici Přemysl-Nezamysl, jako o indoevropském mýtu božských dvojčat. Závěš Kalandra¹⁷ se zaměřuje na počet jmen a porovnává je se dny v týdnu. Vladimír Karbusický¹⁸ pracuje se jmény jako s jednolitým textem, obsahující koruptelu¹⁹ a uvádí, že jde o české poselství Frankům, nikoliv o výčet jmen panovníků. Nacházíme se tedy stále na půdě spekulací a různých výkladů. Pro účely této práce je však můžeme takto zanechat a nadále je nezkoumat.

2.3. Bořivoj a Ludmila

Náš první a historicky doložený kníže Bořivoj I. a jeho manželka Ludmila je dvojice, která velmi ovlivnila vývoj našeho raného státu a přímo i nepřímo jej nasměrovala k vyspělým a mocným státům tehdejší raně středověké Evropy.

Když porovnáme množství informací o Bořivojovi a o Ludmile, dojdeme k tomu, že nepoměr je značný. Proč tomu tak je, by mohly napovědět prameny, ze kterých se o nich dozvídáme a také jejich délka života.

¹⁴ KOSMAS. Kosmova kronika česká. Členská knihnice (Svoboda). Praha: Svoboda, 1972. Str. 26

¹⁵ Např. teorie historičky umění PhDr. Anežky Merhautové, DrSc.

¹⁶ PhDr. Dušan Třeštík, CSc. byl český historik a publicista, který se ve svém díle zaměřil na období našich dějin a vzniku raného českého státu.

¹⁷ Závěš Kalandra byl český historik, novinář, kritik a překladatel. Byl popraven po vykonstruovaném procesu s „Miladou Horákovou a spol.“

¹⁸ Prof. dr. Vladimír Karbusický, CSc. byl český muzikolog a folklorista, který se v svém historickém díle zabýval obdobím raných dějin a starých českých pověstí a legend.

¹⁹ porušené místo v textu, zpravidla rukopisném.

2.3.1. Bořivoj

O Bořivojovi se poprvé dozvídáme z analů Fuldských, kdy je první zmínka připsána k roku 872, a pokud se přikloníme k názoru, že kníže umírá roku 890, máme pouhých 18 let jeho vlády, která by mohla být popsána. Ludmila vstupuje do sňatku s Bořivojem v roce 874 nebo 875 a umírá 921²⁰. Tak máme přibližně 45 let, během kterých o ní mohlo být něco zaznamenáno v kronikách či análech. Druhý aspekt, tedy počet pramenů, hovoří opět jednoznačně pro Ludmilu. Je to ovlivněno křesťanskými legendami, které popisují její život, jako světice. Jde však o díla spíše propagandistická a jejich popis reálií není možné přijímat nekriticky. Z analů Fuldských ještě o kněžně nic nezjistíme a českým vojskům podle analů velelo 5 knížat, mezi nimiž však není Bořivoj jmenován. V tzv. „*Schlettstadském rukopise*“ a opisech analů se však jeho jméno objevuje. Jenže pouhé uvedení jména *Goriwei*, nám moc našeho panovníka nepopisuje. Další zmínky máme v legendách – *Kristiánova, Crescente Fide, Fuit*²¹, *II. stsl. legendě václavské a tzv. Proložní legenda o svaté Ludmile*. Nejvíce sděluje *Kristián*, který popisuje nejen křest na Moravě, ale i návrat na *Levý Hradec*, založení prvního kostela, pozdější povstání proti knížeti vedené jistým *Strojmírem*, Bořivojův exil na Moravě a jeho návrat. U ostatních jde pouze o zmínky a uvedení jeho jména. Jeho postava totiž není pro další vyprávění nutná, protože legendy jsou zaměřené zejména na osoby světců Ludmily a Václava. Navíc k tomu pan PhDr. Dušan Třeštík, CSc napsal, že na počátku 10. století „*žádné legendy uvádějící Bořivojovo jméno zcela jistě neexistovaly*“²². Navíc v Kosmově kronice se dozvídáme o Bořivojovi z dvou vět: „*Léta od narození páně osmistého dewadesátého čtvrtého křtěn jest Bořiwój, prwní kníže we swaté wíře katolický*“ a „*Bořiwój pak splodil dwa syny, Spytihněwa a Wratislawa, s onau, která byla dcera Slawiborowa, župana ze hrádku Pšowa, jménem Ludmila*“.²³ Dobové zdroje nám žádné další podstatné detaily a podrobnosti o životě knížete neříkají. Pozdější zdroje už jsou však příliš vzdálené době, kdy Bořivoj žil a některé mladší informace nelze věrohodně ověřit.

Co tedy víme o knížeti Bořivojovi I., je, že zřejmě bojoval a byl jedním z vojevůdců slovanských válečníků v bitvě u Vltavy v roce 872. Víme, že byl spojencem nebo leníkem Velkomoravského knížete Svatopluka, že na jeho dvoře přijal křest a uprchl k němu do exilu,

²⁰ TŘEŠTÍK, Dušan. Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 658 s. ISBN 80-7106-138-7. S. 204 a 205

²¹ Fuit in provincia Boemorum

²² TŘEŠTÍK, Dušan. Počátky Fuit in provincia Boemorum Přemyslovců: vstup Čechů do dějin (530-935). s. 182, Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Česká historie. ISBN 80-7106-138-7.

²³ KOSMAS. Kosmůw letopis český [online]. v MKP 1. vyd.

Praha : Městská knihovna v Praze, 2011 [aktuální datum citace eknihy – př. cit. rrrr-mm-dd]. Dostupné z WWW: <http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/37/00/16/kosmuw_letopis_cesky.pdf>.

když se proti němu rozhořelo povstání v Čechách. Známe jeho sídlo – Levý Hradec a jeho založené kostely – sv. Klimenta (Levý Hradec) a panny Marie (Pražský hrad). Víme, že měl za ženu Ludmilu a s ní dva nám známé syny: Spytihněva a Vratislava. Ostatní jeho potomci, pokud je měl, nám nesou známi. Bořivoj umírá někdy mezi lety 888 – 890. Po jeho smrti vládne v Čechách moravský kníže Svatopluk, zřejmě jako regent, dokud nedospěje nebo bude schopen vlády některý z Bořivojových synů.

2.3.2. Ludmila

Kněžna Ludmila, první česká světice a horlivá křesťanka. Manželka knížete Bořivoje, matka knížat Spytihněva a Vratislava, tchyně kněžny Drahomíry a babička knížat Václava a Boleslava. Všemi těmito „tituly“ můžeme tuto významnou osobnost našich dějin nazývat. Podle našeho stupně poznání byla dcerou srbského (nebo pšovského)²⁴ knížete Slavibora. Do manželství s Bořivojem vstupovala zřejmě velmi mladá, asi ve věku čtrnácti až patnácti let v roce 874/875.²⁵ Záhy se měl narodit i jejich syn Spytihněv, jako stvrzení jejich svazku. V našich dějinách Bořivoj a Ludmila vystupují hlavně jako pragmatičtí a prozíraví vládci a spojenci moravského knížete Svatopluka. Jejich rodinný život a rodinné vztahy nám jsou utajeny. Je však zřejmé, že Ludmila svého manžela ve všem podporuje a je mu věrnou a oddanou manželkou. Společně byli také pokřtěni²⁶ a společně přinesli novou víru i do svého knížectví a společně ji za pomoci kněží z Moravy šíří. Po Bořivojově smrti se Ludmila stahuje z nejpřednějších mocenských pozic a zůstává v pozadí jako rádkyně, matka a babička následníků knížecího stolce. Z pozice, kdy stále může ovlivňovat dění v zemi, i když nepřímo.

V září roku 2021 jsme si připomněli již 1100 od zavraždění kněžny Ludmily. Příběhy o jejím skonu nám přináší opět legendy - *Fuit in provincia Boemorum*, *Proložní legenda*, *Kristiánova legenda* a také kronikáři. Kosmas, jako autor dobově nejbližší kroniky se jeví jako nejvěrohodnější. Ludmila, dle těchto zdrojů, špatně vycházela se svou snachou Drahomírou. Předmětem jejich sporu byla údajně moc a vláda nad zemí v době „nedospělosti“ (nedostatečného věku k vládě), kněžice Václava/Boleslava. Dle některých

²⁴ V pořadu Historie CS, díl „Svatá Ludmila, babička a vládkyně“, bylo řečeno, že *Proložní legenda* uvádí (Lužické) Srbsko. Tato legenda byla velmi přesná v určení původního hrobu Ludmily. Je tedy velice pravděpodobné, že byla opravdu z Lužice.

²⁵ TŘEŠTÍK, Dušan. Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 658 s. ISBN 80-7106-138-7. S. 204 a 205

²⁶ Zřejmě ne současně. Křest od Metoděje na Moravě přijal nejspíše jen Bořivoj.

informací i spor o výchovu Drahomířiných synů.²⁷ Jejich spor se jistě přenesl do roviny osobní a stejně tak vyvrcholil. Je téměř jisté, že pokyn k „odstranění“ bývalé kněžny dala kněžna stávající. Legenda *Fuit in provincia Boemorum*, tedy zdroj časově nejbližší událostem, popisuje celkem podrobně poslední Ludmiliny chvíle: „*Tehdy připomenutá služebnice boží v předuše věcí budoucích povolala si jednoho zbožného kněze, jménem Pavla, a vybídla ho, aby sloužil slavnou mši svatou. Po ní se upřímně vyzpovídala před tváří Nejvyššího Soudce a posílila se přijetím těla a krve Páně. A vědoma si jsouc smrti své, počala se odívati zbraněmi víry a vytrvávala na modlitbách, aby duši svou, ozdobenou skutky dobrými, poručila Bohu. Když se pak zešeřilo, řečení ukrutníci zamířivše k jejímu obydlí rozrazí bránu a vběhnuvše ke dveřím domu, v němž byla služebnice boží, vylomí veřeje a vejdou dovnitř. I řekla jim: "Bratři, proč jste přišli s takovou zuřivostí? Cožpak jsem vás neživila jako syny? Svě zlatu, stříbro a drahocenná roucha dala jsem vám; a dopustila-li jsem se nějaké viny na vás, povězte mi!" Oni však nedbajíce mírumilovných slov stáhli ji z lože a vrhli ji na dlažbu. Tu jim řekla: "Zadržte, bratři, maličko, aspoň než dokončím svou modlitbu!" A s rukama rozepjatýma modlila se k Pánu. Domodlivši se řekla jim: "Zapřísahám vás, bratři, setněte mne!" To totiž říkala, aby si prolitím krve zasloužila přijetí koruny mučednické. Oni však nesvolili, nýbrž vložili provaz na hrdlo její a zardousili ji. Tak ona, naplnivši ve veliké víře a oddanosti jedenašedesát let svého života, odebrala se k Pánu. Byla pak umučena oddaná služebnice Kristova Ludmila v sobotu patnáctého [šestnáctého] dne měsíce září v časných hodinách nočních.“²⁸*

Těmi zmíněnými *ukrutníky* měli být až *Kristiánem* zmínění Tunna a Gommon. Zřejmě bývalí družiníci předchozích knížat. Možná dokonce už knížete Bořivoje, ale spíše jeho synů Spytihněva a Vratislava. V té době zřejmě i družiníci Drahomířiny či jednoho z kněžiců. Ludmila své vrahy zřejmě zná a oslovuje je familiárně jako jejich „bývalý chlebdárce“. Otázku původu obou družiníků přenechám povolanějším odborníkům. Nicméně teorie o severském/germánském původu je lákavá a v dnešní době populární. Není nemožná²⁹, ale obávám se však, že přání je zde otcem myšlenky, stejně jako třeba v případě nánosníku svatováclavské přílby.³⁰ Stejně tak je možné, že oba zmínění pocházeli z maďarských kmenů

²⁷ Tamtéž str. 168 až 172

²⁸ *Fuit in provincia Boemorum* [online]. [cit. 2021-11-02]. Dostupné z: <http://texty.citanka.cz/prlegendy/11-9.html>

²⁹ viz identifikace severského bojovníka z nádvoří Pražského hradu a nálezy šperků této provenience

³⁰ VLASATÝ, Tomáš. Projekt Forløg: Reenactment a věda [online]. [cit. 2021-11-02]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/k-puvodu-svatovaclavske-prilby/>

a archeologie nálezy doplňků a šperků této provenience buď poukazují na živé obchodní styky, nebo na staromaďarský původ pohřbených.

Ludmila je tedy sprovzena ze světa zardoušením, nevíme však, jestli byl čin takto vymyšlen Drahomírou nebo šlo o improvizaci vrahů, aby si prostě „neušpinili ruce“. Ludmila měla tak přijít o mučednictví. Tento způsob smrti nakonec nebyl překážkou k jejímu svatořečení a prvenství v českém panteonu světců. Zajímavostí je, že kult svaté Ludmily se poměrně brzy rozšířil i na čerstvě pokřtěné Kyjevské Rusi. Z Rusi pocházejí i staroslověnsky psané legendy o sv. Václavovi a Ludmile. Zájem o naše přemyslovské světce na Rusi zřejmě pramenil z toho, že jejich osudy jsou podobné osudům některých postav ruské historie a také to, že přemyslovské knížectví, za vlády Ludmilina vnuka Boleslava I., po nějakou dobu s Kyjevskou Rusí sousedilo. Jaké tedy podobnosti s našimi světci na Rusi pozorovali? Ludmila se podobá svaté *Olze*, která vládla jako regentka za svého syna *Svjatoslava I. Igoreviče* v letech 945 – 962. Co tedy měly Olga a Ludmila společné? Olga také přijala jako vůbec první člen dynastie křest. Navíc kněžna Olga byla také babičkou významného knížete a světce - svatého Vladimíra.³¹

2.4. Spytihněv a Vratislav s Drahomírou

2.4.1. Spytihněv

O knížeti Spytihněvovi víme asi tolik, co o Bořivojovi, možná jen o trochu více. Jde bezesporu o velmi zajímavou osobnost, jelikož jeho vláda i život jsou zastřeny temnotou nedostatku informací.

Byl s největší pravděpodobností prvorozeným synem knížete Bořivoje a kněžny Ludmily. Mladým rodičům se narodil asi roku 875 a umírá roku 915, ve věku 40 let (pokud budeme věřit legendám a E. Vlčkovi, který odhaduje Spytihněvovo stáří na 40-45 let). Na knížecí stolec ale nastupuje až později po úmrtí svého otce (888(9)), neb byl ještě příliš mlád a tak se vlády v Čechách ujímá Moravský kníže Svatopluk. Ten však v roce 894/895 umírá a vlády se tak může chopit Spytihněv.

Spytihněva známe z některých legend (*Gumpold, Kristián*) a z análů (*Fuldské*). Z těch můžeme vyčíst, že pokračuje v práci svého otce a šíří křesťanství zakládáním kostelů. Také je politicky obratný. Zřejmě přesídlil z Levého Hradce na Pražský hrad, který vznikl okolo kostelíku Panny Marie, založené Bořivojem. Je pravděpodobné, že je i zakladatelem

³¹ Staroslověnské legendy českého původu. Ed. Rogov, A. I. Vyšehrad, Praha 1976.

některých hradišť, která rozšiřovala a upevňovala moc Přemyslovců v regionu.

Legendisté o něm praví: „*Po něm ujal se vlády prvorozený syn jeho Spytihněv, všemi ctnostmi a přímo pověstí svatosti neobyčejně se skvějící. Bylť následovníkem otcovým, zakládal chrámy Boží, shromažďoval kněze a kleriky a dokonalý byl u víře Kristově.*“ (Kristiánova legenda).

„*Od samých zajisté obyvatelů země bylo dáno tomu kraji jméno Čechy (Boemia). V něm již za panování blahé paměti přeslavného krále Jindřicha jeden muž toho kmene, rodem vznešenější a mocí nad své spoluobčany značně vynikající, jménem Spytihněv, vedl správu knížectví pod svrchovaností královou a jsa zasažen sladkou touhou po službě Bohu a dychtě nemálo po tom, aby se obrodil tajemstvím svatého pramene, očistil se křtem svatým a zahořev novou vroucností, vystavěl chrámy Boží k uctívání nejblahoslavenější Rodičky Boží Marie a svatého knížete apoštolů, v nichž potom každého roku nesčíslné zázraky se zaskvěly přičiněním pomoci Boží.*“ (Gumpoldova legenda a velmi podobně i II. staroslověnská legenda).

„*Za vzrůstu křesťanské víry v oněch dnech odvrhl z Božího pokynu a podnětu mrzkou modloslužbu a dal se dobrovolně pokřtít vévoda český Spytihněv spolu s vojskem, jakož i veškerým svým lidem. Ten také vystavěl zděný kostel svaté Boží rodičky Marie a ještě jiný ke cti svatého Petra, knížete apoštolů. V obou se štědrostí Boží milosti dělo přemnoho zázraků.*“ (Crescente fide Christiana)

V legendách bývá uváděn jako velmi zbožný muž a šířitel křesťanství. Ve Fuldských análech k roku 895 můžeme číst: „*V polovině července se konalo v městě Řezně obecné shromáždění. Tam přišla ke králi Arnulfovi ze Slovan(ské země) všechna knížata Čechů, z nichž předáky byli Spytihněv a Vitislav. Vévoda Svatopluk je předtím násilím odloučil a vytrhl ze společenství a moci bavorského národa. Byli důstojně přijati a dáním rukou – jak je zvykem – smíření se podřídili královské moci.*“ Zde je Spytihněv líčen jako státník a diplomat, který se moudře navrácí ke spolupráci s králem Arnulfem a odvrácí se od Velkomoravské říše. Diplomatické jednání se uskutečnilo po úmrtí velkého moravského knížete Svatopluka I. a tedy pro českého knížete bezpečné, jelikož moc Velké Moravy je oslabena a se Svatoplukovým nástupcem nebyly zjevně uzavřeny žádné dohody nebo jednání selhala. Jedná se tedy o obratný politický tah. Podle některých teorií se jednání účastnil i mladý Vratislav, který se v této části textu skrývá, pod jménem *Vitislav*. Mohl cestovat s bratrem jako podpora nebo s ním jel na „*zkušenu*“. Kdyby šlo jen o interpretaci pouze na základě tohoto textu, bylo by to možné. Ovšem podle dalších pramenů byl Vratislav příliš mlád (v dětském věku).

Třeštík i Lutovský z tohoto důvodu zasazují Vratislavovo narození okolo roku 888³² a odmítají tvrzení, že by Vratislav byl Spytihněvovým společníkem. Vítislavem je tedy zřejmě myšlen jiný diplomaticky obratný velmož, který jede jako knížecí rádce.

Tato část textu nám také ukazuje, že moc Spytihněvova byla dostatečná, aby mohl opustit své knížectví a ponechat ho v rukou správce, který by případný vpád nepřátel (Moravanů) odrazil a území uhájil. Spytihněvova vláda není dále nijak blíže popsána a zřejmě tedy plná míru a prosperity, jelikož nemáme žádné zprávy o jiných událostech, válkách či politických změnách. Bližší příčiny jeho úmrtí neznáme, víme však, že ze života odešel ve věku 40-45 let a bez (nám známých) potomků.

2.4.2. Vratislav

Po smrti Spytihněvově přebírá knížecí stolec v roce 915 jeho bratr Vratislav. Opět o tomto panovníkovi máme jen kusé informace. Zřejmě též vládne bez nějakých velkých politických změn a válečných aktivit, jako jeho bratr Spytihněv. Dalo by se říci, že se se svou ženou přibližuje západnímu křesťanství.

O knížeti Vratislavovi, zakladateli kostela sv. Jiří a otcí dvou nejvýznamnějších panovníků raného českého státu víme z legend toto:

„Vratislav. Ten rovněž pilně setrval při křesťanském náboženství a zbudoval kostel zasvěcený blahoslavenému Jiřímu, velikému mučedníkovi.“ (Crescente Fide Christiana)

„Na knížecí trůn nastoupil jeho bratr věkem mladší Vratislav, zvolený všemi lidmi. Ten následoval svého bratra, uvěřiv pravdě Boží, a když přijal křesťanské náboženství, vystavěl chrám blaženému mučedníku Jiřímu. Ale i on po několika letech života odcházel z tohoto světa přirozenou smrtí člověka. Ještě zaživa si však vybral za svého nástupce Václava, ze synů vskutku rodem staršího, dítě Bohem milované a po nebesích toužící a ze všech zrozců od lidí nejvyšší obdivované a hojně chválené.“ (II. staroslověnská legenda)

„Po smrti ujal se otěží vlády bratr jeho Vratislav, jenž pojal manželku jménem Drahomiř ze země Slovanů pohanských, řečené Stodor...“ (Kristiánova legenda)

„...nastoupil na knížecí trůn, byv obecným souhlasem vyvolen, jeho věkem mladší bratr Vratislav, který rovnaje se bratru zbožností, vystavěl, uvěřiv pravdě křesťanské, basiliku blaženému mučedníku Jiřímu, vítěznému bojovníku Božímu, a zasvětil ji bohoslužbě. Když i on

³² TŘEŠTÍK, Dušan. Počátky Přemyslovců: Vstup Čechů do dějin (530–935). Praha: Lidové Noviny, 1997. 658 s. ISBN 80-7106-138-7., s. 204–206 a LUTOVSKÝ, Michal. Po stopách prvních Přemyslovců I.: Zrození státu (872–972): od Bořivoje I. po Boleslava I. 2. vyd. Praha: Libri, 2009. 272 s. ISBN 978-80-7277-401-2. S. 83.

po delším prodlení času sešel přirozenou smrtí, zůstavil po sobě ratolest,...“ (Gumpoldova legenda)

Tolik k Vratislavovi říkají hlavní legendy. Fuldské anály toto období již nemapují a jiná relevantní kronika mi není známa. Legendy jsou k Vratislavově osobě stručné, možná proto, že se zabývají hlavně jeho synem Václavem či jeho matkou Ludmilou. Vratislav je popisován jako zbožný muž následující odkaz svého bratra a svých rodičů, zbudovatel kostela sv. Jiří a otec dítěte „Bohem milovaného“ - Václava. Zajímavá informace je o Vratislavově zvolení/potvrzení na knížecí stolec. K tomu II. staroslověnská legenda: „*zvolený všemi lidmi*“ a Gumpoldova legenda: „*byv obecným souhlasem vyvolen*“. Podle dostupných informací by měl být Vratislav právoplatným nástupcem svého bratra, a pokud ne, tak neznáme jeho soupeře/protikandidáta ve volbě. Osobně si myslím, že toto prohlášení jen podtrhuje v legendách legitimitu Václava, kdy i jeho otec byl lidem milován a zřejmě aby byl posílen kontrast s osobou Boleslava, který získal moc neprávoplatně hanebným činem. Nikde také není zmínka o násilné smrti knížete Vratislava v bitvě, kterou by jistě legendisté uvedli. Zejména v kontextu Václavovy smrti by násilná smrt jeho otce byla minimálně zmíněna. Teorii o Vratislavově smrti na válečném poli během vpádu Maďarů, vyslovil ve svém díle³³ Šimon z Kézy, který vychází z *Kroniky mistra Ákoše*. Tato teorie je minimálně nedůvěryhodná, neb tato kronika byla napsána v první polovině 13. Století a tedy o nějakých 360 let později. Navíc, když kronika vznikla v Uhrách, ale žádné ranější prameny z území Českého státu ani okolí nic podobného nezmiňují.

Kníže Vratislav měl asi 6 nebo 7 potomků – 2 (3) syny: Boleslava, Václava a Spytihněva³⁴ a 4 dcery – Přibyslavu³⁵ a další neznámé. Spytihněv je pro nás v podstatě neznámý. Je zmíněn pouze v *Prologu o Svatém Václavu* (s. 65-66), nemáme žádné ostatky a nemůžeme jej důvěryhodně doložit ani z jiných písemných pramenů. Přibyslava je zmíněna i v *Kristiánově legendě*, kde vystupuje již jako vdova, která přichází k Václavovu hrobu, a poté se odchází řeholit do kláštera a je tedy větší pravděpodobnost, že byla reálnou osobou a dcerou knížete. Druhým dvěma potomkům, Václavovi a Boleslavovi, věnuji samostatnou část.

³³ Gesta Hunnorum et Hungarorum

³⁴ SOMMER, Petr; TŘEŠTÍK, Dušan; ŽEMLIČKA, Josef, a kol. Přemyslovci. Budování českého státu. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 779 s. ISBN 978-80-7106-352-0. S. 550

³⁵ tamtéž

2.4.3. Drahomíra

Vratislavovou manželkou a kněžnou byla Drahomíra. Jedna z legendisticky negativně zabarvených osobností. Narodila se údajně Stodoranskému knížeti, na území dnešního německého státu Braniborska. Kmen Stodoranů patřil k Polabským Slovanům (Luticové, usídlení kolem řeky Havole), v té době se bránících christianizaci. Drahomíra je tak v křesťanských pramenech líčena jako zarytá odpůrkyně a pohanka. Ovšem svatbou s českým knížetem musela podstoupit křest, pravděpodobně západního ritu. Po dobu svého manželství a vlády knížete Vratislava I. vystupuje proti bývalé kněžně Ludmile, která ovlivňuje výchovu jejích synů, hlavně Václava. Po smrti svého manžela je aktivní regentkou a správkyňí majetku. Nechá zavraždit svou sokyni, tchyni Ludmilu (viz výše u části *Ludmila*). Moci nad českým knížectvím se vzdává/je zbavena v době dospělosti jednoho ze svých synů, nejpravděpodobněji Václava. Václav však svou matku nechá potrestat vězením nebo vyhnanstvím. Později je jí odpuštěno a povoleno žít po boku nového knížete. Je také pravděpodobně přítomna u Václavovy vraždy a sama prchá z Čech před svým druhým synem a tím i z našich dějin.

Drahomíra v legendách

Kněžna Drahomíra je v legendách negativní postavou, která je, stejně jako Boleslav I., popisována jako zločinec a vyslankyně Ďábla. Existuje ale i výjimka. První slovanská legenda ji popisuje pozitivně jako schopnou regentku a panovnici. Většina ostatních legend ji však popisuje v opačném duchu. Je zpodobněna jako nenapravitelná pohanka a mocichtivá vražedkyně.

„Avšak jejich matka Drahomíra zemi upevnila a spravovala svůj lid,

Až vychovala své syny a až začal svůj lid spravovat (sám) Václav. A měl

čtyři sestry; a provdali je do různých knížectví a vybavili je.“(První slovanská legenda)

Kristián ji srovnává s biblickou vražedkyní: *„Vratislav, jenž pojal manželku jménem Drahomír ze země Slovanů pohanských, řečené Stodor, ženu, kterouž přirovnávati k oné Jezabeli, jež v zlobě své utracovala proroky, nebo k Evě, manželce prvního člověka, která Kaina i Abela porodila.“*

První slovanská legenda zobrazuje nalezení Václavova zavražděného těla jeho matkou.

Ta je v pozdějších dílech nahrazena její dcerou Přibyslavou.

„A jeho matka, když uslyšela, že její syn byl zavražděn, hned přispěchala a hledala ho. A spatřivši jej, klesla na jeho srdce. A s pláčem sbírala údy těla jeho, svého syna. A když ho sebrala, neodvážila se ho nést do svého domu. Ale umyvše a obléknuvše jej na dvoře kněžově, odnesli (ho) a položili v kostele.“

Druhá staroslověnská legenda

Drahomíra je znázorněna jako pohanka, konající bezbožné skutky.

„Neboť jsem viděl, že moje rodička – pohanka jak rodem, tak zajisté i konáním poskvřňujících skutků, takže se nesluší ji jmenovat -, přátelíc se s jinými zlými rádci – nezabohy, pomýšlí na záhubu své tchyně.“

Stěžuje si na Václavovy mnišské způsoby, za něž může právě Ludmila a její kněží.

„Vždyť ten, který má být knížetem, je duchovními a mou tchyní zkažený, takže je jako mnich! Ji samu zahubím, a tamty vyženu ze země.“ A ihned poslala své rádce a dala svou tchyni Ludmilu uškrtit.“

Kosmas

„Vratislav, jenž pojal manželku jménem Drahomíř z tvrdého kmene lutického – i ona sama byla k víře křesťanské tvrdší než skála – z krajiny, jménem Stodor. Ta porodila dva syny: Václava, Bohu i lidem milého, a Boleslava, bratrovraždou kletého.“

2.5. Václav I. Svatý

Stejně, jako jsem zakončil zkazky o Drahomíře, mohu začít i část o jejích synech. Zopakujme si, co praví Kosmova kronika:

„*Ta porodila dva syny: Václava, Bohu i lidem milého, a Boleslava, bratrovraždou kletého.*“³⁶

Asi nejlépe vyjádřeno, jak se na tyto dva bratry a jejich osudy více než tisíc let nahlíželo. Naštěstí současný historický diskurs je více spravedlivý a snaží se narovnat tento tisíciletý, křesťanstvím ovlivněný, jednostranný výklad. Dle mého názoru se o to nejlépe pokusili prof. PhDr. Petr Charvát, DrSc. (*Václav, kníže Čechů*³⁷) a PhDr. Michal Lutovský (*Bratrovrah tvůrce státu – Život a doba knížete Boleslava I.*³⁸), a proto jim budou náležet následující dva bloky o těchto panovnících.

2.5.1. Václav I. Svatý

„*Kým byl Václav, ještě než se stal svatým? Jak si ho máme představovat?*“ Ptá se ve své knize (viz výše) prof. Charvát. Vzápětí dodává: „*Legenda prakticky vytěsnila z našeho povědomí skutečnost, že Václav opravdu žil a byl stejným člověkem z masa a kostí, jako my.*“³⁹ Jakým mužem kníže byl a lze ze střípků poznání poskládat mozaiku neideologicky zabarvenou? Částečně ano, ale... Narazíme na rozpor již mezi interpretací pramenů a antropologickým průzkumem ostatků knížete. Jde o samotnou dataci Václavova života a jeho zasazení do dějin, jak poukazuje dále Charvát. Buď nesouhlasí psané prameny, nebo Emanuelem Vlčkem zkoumané ostatky nepatří Václavovi. Ten určil, že se Václav dožil přibližně 40 let. Podle pramenů by se Václav, v roce své smrti 28. 9. 935), nedožil ani 30 let.⁴⁰ Tento rozpor, jak uvádí pan profesor, vyřešit ho nelze. Přiblížit nás k poznání může jen doba budoucí a nové metody. Co se tedy ví o Václavově životě, zkusím poskládat za pomoci Lutovského i Charváta.

Český kníže Václav z rodu Přemyslovců se narodil mezi lety 907 a 910. Postřižiny měl v roce 915. V dospívání se připravoval na vládu a vzdělával se. Vzdělávání údajně probíhalo na Budči, ale dnes se o existenci této školy pochybuje.⁴¹ Vzdělával se zřejmě v domácím prostředí. Když Václav dospěl, očekávalo se, že se ožení a zplodí potomstvo. Jak uvádí Charvát: „*O manželství knížete Václava jsme zpraveni z textu tzv. druhé staroslověnské legendy o svatém Václavu, sepsané kolem roku 1000 jako překlad latinské legendy*

³⁶ KOSMAS. Kosmova kronika česká. Členská knihnice (Svoboda). Praha: Svoboda, 1972. Str. 34-35

³⁷ CHARVÁT, Petr. Václav, kníže Čechů. Historica (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-168-5.

³⁸ LUTOVSKÝ, Michal. Bratrovrah a tvůrce státu: život a doba knížete Boleslava I. 2., dopl. vyd. Praha: Set out, 2006. ISBN 80-86277-49-6.

³⁹ CHARVÁT, Petr. Václav, kníže Čechů. Historica (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-168-5. str. 53

⁴⁰ Tamtéž, str. 54

⁴¹ CHARVÁT, Petr. Václav, kníže Čechů. Historica (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-168-5. str. 55

Gumpoldovy do církevní slovanštiny.“ Autor totiž vložil do překladu pár vsuvek, neznámých z latinského originálu. Tyto informují o Václavově manželství. Na naléhání okolí se měl oženit, s ne blíže určenou ženou. Jenže Václav trávil více času na modlitbách, než s ní. Tato žena si proto vyhledala milence. Když se to Václav dozvěděl, ženy se vzdal a povolil jí sňatek s oním milencem. To popisuje Václava jako člověka tak zbožného až asketického, že nepodléhá pudům a svodům. Na druhou stranu je mu připisován syn Zbraslav. Zajímavé je, že k němu Charvát uvádí toto: „*Nicméně disponujeme dokladem o to, že Václav nejen že měl syna, ale že se tento syn dožil dospělého věku a dokonce se chopil vladařské pravomoci. Při popisu slovanského osídlení na území středního Polabí uvádí znamenitý arabský zeměpisec al-Mašūdi, že Havolanům-Stodoranům vládne kníže jménem Basqlābič. Vzhledem k tomu, že zpráva se dostala do autorova díla někdy ve čtyřicátých letech 10. století, sotva budeme na pochybách, že tu jde o Václavova syna (*Václavič), jehož opravňoval k výkonu nejvyšší vladařské pravomoci nad nejmocnějším a nejproslulejším „kmenem“ středního Polabí jeho původ po babičce. Lze mít zato, že se Václavovu synovi po nenadálé smrti jeho otce česká půda stala poněkud horkou, a že se tedy nejspíše se souhlasem (a možná ulehčením) všech zainteresovaných stran odebral do země předků matky svého otce, k jejímuž vládnoucímu rodu Drahomíra, a zjevně i jménem neznámý Václavův syn, náleželi.*“⁴²

Vlády se Václav ujímá někdy v roce 924 nebo 925 a přímo ovládá Přemyslovské středočeské panství (okruh okolo Prahy s poloměrem cca 50 Km). V roce 929 se poddává saskému králi Jindřichovi I. a zapojuje Přemyslovské Čechy do Jindřichova systému západních vévodství, které jsou mu poddány. Tímto krokem jistě sledoval růst své moci i „státu“ skrz posílení christianizace a napojení se na centrum moci v Sasku. Důkazem o větší christianizaci je získání paže sv. Víta a vystavění jeho rotundy na Pražském hradě. Další informace o jeho osobě jsou zkráceny *legendistickým charakterem.*⁴³ Hagiografické spisy nám neukazují hodnoty dané osobou, tedy raného Přemyslovského panovníka, ale hlavně postoje a představy tvůrců „svatého“. Tvůrců, kteří však žili téměř jednu generaci po Václavovi. Autoři rovněž využívali i starších děl, která znali nebo měli k dispozici. Legendy o sv. Václavovi vznikaly v době zvýšeného požadavku na svaté osoby z řad vladařů. Tyto požadavky souvisely s vývojem státnosti té doby, tedy teokratické, kde vládne zástupce vyvolený bohem. Taktéž jeho život odpovídal tehdy tak oslavovaným mučedníkům a jeho výčet vykonaných zázraků, ať za živa či posmrtně, se rozšiřoval. Podle Charváta se také

⁴² Tamtéž, str. 64-65

⁴³ LUTOVSKÝ, Michal. Bratrovrah a tvůrce státu: život a doba knížete Boleslava I. 2., dopl. vyd. Praha: Set out, 2006. ISBN 80-86277-49-6. str. 41

dozvídáme, že: „...se v jedné chvíli svého života kníže rozhodl složit nejvyšší zemský úřad a putovat do papežského Říma, kde hodlal vstoupit do kláštera.“, což se stávalo.⁴⁴ Víme však jistě, že při zkoumání jeho lebky byly objeveny sečné i tupé zhojené rány. Nebyl tedy jen světcem a mírumilovným křesťanem. Čelil nebezpečím častěji, než je zapsáno a podle zhojených ran úspěšně. 28. 9. 935 byl však zavražděn družiníky, sloužícími jeho bratru Boleslavu a tentokrát již svým zraněním podlehl.⁴⁵ Stal se tak nesmrtelným, zřejmě, jak tvrdí Lutovský, za značného úsilí jeho bratra Boleslava, který legendy a báchorky o Václavových posmrtných zázracích podporoval. Osobní věci a ostatky Václava se tak staly náboženskými relikviemi a symboly státnosti, stejně jako on sám se stal věčným vládcem a patronem této země. Jeho relikvie jsou dnes vystavovány při výjimečných příležitostech našeho státu. Nejvýznamnější jsou již výše zmíněná Václavova lebka osazená krásnou secesní korunou a tzv. Svatováclavská přilba, starší provenience osazená stříbrným lemem a nánosníkem severské provenience. Tato přilba je stále živým tématem a budu se jí věnovat v části o vojenství té doby.

Na samotný popis „Boleslavské vraždy“ se blíže zaměřím v kapitole o Boleslavovi, kde uvedu záznamy legendistů a kronikářů.

2.6. Boleslav I. a Biagota

2.6.1. Boleslav I. Ukrutný⁴⁶

Kníže Boleslav I., řečený Ukrutný byl synem knížete Vratislava I. a jeho ženy Drahomíry ze Stodor/an (kmen polabských Slovanů - Stodoranů/Havolanů). Boleslav byl patrně druhorozený a tedy mladší syn právě vládnoucího knížete, zároveň není úplně jasné, zda byla Drahomíra matkou obou Vratislavových synů, téměř jisté však je, že „Drahomíř“ byla matkou Boleslavovou. Jeho sourozenci byli Václav a Přibyslava, alespoň ti, kteří jsou nám známi. Zajímavé je, že kníže Vratislav, pojmenoval oba své syny významově totožným jménem, které obsahuje „více slávy“, jak poukazuje například M. Lutovský ve své knize

⁴⁴ CHARVÁT, Petr. Václav, kníže Čechů. Historica (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-168-5. str. 83

⁴⁵ CHARVÁT, Petr. Václav, kníže Čechů. Historica (Vyšehrad). Praha: Vyšehrad, 2011. ISBN 978-80-7429-168-5. str. 67

⁴⁶ Z autorovy seminární práce – Boleslav I. v literatuře. Hlavní zdroj: LUTOVSKÝ, Michal. Bratrovrah a tvůrce státu: život a doba knížete Boleslava I. 2., dopl. vyd. Praha: Set out, 2006. ISBN 80-86277-49-6.

Bratrovrah a tvůrce státu. Jako by se kníže Vratislav nemohl rozhodnout, který ze synů bude tím „slavným“ a převezme po něm knížecí stolec.

O Boleslavově mládí nemáme žádné doložitelné informace. Podle zkazek v různých literárních dílech je možné, že byl stejně jako jeho bratr Václav vychováván svou bábou Ludmilou a z toho možná pramení následný konflikt Drahomíry a Ludmily ohledně směru jeho výchovy. U Václava víme, že byl vzděláván v křesťanské víře a studoval na Budči, kde bylo v té době hradiště, opěrný bod Přemyslovců, a zároveň škola. Svatováclavské legendy se zmiňují o tom, že na Budči v mládí pobýval a učil se tu žaltář pozdější kníže Václav. Například legenda *Crescente fide* uvádí: „*Jeho otec blahoslavený kníže Vratislav poslal jej do hradu jménem Budeč, aby ho tam cvičil v Žaltáři jistý kněz zvaný Učen.*“ O Boleslavově vzdělání nemáme žádných informací. Je tedy možné, že jako mladší nebyl vychováván pro knížecí stolec a vyrůstal spíše mezi otcovými družiníky a učil se od nich spíše umění válečné. Co víme, tak nejen mezi bábou Ludmilou a matkou Drahomírou probíhaly spory. Neshody byly i zásadním klínem v životě obou bratrů.

Jedním z nejslavnějších činů a zároveň Boleslavovým vstupem do dějin, byla „Boleslavská vražda“, která ho dostala do čela Přemyslovskeho knížectví a zbavila ho následně všech momentálních odpůrců. To mu otevřelo volné pole působnosti. I když tímto činem vstoupil do dějin jako krvelačný zločinec, využil svou příležitost a začal budovat svůj sen, vlastní sebevědomý stát, který měli i mocní západní sousedé. Začal podvolovat své moci okolní „menší knížata“, započal výstavbu hradske soustavy na ochranu nově získaných hranic a přestal platit „tribut pacis“ říši (v té době již nově vzniklé Svaté říši římské). Důsledkem byla čtrnáctiletá válka (936–950) s králem Otou I., nástupcem Jindřicha I. Ptáčníka. Není jisté, zda vypukla jako odpověď na neplacení daně či kvůli incidentu v roce 936, kdy Boleslav napadl „vicina subregula“ neboli vedlejšího „podkrále“, jak jej nazývá kronikář Widukind z Corvey. Tento subregul sídlil na severozápadě Čech a zároveň byl spojencem Sasů. Tomu císař Ota I. vyslal na pomoc dvě armády, jednu z Durynska a druhou z Merseburku. Boleslav se o dvou armádách postupujících z různých směrů dozvěděl a rozdělil tedy i své síly. Podařilo se mu porazit Durynky, kteří utekli. Druhá Boleslavova armáda byla ale poražena Sasy. Její zbytky se však spojily s druhým, vítězným, vojskem. Nově spojené Boleslavovy síly napadly Sasy, kteří si mysleli, že je Boleslav poražen. Zbylí Sasové prohráli a Boleslav potom okamžitě oblehl a dobyl hrad zmíněného subregula. Válka, se střídavými úspěchy, byla ukončena v roce 950. Ota oblehl „Nový hrad“, tím mohl být Starý Plzenec nebo Žatec, jisté to však není. Tuto pevnost spravoval údajně Boleslavův syn. Zatím je známo, že Boleslav měl se

svou ženou Biagotou syna Strachkvase, který byl prý pojmenován na paměť Boleslavské události – „Strašného kvasu“. Druhým synem byl budoucí kníže Boleslav II. a není jisté, zda byl starším či mladším synem Boleslava I. Vládnoucí kníže tedy vytáhl s vojskem na pomoc, ale rozhodl se neutkat se s císařským vojskem v bitvě, ale jednat o smíru. Tato osobní jednání nakonec skončila smírem obou panovníků a závazáním se k přátelství.

Od té doby měl na západní frontě klid a mohl se věnovat rozpínavosti svého území. V následných letech získal kníže Boleslav I. pod svou vládu celé Čechy, Moravu, Krakovsko, Slezsko a Červeňsko neboli Červenou Rus, která sídlila s Kyjevskou Rusí a sňatkem své dcery Doubravky/Dobrawy si spřátelil i vůdce Polanů, knížete Měška. Podle vzoru velkých panovníků začal razit své vlastní mince – denáry. Velmi se upínal k církevní nezávislosti na Řezně a snažil se získat vlastní biskupství, za pomoci svého mrtvého bratra Václava, který měl údajně dělat zázraky a být pravým světcem svého národa, nebo za pomoci své dcery Mlady Přemyslovny, která vstoupila na církevní dráhu, a po získání biskupství pro nově vzniklý Přemyslovský stát, se stala abatyší kláštera sv. Jiří na Pražském hradě. Získání biskupství byl pro knížete Boleslava úkolem nedosažitelným. Je pravděpodobné, že církevní otcové odmítali dát biskupství zemi, kde vládl „Bratrovrah“. To se povedlo až jeho potomkům. Velký význam pro Boleslava I. představovaly úspěšné boje proti kočovným Maďarům. V roce 955 čelila říše i náš stát velkému útoku těchto kočovníků. V bitvě na řece Lech (dnes u německého Augsburgu) Boleslavovy oddíly pomohly zastavit drtivý nájezd Maďarů. Sám kníže se této slavné bitvy účastnit nemohl, protože osobně odrážel útok druhé vlny Maďarů na Moravu. Tyto porážky znamenaly pro Maďary významnou „stopku“ a oslabení jejich vojenských sil, zbylí kočovníci se usadili v podunajské nížině.

Dle Kosmy v roce 967: „*Dne 15. července kníže Boleslav, mající příjmení Ukrutný, pozbyl knížectví, bratrovou krví zle získaného, spolu s životem.*“ Kronikář Widukind ale píše, že v září roku 967 pomáhal Boleslav svému zeti, knížeti Měškovi, v boji se saským hrabětem Wichmannem. Dnes se historici kloní spíše k roku 972. Jedinou velkou záhadou stále zůstává místo Boleslavova hrobu. Neví se přesně, kde byl Boleslav I. pohřben. Teoreticky mohl být uložen v bazilice sv. Jiří, kterou dal vystavět Boleslavův otec Vratislav I. Je také možné, že hrob, označený jako K1, v katedrále sv. Víta patřil knížeti Boleslavu, ale není to možné jednoznačně prokázat. Ostatky muže objeveného v tomto hrobě Emanuel Vlček označil za pozůstatky knížete Bořivoje I., to je ale v poslední době zpochybňováno. Archeologové Jan Frolík a Zdeněk Smetánka poznamenali, že hrobka K1 a K2 (kde by mohla být pohřbena

Boleslavova manželka Biagota), náleží do doby po roce 938, tedy dlouho po smrti knížete Bořivoje.

2) V dílech středověké literatury

V literatuře středověké byl kníže Boleslav I. popisován a zobrazován jako opravdový Ukručník. Musíme ovšem přihlídnout k tomu, že po celou dobu středověku měla velké slovo víra křesťanská, která vyzdvihovala své světce a mučedníky na úkor jejich neblahých katanů. Vzhledem k osudu, jaký čekal Václava, respektive jeho odkaz, by bylo téměř neuvěřitelné, že by Boleslav unikl krivým slovům a přirovnáním k vyvrhelům a vrahům biblickým, zejména připodobnění s Kainem bratrovrahem Ábelovým. V dobách, kdy platilo pravidlo: „Co je psáno, to je dáno.“, se můžeme shledat s dosti jednotným, a téměř okopírovaným, popisem osobnosti knížete Boleslava. Pro ilustraci vybral jsem některé ze středověkých zdrojů, které o knížeti hovoří, i když je to hlavně v souvislosti s vraždou Václavovou.

Legendy⁴⁷

Legendy zpracovávají hlavně příběh Václava a jeho zavraždění, proto moc řádků o Boleslavovi neobsahují, je zmiňován pouze s plánováním vraždy a jejím uskutečněním.

I. staroslověnská legenda

„Když otec jeho Vratislav zemřel, dosadili Češi na dědičný trůn jeho syna, knížete Václava. Jeho bratr Boleslav vyrůstal pod ním, neboť oba byli ještě malí. Ale matka jejich Drahomíra zajistila zemi a spravovala lid, dokud Václav nedospěl...I zpychli mužové čeští...a ďábel vnukl jim do srdce dřív, jako do srdce Jidášovi, zrádci Páně, aby povstali proti svému pánu Václavovi jako Židé proti Kristu. Ti tedy namluvili Boleslavovi: „Bratr Václav tě chce zabít a dohodl se o tom se svou matkou a se svými muži.“ ... Boleslavovi však, bratru jeho, který byl proti němu naveden, zasel ďábel zlobu do srdce, aby jej zabil, a tak nebyla spasena jeho duše na věky. ...ti zlí psi pozvali Boleslava a konali s ním ďábelskou poradu o jeho bratru Václavovi, jako kdysi Židé o našem Pánu Ježíši Kristu... Boleslav jej zadržel s podlým

⁴⁷ První slovanská svatováclavská legenda. In Staroslověnské legendy českého původu / přeložili, úvody k textům a komentáře napsali a rejstříky opatřili Emilie Bláhová a Václav Konzal. Praha : Vyšehrad, 1976. 399 s. S. 55–139.

Druhá slovanská svatováclavská legenda. In Staroslověnské legendy českého původu / přeložili, úvody k textům a komentáře napsali a rejstříky opatřili Emilie Bláhová a Václav Konzal. Praha : Vyšehrad, 1976. 399 s. S. 141–217.

KRÁLÍK, Oldřich. Nejstarší legendy Přemyslovských Čech. Praha: Vyšehrad, 1968. 283 s.

KRISTIÁN, LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav (ed.). Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily. Vyd. ve Vyšehradu 2. Praha: Vyšehrad, 2012. ISBN 978-80-7429-291-0.

ZACHOVÁ, Jana. Legendy Wolfenbüttelského rukopisu. Praha: Filosofia, 2010. 210 s. ISBN 978-80-7007-342-1.

úmyslem a řekl mu: „Proč odcházíš, bratře? Vždyť máme i zdravý nápoj.“ ... Když nastala noc, shromáždili se ti zlí psi na dvorci jednoho z vrahů Hněvsy, zavolali Boleslava a s ním se usnesli na onom d'ábelském záměru proti jeho bratru... Hned v bráně jej dostihl Boleslav. Václav se naň ohlédl a řekl: „Bratře, včeras nám dobře posloužil.“ K uchu Boleslava se naklonil d'ábel a zkazil jeho srdce, že mu odpověděl: „Nyní ti chci lépe posloužit.“ Po těch slovech udeřil jej mečem po hlavě... Tira pak řekl Boleslavovi: „Pojďme a zabijeme též i vaši matku, tak najednou oželiš bratra i matku.“ Boleslav však řekl: „Nemá, kam by se poděla, dokud nebudeme hotovi s jinými.“ A odešli a nechali Václava rozsekaného a neuklizeného. ...I povolal (Boleslav) jednoho kněze jménem Pavla, aby vykonal modlitbu nad tělem Václavovým. Tak i Boleslav se rozpomenul, jak veliký hřích spáchal, modlil se k Bohu a všem jeho svatým a přenesl tělo svého bratra, spravedlivého mučedníka Václava, do Prahy a řekl: „Zhřešil jsem a svého hříchu jsem si povědom.“

To praví legenda o Boleslavu I. a vypořádává ho jako prostředníka či dokonce loutku „zlých mužů českých“ a d'ábla, kteří mu našeptávali. Po vraždě se nový kníže kaje, vědom si svého hříchu a nařizuje, aby bylo o Václava postaráno.

II. staroslověnská legenda

„Tehdy bratr jeho Boleslav, věkem mladší, protivný pro zvrácenost svého ducha a výstřednost svých činů, ponoukán d'ábelským návodem a zlobným hněvem krutě zaujat proti muži božímu, dychtiv zmocnit se království bratrskou rukou, chtěl s bezbožnými d'ábelskými muži zahubit jej násilnou smrtí... Mladší pak bratr jeho, již dříve uvedený Boleslav, když zvěděl, že nechce jít do Říma, počal potají proti němu zamýšlet mnoho zlého a strojit mu mnohé úklady. Radil se proti svatému muži se svými zlými rádci a konal v jejich domech porady... Jindy zas svolal jeho bratr své rádce a řekl: Uvažujte, jak jej zahubíme. Oni mu odpověděli takto: Nikterak jej nemůžeš zahubit, dokud se zdržuješ v jeho panství, ale popros, abys směl domů na hrad Boleslavův, pak ho pozvi k sobě, a tam jej můžeš zahubit. Tu on si vyprosil dovolení u bratra i se svými rádci, připravil tam velikou a slavnou hostinu, jak říkal, na paměť svatých Kosmy a Damiána a poslal posly k svému bratru se vzkazem: Bratře, veselí veliké jsem připravil na paměť svatých. Nuže prosím Tvé Veličenstvo, abys neodřekl a přišel k nám... Bratr pak jeho řekl k svým: Nemůžeme ho nijak zahubit, jelikož jeho družina je s ním strážlivá. Ale známe takový jeho obyčej, že jakmile uslyší hlas kostelního zvonu, sám skočí z lože a běží do chrámu a na nikoho nečeká. Nuže, řekněme knězi, aby časně zazvonil... Za

prvního svitu zoře bratr svatého muže, na potupnou paměť psaný Boleslav, skrývající se na tajném místě na způsob vlka, jenž chce pokradmu napadnout jehně a rozsápat, s některými svými zbojníky zuřivě vyrazil a mečem opásán postavil se mu uprostřed cesty na odpor. Světec však jej pozdravil mírným a laskavým hlasem takto: Zdráv buď, milený bratře. Veliké díky vzdáváme tvé lásce, žes nám včera tím veselím důstojně a štědře posloužil. Na takovouto lahodnou řeč ten šílenec neodpověděl, ale tasil rychle meč, a co mohl nejsilněji, udeřil světce po temeni hlavy se slovy: Dnes ti vystrojím lepší kvas... Ale meč odskočil, aniž se ukázala známka rány. I udeřil podruhé, ale nic mu nemohl ublížit. Když se chystal potřetí udeřit, vypadl meč z ruky tohoto poděšeného sluhy d'áblova. Svatý Václav uchopil meč ten za jilec, zamával jím nad hlavou zločinného bratra již odzbrojeného a řekl: Vidiš-li, bratře můj, že tvá zhoubná ukrutnost by se mohla proti tobě obrátit? Neb co mi brání, abych neprolil bratrovu krev? Ale nechci, bratře, aby tvá krev na posledním soudu nebyla z mých rukou požadována. Vezmi meč a sobě zatracení, Co se má stát, neodkládej na dlouho a volej ty, kteří tě k tomu navedli, ale sám se neprohřešuj bratrovou krví. Bezbožný bratr přijal nazpět meč, jako by se bál, že bude přemožen a křikem volal na pomoc své druhy takto: Ó, spiklenci, kteří jste mě k tomu navedli, což mi nepomůžete? Sám se tvářil, jako by byl přinucen se bránit, když byl dřív napaden útokem bratrovým... Než i sám jeho bratr, jak vyprávějí mnozí starci, býval často přepadán běsy a musel být držen rukama svých dvořanů a svých sluhů, a když se vzpamatoval, říkával: To jste vy mi způsobili, že jsem vás poslechl a dotkl se jeho zlaté hlavy, teď se to na mně ukazuje.“

V této legendě už vystupuje Boleslav jako strůjce a vykonavatel atentátu. Je zde popisován jako vlk, blázen, zločinný či bezbožný bratr. V samotném výkonu útoku je však popisován jako neschopný a slabý.

Crescente Fide

„Tu ale bratr jeho mladší a horší, jménem Boleslav, podveden d'ábelskou lstí proti svatému muži se zlosyny ohavně se uradil, aby jej zabili... Tu bratr jeho nahoře zmíněný, jak se zlosyny uzavřel, poslal posla lstivě jej pozvat do domu svého jakoby k hostině, než spíše k zavraždění jej pozval... I potkav bratra řekl k němu: „včera velmi jsi nám posloužil; přijmi mnoho díky od pána.“ Onen ale dobyv meče z pochvy udeřiv muže svatého do hlavy odpověděl: „a takto dnes chci ti posloužiti.“ I vyteklo sotva trochu krve, poněvadž síly pozbyl (Boleslav) strachem hrozným... Onen ale křičel řka: „aj, kde jste, pomozte mi!“

Tato legenda je ohledně Boleslava poněkud skromná a popisuje hlavně Václava a jeho činy, i posmrtné. Boleslav je zde popisován stejně jako ve II. staroslověnské legendě.

Kristiánova legenda

„Povila Drahomiř témuž knížeti dva syny, jednoho jménem Václav, druhého Boleslav... svěřili nezkušeného vévodu s bratrem jeho Boleslavem Ludmile blažené paměti... Boleslav máje dům čili dvůr vlastní v hradě jeho jménem nazvaném, ze všech stran již probodán šípy d'áblnými a chtivostí panování rozpálen... vzav si za záminku, že tam ke cti těchto svatých posvěcen jest kostel, bratra svého blaženého lživě jako na hostinu zve, ale spíše, jak se vpravdě ukázalo, na zavraždění... A na tu hodinu čekal druhý Kain, máje ji vhodnou ke spáchání vraždy... Ještě totiž před příchodem noci bratr svatého mučedníka, ba ne již bratr, ale zvrhlý vrah... Tak i tento vlastního bratra neblahý vražedník bojí se poskvřniti krví zdi chrámové, a rukou svých od bratrovraždy nezadržuje. Svým slovem, ó nejkrutější ze všech nepřátel, sebe odsuzuješ a probodáváš, když krví, kterou proléváš, místa svatá potřísni se hrozíš... podle příkazu zlosynu zavřel dveře chrámové. Pozdvihli se i připravení úkladníci, bratr totiž tu všichni jeho ozbrojenci. A vida bratra vojín Bohem vyvolený pozdravuje ho, tu kol krku ho objímaje tu líbaje, děkuje mu řka: Zdráv buď povždy, bratře můj, tu statky tohoto života i budoucího oplývej; přijmi tebe Kristus k věčné své hostině, jako jsi ty včera mne tu mode všecky v takové hodnosti pohostil. Na to on s pyšným duchem tu s pohledem posupným, tase meč, který mu visel skryt pod pláštěm, odpověděl: Včera ovšem, jak chvíle toho žádala, nyní však bratr bratru takto poslouží. A rozmáchnuv se mečem ťal ho jím do hlavy... Hřízou nad neslýchaností svého činu byl bídák tak ochromen, že i když podruhé ťal, k svému údivu nic nezmoohl, co by bylo hodno muže silného. Onen zlořečený však mocným hlasem křičel, tu hnal se za ním volaje: „Společníci moji, společníci, kde jste? Prašpatně pomáháte pánu svému, tu ničemně ho necháváte na holičkách, ačkoli je vystaven takové úzkosti!“... Oznámeno to bylo onomu bratrovrahu... I poslal tam a poručil tělo svaté přenést v noci, s tou podmínkou, nebudou-li svaté údy dopraveny na místo nového uložení do svítání, všichni, kterým to bylo svěřeno, bez nejmenší pochyby že budou mečem utraceni.“

I zde je už Boleslav vykreslen jako Kain, bratrovrah, zvrhlý vrah či bídák. Už úplně zmizela jakákoliv sebemenší zmínka o litování svého činu a autor vykresluje Boleslava jako zpupného a chladnokrevného vraha.

Gumpold

„Bratr jeho Boleslav, věkem mladší a pro zvrácenost srdce i ráz svých činů hodný prokletí, poháněn vnuknutím ďábelským a krutě proti bojovníku Božímu vyzbrojen zuřivou zlobou, zatoužil rukou bratrskou uchvátiti vládu a snažil se se stejně zločinnými a bezohlednými pomocníky zosnovati co nejúčinnější plány úkladné vraždy... Když šílená touha bratra Boleslava domoci se jakýmkoli způsobem vlády sváděla k nejrůznějším úkladům ... jeho bratr však, jsa velmi nedočkavý, aby již pykal za zločin na něm spáchaný, usoudil, že nemá smysl pokračovati v dosavadních vražedných úskocích, nýbrž chytře vymyslel a zvolil jeden nad jiné vhodný k tomu, aby ohavný zločin byl urychlen. Neboť zatímco všichni měli úkladně ukryty zbraně v záhybech šatů, on dělaje, že hledá smír, předstíral bratrovi do očí jakoby opravdovou lásku, ale ve skutečnosti ji ukazoval proto, aby si zjednal příležitost, jak mu ublížit... Za ranních červánků Boleslav, jehož jméno budiž zde zaznamenáno pro kletou paměť... Na tak sladké oslovení onen zlosyn ani neodpověděl, rychle tasil meč... Lepší ti dnes hody připravím... Když potom nastoupil na trůn nadmíru zvrhlý vévoda Boleslav, jeho ukrutnost řádila proti hloučkům věřících. Nedlouho po zavraždění svatého muže odsoudil náhlým rozsudkem k smrti kněze, přátele a všechny, kdo s ním byli důvěrněji spjatí, dokud byl naživu.“

Zde je Boleslav už úplným démonem... Myslím, že pro ilustraci již stačí, dalšími díly obsahující podobné řádky o Boleslavu I. jsou ještě Vavřincova legenda a *Oportet nos fratres*.

Kroniky⁴⁸

Kronikáři jsou na tom podobně, jako legendisté. Někteří se věnují Boleslavovi více, někteří méně. Pojdme se tedy podívat, co někteří kronikáři na toto téma praví...

Kosmas

„O tom totiž, kterak Boleslav, nehodný slouti rodným bratrem muže svatého, zákeřně pozval na hostinu svého bratra, ač se spíše chystal ho zavraždit, aby se mohl ujmouti vlády v zemi, nebo o tom, kterak před tváří lidí, ale ne před Bohem, skrýval vinu bratrovraždy, jest tuším s dostatek pověděno v oslavě umučení téhož svatého muže. Po jeho šťastném skončení života Boleslav, druhý Kain, došel pak, žel, knížectví zle nabytého. Za té hostiny, jak jsme svrchu pověděli, bratrovraždou kleté, narodí se knížeti Boleslavovi z výborné manželky výtečné dítě, jemuž po oné události bylo dáno jméno Strachkvas, kteréžto jméno znamená strašlivé hody. Neboť který kvas může býti strašnější než ten, při němž se páše bratrovražda? Kníže Boleslav

⁴⁸ KOSMAS. Kosmova kronika česká. Členská knihnice (Svoboda). Praha: Svoboda, 1972

WIDUKIND Z CORVEY. Dějiny Sasů. Memoria medii aevi. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1743-1.

tedy, jsa si vědom spáchaného zločinu a boje se pekelných trestů, neustále přemýšlel v bystrém duchu, jak jen by mohl Boha za tu svou vinu usmířiti, i učinil slib Hospodinu, rka: „Jestliže tento můj syn zůstane naživu, z celého srdce svého jej Bohu zaslibuji, aby byl duchovním a sloužil Kristu po všechny dny svého života za můj hřích a za lid této země.“ ... O skutcích knížete Boleslava jsem se však nemohl dovědět nic, co by bylo hodno zaznamenati... Kníže Boleslav vypravil k biskupu Michalovi, jenž byl tehdy představeným kostela řezenského, posly s velikými dary a ještě většími sliby a přípovědmi a prosil ho, aby ráčil posvětit kostel pražský; ale jen stěží dosáhl od něho, aby splnil jeho žádost. Hradu Boleslave do hradu Prahy, a to ze zášti závistného bratra. Neboť jeho bratr Boleslav, den ode dne hůř a hůře čině a necítě v srdci žádnou lítost nad svým zlým činem... Bylť tento kníže Boleslav – smí-li se knížetem nazývati ten člověk bezbožný a násilný, krutější než Herodes, surovější než Nero, převyšující Decia nelidskostí zločinů, Diokleciána krvelačností, čímž si získal přijmení „Boleslav Ukrutný“ – tak urputný, že se v ničem neřídil rozvahou ani rozumem, nýbrž všechno činil podle své libovůle a nálady. Tak se stalo, že si umínil založiti hrad po způsobu římském... Tu kníže vzplanul strašným hněvem a vyskočiv na zpuchřelý kmen, jenž tam v lese právě ležel, a vytasiv meč zvolal: „Lenochové a líných otců synové! Nejste-li polomuži neb tvorové, kteří nestojí ani za špinavou slupku z hrušky, dokažte skutky svá slova a zkuste, zda je lehčí skloniti šije pod mečem či pod jhem roboty.“ A tu nastala podívaná pamětihodná a úžas budící nad drzostí smělého knížete: kdyby byl měl tisíc pravic na jednom těle a v každé zbraň, nebyl by se tak četný zástup třásl o nic méně. Kníže spatřiv, že jsou bledí jako stěna, chytil jednoho, který byl první mezi staršími, za kšticí a řav, jak mohl nejsilněji, usekl mu hlavu jako chabou makovici a řekl: „TAK TO CHCI, UČINÍM TAK, PLAŤ NAMÍSTO ROZUMU VŮLE.“ ... Roku páně 950 Kníže český Boleslav protivil se králi, jenž proti němu se silnou mocí vytáhl a zcela ho podrobil pod své panství... Roku od narození Páně 950. Kníže český Boleslav protivil se králi, jenž proti němu se silnou mocí vytáhl a zcela ho podrobil pod své panství.“

Kosmas zde píše o Boleslavovi, jako o knížeti, čímž se liší od legendistů. To ale nemění nic na tom, že i Kosmas popisuje knížete jako nejhoršího ze všech a přirovnává ho k vyvrhelům biblickým.

Widukind

„Mezitím barbaři usilují o nové věci a řádí; a Bolizlav zavraždil svého bratra... A tak tedy shromáždění lidí toho druhu vydalo plnou legii k tažení. Bolizlav však uslyšev o saském vojsku a slyše, že zvláště táhnou proti němu Sasové a zvláště Duryňkové, sám také rozdělil spojence, jak to odpovídalo jeho velmi bystré rozvaze, a rozkázal táhnout proti oběma

vojskům. A Durynkové, když znenadání viděli, že proti nim jdou nepřátelé, vyhnuli se nebezpečí útekem... Bolizlav, když viděl, jak naše vojsko je rozptýlené a jedni že jsou zaměstnání stahováním kořisti ze zabitých, jiní ošetřováním svých těl, jiní obstaráváním píce pro koně, shromáždív rozehnané a vrátivší se vojsko, náhle zaútočil na bojovníky nic netušící a bezstarostné po nedávném vítězství a jejich vůdce se vším naším vojskem zničil. A pak táhl dále odtud k hradu onoho knížátka, prvním útokem jej dobyl a obrátil ho v rozvaliny, jež trvají až do dnešního dne. A trvala ta válka až do 14. roku králova panování; teprv potom se stal Bolizlav věrným a užitečným služebníkem královi...“

„V oné době vydal se král [Ota I.] na výpravu proti Boleslavovi, králi českému, a když se měl dobývat hrad, jenž se nazýval Nova, v němž byl sevřen obklíčením Boleslavův syn, král prozíravým rozhodnutím přerušil boj, aby se vojákům při obírání nepřátel o zbroj nějaké nebezpečí nepříhodilo. A tak, uváživ statečnost krále a nesčetné množství vojska, Boleslav vyšel z hradu, chtěje se raději podrobiti takovému majestátu, nežli utrpět nejzazší záhubu, a stoje pod odznaky a krále poslouchaje i odpovědi mu dávaje milosti konečně dosáhl.“

Widukind nazývá knížete pouze jménem bez jakéhokoliv emočního zabarvení.

Na tomto místě bych středověkého písemnictví zanechal. Z kronik jsem vybral jen tyto dvě (Kosmas a Widukind), jelikož měli dějinně k Boleslavu I. nejbližší.

2.6.2. Biagota

Kněžna Biagota byla manželkou knížete Boleslava I. Ukrutného. Její jméno zmiňuje Kosmas a také první české mince – stříbrný denár Boleslava I. Její jméno je na minci zapsáno jako BIAGOTACOVIIIIX nebo BIAGOTACOVIIIX, které se překládá jako „coniunx“, což znamená manželka. Původ kněžny je neznámý a uvažuje se o germánském původu, baltoslovanském či dokonce bulharském.

Jako jediná nám známá žena knížete, byla zřejmě matkou následníka knížecího stolce, Boleslava II. Pobožného, případně i jeho sourozenců Mlady, Dobravy či domnělého Strachkvase/Kristiána. Nutno říci, že musela být silnou a odolnou ženou, která po boku svého manžela Boleslava obstála a měla tu čest být na prvních mincích. Jedna z teorií mluví o tom, že tyto denáry byly raženy pouze jako svatební.⁴⁹

⁴⁹ LUTOVSKÝ, Michal. Bratrovrah a tvůrce státu: život a doba knížete Boleslava I. 2., dopl. vyd. Praha: Set out, 2006. ISBN 80-86277-49-6. str. 34

2.7. Boleslav II. Pobožný⁵⁰

Boleslav II., Kosmasem do nebes vynášený, syn Bratrovraha, „muž nejkřesťanštější, otec sirotků, ochránce vdov, utěšitel zarmoucených“, byl tím, kdo dokončil Přemyslovské budování státu. Boleslav II. založil tři kláštery – sv. Jiří, Břevnovský a Ostrov u Davle. Za jeho vlády bylo zřízeno pražské biskupství, jehož druhým biskupem byl Slavníkovec Vojtěch (budoucí svatý), se kterým měl spory, které nakonec vyřešil Vojtěchův odchod ze země a vyvraždění rodu Slavníkovců.

Ve válčnictví a správě dobytých území tak úspěšný nebyl a území, která získal jeho otec, opět ztratil. Slezsko a Krakovsko odstoupil svému synovci, Boleslavu I. Chrabrému a území Červených hradů (Červená Rus) zabral Kyjevský velkokníže Vladimír I. Veliký. Také nedokázal zabránit vyvraždění Slavníkovců na Libici.

Jeho sestry měly významnou roli v dějinách politických i církevních. Dobrava (Doubravka) si vzala polského knížete Měška a druhá sestra, Mlada, se stala první abatyší v klášteře sv. Jiří. On sám měl několik manželek a s nimi syny Boleslava III., Jaromíra, Oldřicha, kteří uvrhli zemi do chaosu a postupně se vystřídali na knížecím stolci.

Vztahy s Vojtěchem a vyvraždění Slavníkovců.

Boleslav II. řečený Pobožný nebyl vždy „muž nejkřesťanštější“, což se projevilo zejména ve vztahu s druhým biskupem, Vojtěchem z rodu Slavníkovců, který mu právě ty nekřesťanské věci vyčítal. Nejznámější konflikt byl kvůli pražskému trhu s otroky, který tradičně přispíval k ekonomickému růstu přemyslovských Čech. Vojtěch Boleslavovi vyčítal prodávání křesťanských otroků. Vystupoval také proti pohanství, kněžskému manželství a nadměrnému požívání alkoholu. Nebyl zřejmě moc oblíbený a po těchto sporech s panovníkem i velmoži (cizoložnice⁵¹) odešel z Čech. Dokonce dvakrát. Druhý odchod mu zachránil život a unikl vraždění Slavníkovců na Libici v roce 955. Poté odešel působit jako misionář do Pruska, kde byl rituálně zabit rozhořčenými Prusy, kterým nechal kácet posvátné duby. Jeho tělo bylo uloženo v polském Hnězdně a do Čech jej zpět dovezl kníže Břetislav.⁵²

⁵⁰ tamtéž

⁵¹ K eskalaci napětí mezi biskupem a šlechtou údajně došlo po vraždě cizoložné ženy, která hledala pomoc u Vojtěcha. Mstitelé porušili právo azylu a znesvětili kostel její vraždou. Biskup Vojtěch je za to exkomunikoval „na dobu konání řádného pokání“. Velmoži ho však slovně napadli a slíbili pomstu na něm i jeho rodu. Vojtěch proto znovu odešel do benediktinského kláštera v Římě a to ho zachránilo před osudným vražděním.

⁵² Toulky českou minulostí - 45. schůzka: Osud svatého Vojtěcha Slavníkovce. Dvojka [online]. rozhlas, 2006-12-08. <https://dvojka.rozhlas.cz/45-schuzka-osud-svateho-vojtecha-slavnikovce-7938303>

Za „slavné“ vyvraždění Slavníkovců nejspíše Boleslav II. vůbec nemohl. Předpokládá se, že byl nemocný (možná rekonvalescence po záchvatu mrtvice) a nemohl tak ovlivnit impulsivní jednání pomstychtivých velmožů.⁵³ Vyvraždění Slavníkovců je obecně předkládáno jako vyvraždění všeho živého, jeho plenění a vypálení do základů. Realita je ovšem střízlivější. Vyvraždění byli pouze Slavníkovci, ne celé obyvatelstvo a hradiště není zničeno. Byl to malý spor mezi rody a krevní msta. Do konfliktu tak vstoupila dvě různá práva. Právo církevní, které obsahuje i právo církevního azylu a zároveň právo zvykové, které obsahuje i krevní mstu (vendeta). Slavníkovce zřejmě vraždili hlavně Vršovci, kteří po nich zdědili Libici.⁵⁴

2.8. Svárliví bratři - Boleslav III, Oldřich a Jaromír

2.8.1. Boleslav III. Ryšavý

Nejstarší syn knížete Boleslava II. a bratr knížat Jaromíra a Oldřicha. Jeho tvrdá a násilnická vláda způsobila zmatek a krizi raného přemyslovského státu. Jeho snaha odstranit oba své bratry vyvolala téměř občanskou válku a nečekaně oslabilo knížectví. Boleslav nechal vykastrovat Jaromíra a pokusil se zabít Oldřicha, aby se zbavil případné konkurence a zajistil svým potomkům volnou cestu na knížecí stolec. Tím ovšem dal možnost císaři Jindřichovi II. a polskému králi Boleslavu Chrabrému možnost na připojení Českého knížectví do svých panství. Když proti němu povstal rod Vršovců, uprchl nejprve do Bavorska, kde byl zajat, a potom se utekl k Boleslavovi Chrabrému. Tomu slíbil, že už bude „hodný“ a nechal se dosadit zpět. Ale jeho krvavá pomsta Vršovcům nezůstala bez povšimnutí a polský Boleslav si pro něj dojel, uvěznil ho a oslepil. Boleslav III. Ryšavý tak umírá v polském zajetí bez následníka a bez knížectví, které chtěl mít jen pro sebe.⁵⁵

2.8.2. Jaromír

Jaromír je asi nejtragičtější postava přemyslovského rodu a českých dějin. Byl synem Boleslava II. a společně s bratry Boleslavem III. Ryšavým a Oldřichem bojoval o své místo

⁵³ LUTOVSKÝ, Michal. Bratrovrah a tvůrce státu: život a doba knížete Boleslava I. 2., dopl. vyd. Praha: Set out, 2006. ISBN 80-86277-49-6. str. 34

⁵⁴ HISTORIE.CS: Vyvraždění Slavníkovců. In: LUTOVSKÝ, Michal, Ivo ŠTEFAN, Jan MAŘÍK a Vladimír KUČERA. Ceskatelevize.cz [online]. 2013 [cit. 2023-11-26]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/213452801400027/>

⁵⁵ SOMMER, Petr; TŘEŠTÍK, Dušan; ŽEMLIČKA, Josef, a kol. Přemyslovci. Budování českého státu. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. 779 s. ISBN 978-80-7106-352-0. BLÁHOVÁ, Marie; FROLÍK, Jan a PROFANTOVÁ, Naďa. Velké dějiny zemí Koruny české. Praha: Paseka, 1999-. ISBN 80-7185-265-1.

na knížecím stolci. Nutno podotknout, že byl největším „otloukánkem“. Nejen, že ho bratr Boleslav nechal vykastrovat, aby mu zabránil v plození potomstva, ale jeho bratr Oldřich jej nechal později oslepit, aby mu nepřekážel v uchopení moci.

Třikrát byl dosazen na český knížecí stolec a jeho vláda prohloubila napojení a závislost Čech na říši. Když nečekaně zemřel Oldřich, vzdal se poznamenaný Jaromír vlády ve prospěch Oldřichova syna Břetislava. Jaromírův život nebyl šťastný a jeho konec ještě tragičtější. Kosmas o tom píše ve své kronice toto: „Kochan poslal svého kata, a když onen slepec, sedě na záchodě v hodině noční, vyprazdňoval břich, proklál ho ostrým oštěpem zezadu až do útrob břišních.“ A tak zemřel ubohý kníže Jaromír rukou úkladného vraha, kterého zřejmě poslal předák rodu Vršovců, Kochan.

2.8.3. Oldřich

Oldřich byl nejmladším ze synů Boleslava II., a mladším bratrem Boleslava III. a Jaromíra. S bratry bojoval o knížecí stolec a podle pověsti zachránil Přemyslovský rod od vymřené sňatkem s neurozenou ženou z lidu – Boženou.

Oldřich unikl řádění svého bratra Boleslava III. Ryšavého, který se ho pokusil zavraždit. Jeho cesty vedly do říše, společně s bratrem Jaromírem a možná i s Emmou, vdovou po Boleslavu II. a bývalou kněžnou. Společně s Jaromírem a císařem vyhnal z Prahy Boleslava Chrabrého. Pak svého bratra svrhl z trůnu a dal podruhé vyvraždit Vršovce, kteří Jaromíra podporovali. Odrazil snahy Boleslava Chrabrého o znovuzískání Čech a na Polácích dobyl zpět Moravu, kterou svěřil ke správě Břetislavovi.

Oldřich podporoval císaře, ale odmítal vojenskou výpomoc. Byl sesazen, vyhnán a vystřídán Jaromírem. Císař mu pak dovolil návrat pod podmínkou, že Jaromírovi dá v Čechách úděl a Břetislav bude nadále spravovat Moravu. To však Oldřich nedodržel a Jaromíra svrhl a oslepil. Jeho vlastní syn, Břetislav, před ním prchl. Vláda mu však dlouho nevydržela a brzy, po opětovném nastolení své vlády, zemřel.

2.9. Boleslav Chrabrý a Vladivoj

2.9.1. Vladivoj

Vladivoj je smutná až „tragikomická“ postava našich dějin. Panovník, který nevládl ani rok. Jeho původ není jasný, ale zřejmě byl příbuzným Přemyslovců. Mohl být dokonce mladším bratrem polského knížete Boleslava Chrabrého a tedy bratrancem Boleslava III, Jaromíra a Oldřicha. Na náš knížecí stolec byl dosazen během krize, kdy se Boleslav III. snažil odstranit

své bratry a zbavit se zrádného rodu Vršovců. Vládl pouze rok a i tak zanechal znatelnou stopu v našich dějinách. Odjel do říše, slíbil věrnost císaři a nechal si České knížectví udělit jako léno. Od té doby Římští panovníci zasahovali do nástupnictví českých knížat.

Vladivoj dal razit vlastní mince – denáry a také prý nezřízeně holdoval alkoholu, který nakonec znamenal jeho zkázu. Vladivoj nastoupil svou vládu na podzim 1002 a upil se k smrti na začátku roku 1003.

2.9.2. Boleslav Chrabrý

Po náhlé Vladivojově smrti nastoupil na český knížecí stolec Boleslav Chrabrý, kníže polský. Byl vnukem Boleslava I. Ukrutného a bratrancem nynějších knížat ve vyhnanství Jaromíra a Oldřicha. Z Prahy vládl rok (1003-1004), než jej sesadil císař a dosadil Jaromíra. Boleslav však zůstává vládcem na Moravě, kterou později dobyl zpět Oldřich.

Boleslav Chrabrý byl významným a mocným panovníkem. Byl prvním králem Polska a stihl to dříve, než jeho čeští příbuzní. Vykoupil ostatky sv. Vojtěcha od Prusů a pohřbil jej v Hnězdně. Byl úspěšným dobyvatelem a připojil rozsáhlá území. Na Čechách dobyl Krakovsko a Moravu. Připojil i Pomořansko, Lužici a Červené hrady. Naneštěstí brzy po své korunovaci králem zemřel a jeho velká říše se začala opět rozpadat.

2.10. Břetislav I. a Jitka

2.10.1. Břetislav I.

Břetislav I. se narodil jako vytoužený následník nejen knížecího stolce, ale i celého rodu Přemyslovců. Po vzájemném boji, kastrování, pokusům o vraždu, oslepení a kolotoče svrhávání z trůnu mezi bratry Boleslavem III., Jaromírem a Oldřichem, to byla vítaná změna. Naštěstí se Břetislav nestal obětí žádného atentátu či jiné násilné metody, který by ho zneschopnila ve vládnutí či plození potomstva, a tak se mohl ujmout vlády a vyvést České knížectví definitivně z krize.

Je znám svou odvahou a hrdinstvím. Zejména kronikář Kosmas z něj byl unešen a vychvaluje jej do nebes, jako mocného řeckého hrdinu Achillea („Tedy Břetislav, z jinochů nejkrásnější a hrdina nejjudatnější, slyše z mnohých vyprávění o neobyčejné kráse, ušlechtilosti,...“). Co tedy Kosmas tak opěvoval? Prvním takovým skutkem byl únos Jitky ze Svinibrodu, při kterém údajně přetřel řetěz padacího mostu a unikl i se svou nastávající

manželkou. Kosmas ovšem pominul, že tam Břetislav nechal na pospas obráncům své družiníky, kteří kryli ústup svého pána. Dalším skutkem byl vpád do Polska a dobytí Hnězdna, kde nad hrobem sv. Vojtěcha vyhlásil 1. český zákoník – *Břetislavova dekreta*, který vystupuje proti původním zvykům a obyčejům, zakazuje alkohol a zařízení jej nabízející či umožňuje ordály (boží soudy). Navíc si odvezl pěknou kořist a navrch i Vojtěchovy ostatky. Ještě mu lze přičíst úspěchy při odražení císařského vojska u Brůdku a Chlumce či jeho vyřešení nástupnictví prosazením seniorátu (na trůn nastoupí nejstarší z rodu) a dalším nástupcům měli připadnout úděly na Moravě. Za neúspěch lze považovat druhé tažení císaře až do Prahy, po kterém musel Břetislav kajícíně odprosít císaře a nechat si udělit zpět svou vlastní zemi jako léno. A nepovedlo se ani poslední tažení do Uher, které skončilo dříve, než pořádně začalo, jelikož Břetislav 10. Ledna 1055 umírá.

2.10.2. Jitka

Jitka byla dcerou bavorského šlechtice, markraběte v Nordgau, Jindřicha z rodu Babenberků. Když její otec zemřel a vlády se chopil její bratr, odeslal ji do rodinného kláštera ve Svinibrodu (Schweinfurt). Od toho pochází i její přídomek – ze Schweinfurtu. Slavná se stala díky svému únosu z tohoto kláštera českým knížecím synem Břetislavem. Jednalo se jistě o odvážný a drzý čin, i když mohl být předem domluvený. O tomto sňatku se zřejmě jednalo, ale Břetislav byl netrpělivý a svou nastávající si sám odvezl předčasně na svůj moravský úděl. Vztah Jitky a Břetislava byl jistě láskyplný a vřelý. Jitka přivedla na svět značný počet dětí, známo je hlavně pět synů: Spytihněv, Vratislav, Konrád, Jaromír a Ota. Avšak její osud nakonec nebyl šťastný a po smrti Břetislava byla svým synem Spytihněvem II. vyhnána z Čech. Její druhý syn, Vratislav II., nechal ostatky své matky převézt a uložit do hrobu vedle Břetislava.

3. Život v raně Přemyslovských Čechách

Na život běžného člověka v době raného středověku mělo vliv mnoho faktorů, které ovlivňovaly jeho délku a kvalitu. Byl to život plný každodenních radostí a práce, ale i obtíží a nejistoty. Honbu za, pokud možno, dlouhým, bezstarostným a klidným životem plným lásky a dostatku, však ohrožovalo nebezpečí politických obtíží, hladu, nemocí, úrazů a všudypřítomné smrti. Mnoho obyčejného lidu však nežilo pro velké události a politiku. Žili

pro své rodiny, své zemědělské usedlosti a hospodářství či řemeslo.⁵⁶ Jakým způsobem se žilo v době prvních Přemyslovců, se pokusím přiblížit v následující části.

3.1. Složení společnosti

Raně středověká společnost se transformuje z rodové a kmenové společnosti do společnosti protofeudální a feudální. Z náčelníků se stávají knížata a králové, kteří kolem sebe utváří družiny, jako své válečníky a později spolupracovníky, kterým svěřuje podíl na vládě nad daným územím a svobodným i nesvobodným lidem. Po přechodu vládců ke křesťanské víře se složení společnosti rozšiřuje i o církevní činitele, kteří se časem stanou součástí vládnoucích vrstev a také učením o trojím lidu – Těch, kteří bojují, modlí se a pracují. S rozšířením křesťanské ideologie a jejímu ukotvení v politickém systému také mizí jedna z vrstev společnosti, která stála za rozvojem a ekonomickou silou raně přemyslovských Čech – otroci. Počátek masových dodávek slovanských otroků a otrokyní do západní Evropy a Středomoří lze spatřovat již v 9. století.⁵⁷ *Podle hypotetického odhadu historiků prošlo pražským tržištěm až několik desítek tisíc otroků a - při běžné ceně otroka 300 denárů – dosáhl zdejší finanční obrát miliónů denárů.*⁵⁸ Tento trh s otroky ještě živě probíhal v době vlády Boleslava II. a jeho silný úpadek předpokládám v době přemyslovské krize, kdy se stát zmítá v chaosu a střídání panovníků. Úplný zánik, dříve prosperujícího, trhu s otroky bych zasadil do doby vlády knížete Oldřicha nebo Břetislava I., kteří již prosazovali křesťanství, jako celostátní náboženství.

Kniha *Legenda o Ostožovi* nám uvádí, že pokud člověk přežil porod a dětství, měl šanci se dožít věku 33-55 let. Průměrný dožitý věk dospělého muže byl mezi 46-48 lety života. Průměrný dožitý věk celé populace 22 – 23 let života.⁵⁹ Naproti tomu v knize D. Kalhous⁶⁰ je uvedeno, že průměrný věk populace se pohyboval okolo 22-23 let. Toto číslo opět souvisí s vysokou úmrtností dětí do 1. roku života. Pokud lidé přežili útrapy prvních let života, mohli se (muži) dožít průměrně 45 let. Muži a ženy, přežily-li porody, se mohli také dožít požehnaného věku, jako třeba Kosmas, který se dožil zhruba 80 let. Průměrná výška se

⁵⁶ Tamtéž Str. 13-14

⁵⁷ CHARVÁT, Petr. Václav, kníže Čechů. Praha: Vyšehrad, 2011. Historica (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-168-5. S.17

⁵⁸ LUTOVSKÝ, Michal. Bratrovrah a tvůrce státu: život a doba knížete Boleslava I. 2., dopl. vyd. Praha: Set out, 2006. ISBN 80-86277-49-6. S. 152

⁵⁹ SMETÁNKA, Zdeněk. Legenda o Ostožovi: archeologie obyčejného života. 3., opr. a dopl. vyd., V NLN vyd. 2. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. Česká historie. ISBN 978-80-7422-035-7. Str. 9-10

⁶⁰ KALHOUS, David. České země za prvních Přemyslovců v 10.-12. století. Praha: Libri, 2013. ISBN 978-80-7277-521-7. S.78

odhaduje u žen na 159 cm a u mužů na 169 cm. Ovšem rozdíly mezi elitami a „poddanými“ je jasně patrný a může za něj strava i jiný způsob života. Kupříkladu kostra Karla Velikého nám prozradila, že tento mocný panovník měřil 184 cm. Dle studie, antropologa *Emanuela Vlčka*, dochovaných kosterních pozůstatků z výzkumu ostatků na Pražském hradě je známo, že přemyslovská knížata měřila více než 170 cm, byli štíhlí, ale svalnatí. Kníže Václav I. Svatý měřil, podle *Vlčka*, 160 -165 cm.⁶¹

3.2. Osídlení a obydlí

3.2.1. Osídlení

Osídlení našeho území nebylo snadné a v dobách, kdy zde bývaly husté lesy, hlavně na území dnešního pohraničí, se obyvatelstvo sdružovalo zejména u velkých toků a stavělo malé usedlosti a vesnice. Později se rody rozrůstaly v klany a kmeny, které *žďářením* lesů a dobýváním úrodné půdy pro pole získávaly další místo pro vesnice, které přerůstaly v hradiště. Taková hradiště (nová i starší Slované využívaná) byla objevena buď přímo v následujících lokalitách, nebo v jejich okolí: *Praha, Tábor, Teplice, Svitavy, Znojmo, Uherské hradiště, Brno, Břeclav, Jičín, Chomutov, Mladá Boleslav, Třebíč, Opava, Plzeň, Louny, Karviná, Vyškov, Strakonice, Litoměřice, Kladno, Hodonín, Olomouc, Ostrava, Přerov, Mělník, Beroun, Louny a Klatovy.*^{62 63} Pro lepší představu osídlení doplním, že v 9. – 11. století měly Čechy něco mezi 300 000 – 500 000 obyvatel na přibližné celkové rozloze 50 000 km². Hustota zalidnění raně středověkých Čech tedy vychází na 6 – 10 obyvatel/km². To jsou ovšem čísla pro celé Čechy a ne pro Přemyslovské dominium. Přemyslovci ovládali původně území od hradiště Levý Hradec po Prahu. V 10. Století, na začátku vlády knížete Boleslava I., byl rozsah Přemyslovského zemí okruh asi 40 km od Prahy s hraničními hradišti Mělník, Boleslav, Lštění, Tetín, Slaný a Budeč. Okolo roku 1000 to byly na pevně téměř celé Čechy, ve své dnešní rozloze a zřejmě sever Moravy, která měla v 10. století nejistou politickou příslušnost.⁶⁴ V 9. a 10. století mohlo na Přemyslovském území žít přibližně

⁶¹ Emanuel Vlček 1997: 124-133

⁶² ČTVERÁK, Vladimír; LUTOVSKÝ, Michal; SLABINA, Miloslav; SMEJTEK, Lubor. Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha: Libri, 2003. 432 s. ISBN 80-7277-173-6.

⁶³ ČIŽMÁŘ, Miloš. Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku. Praha: Libri, 2004. 304 s. ISBN 80-7277-174-4.

⁶⁴ CHARVÁT, Petr. Václav, kníže Čechů. Praha: Vyšehrad, 2011. Historica (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-168-5. S.16

22 000 lidí.⁶⁵ Zalidnění na Přemyslovském území na začátku vlády knížete Boleslava I. by tedy mohlo odpovídat asi počtu 14 obyvatel/ km². Pro srovnání, hustota zalidnění dnešních Čech je přibližně 125 obyvatel/km².

Obydlí

Při příchodu Slovanů na naše území se zde mísily pozůstatky germánských osídlení se zvyky nově příchozích. Jedno až trojlodní selské domy Germánů propojené s chlévy se pomalu s asimilací jejich obyvatel měnily na *zemnice* a *polozemnice* s drnovými střechami, ve kterých Slované (obecně) žili nejspíše do 10. století.⁶⁶ Ty poté vystřídaly chaty/srubby z klád, větví a *mazanice*⁶⁷. Takové konstrukce byly nalezeny třeba v prostorách Levého Hradce⁶⁸ nebo Pražského hradu.⁶⁹

Podrobnější popis nám může poskytnout úryvek z článku archeologa Petera Mila: *„archeologický obraz venkovských sídlišť východní části střední Evropy je určován jednoprostorovými zahloubenými stavbami přibližně čtvercového půdorysu a srubové konstrukce - tzv. zemnicemi vybavenými kamny. Tvar, velikost a konstrukce slovanského domu se během celého raného středověku nijak výrazně neměnily. Raně středověká obydlí zřejmě požadavkům jejich obyvatel plně vyhovovala. Výhody, které plošně nevelký, zato ale snadno vyhřívateľný dům poskytuje, byly pro jeho obyvatele očividně důležitější, než výhoda většího obytného prostoru v domě, o který se však musíte dělit spolu s vaším dobyt看em, tak jak to bylo v západních regionech střední Evropy. Průměrnou agrární osadu většinou netvořilo více než pět až šest rodin a počet obyvatel nepřekročil 50. Kolektivní charakter slovanských sídlišť je naproti tomu důkazem menší sociální diferenciace obyvatel. Sídliště zde byla strukturována na úrovni rodinných klanů a organizovaná spíše ve formě teritoriální opčiny, přičemž jednotlivci obdělávanou půdu právně nevlastnili. Držba a dědičnost statků či půdy se zde řídily jinými pravidly, přičemž strukturální přeměna vlastnických vztahů na feudálních základech započala na našem území až ve velkomoravském období a v některých dalších*

⁶⁵ ŽEMLIČKA, Josef. Čechy v době knížecí 1034–1198. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 712 s. ISBN 978-80-7106-905-8. S. 36

⁶⁶ SEMOTANOVÁ, Eva. Doba knížete Václava: (10. století). Praha: Kartografie, 2003. Dějiny trochu jinak. ISBN 80-7011-721-4. S. 19

⁶⁷ Mazanice/Mazanina byl doplňkový stavební materiál. Jedná se o kvalitní hrnčířskou hlínu rozmíchanou s plevami, kterou se často utěšňovaly spáry dřevěných konstrukcí nebo se s ní i celé dřevěné konstrukce nahazovaly jako protipožární ochrana.

⁶⁸ LUTOVSKÝ, Michal. Bratrovrah a tvůrce státu: život a doba knížete Boleslava I. 2., dopl. vyd. Praha: Set out, 2006. ISBN 80-86277-49-6. S. 55

⁶⁹ CHARVÁT, Petr. Václav, kníže Čechů. Praha: Vyšehrad, 2011. Historica (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-168-5. S.23

regionech až na prahu vrcholného středověku. V tomto období můžeme sledovat přeměnu osad na středověké vesnice, sestávající ze skupin samostatných usedlostí.“⁷⁰

3.3. Zemědělství, pěstování plodin a stravování.

V předchozí části jsem se zabýval početností obyvatel a jejich obydlím, v této části bych se chtěl věnovat dalším částem každodenního života.

3.3.1. Zemědělství

Ibráhím ibn Jakúb ve svém cestopisu *Dikr as-Saqáliba* – zpráva o Slovanech uvedl: „Obyvají země nejbohatší co do úrodnosti a nejvíce zásobené potravinami. Slované se pilně věnují zemědělství a výrobě věcí nutných pro obživu a převyšují v tom všechny ostatní národy severu.“⁷¹

Slované byli hlavně zemědělci, stejně tak obyvatelé přemyslovských Čech v raném středověku. Starali se o svá pole a pěstovali téměř všechny tehdy známé obilniny. Skladbu pěstovaných plodin nám může přiblížit *palynologie*⁷². Například ve Staré Boleslavi prokázaly analýzy pěstování prosa, pšenice, žita, ovsa a snad i pohanky, hrachu a konopí s mákem. Výzkumy také poukazují na to, že tehdejší zemědělci pěstovali častěji žito než pšenici, která dnes naopak převažuje. Sklizené obilí se uchovávalo v tzv. obilných jámách, které díky důmyslné konstrukci ochraňovaly obilí před naklíčením nebo škůdci a také se dala snadno schovat před plenícím nepřítelem. K obdělávání polí sloužily různé háky a pluhy. Raně středověké pluhy s nevelkou radlicí (okolo 15 cm a váhou 0,25 kg) umožňovaly zřejmě jen mělkou orbu. Na lehčí či písčité půdy se hodil více hák. Pěstování vinné révy a výroba vína, souvisí nejspíše až s šířením křesťanství. Pěstování zmiňují již nejstarší svatováclavské legendy a potvrzují to i archeologické objevy vinných zrnků.⁷³

Chov zvířat byl zaměřen hlavně na drůbež a prasata, méně tur. Kozy a ovce byly chovány ještě méně.

3.3.2. Strava

⁷⁰ MILO, Peter. Jak se žilo a bydlelo v raném středověku: Archeolog Peter Milo se zamýšlí nad povahou osídlení krajiny ve středověku a dnes. Magazín M [online]. 2016 [cit. 2023-07-18]. ISSN 1801-0814. Dostupné z: <https://www.em.muni.cz/vite/8066-jak-se-zilo-ve-stredoveku>

⁷¹ MANDELOVÁ, Helena, Ilona PAŘÍZKOVÁ a Eliška KUNSTOVÁ. Dějiny středověku a počátků novověku. Liberec: Dialog, 2002. ISBN 80-86218-82-1. S.41

⁷² Věda na pomezí archeologie a botaniky, která zkoumá pyly.

⁷³ KALHOUS 2013: S. 84-85

Strava byla tehdy hlavně rostlinná a maso nebylo na jídelníčku často. Jak se tehdejší lidé stravovali, nám může přiblížit hodně zdrojů. Nejvíce široký a ucelený souhrn nám může nabídnout například prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc. ve své knize *Doba knížete Václava*, z edice *Dějiny trochu jinak*.⁷⁴ Vyjmenovává, že „na Hradě“: „*Jedli polévky (vývary z mas i zahuštěné, kysela), pečené vepřové (selátka protýkaná špekem a jalovcem), jehněčí, srnčí, a drůbež, koroptve, sluky, tetřívky, masové kaše, pečené, sušené a uzené pstruhy, pražený hrách se zelím, pučálku*⁷⁵, *placky s varmuží*⁷⁶, *noky vařené v mléce a sypané s mákem, ovčí sýr, ořechy, fíky z dalekých zemí, sušené hrozny a voňavá jablka. Popíjeli medovinu, horké pivo a občas trochu vína z vinic na stráních pod Hradem a na Opyši.*“ a dále pokračuje, jak to vypadalo naopak v podhradí, mezi nižšími vrstvami společnosti: „*V podhradí ženy vařily mnohem skromněji. Na otevřeném ohništi připravily v hliněných hrncích pro zahřátí polévku z kyselého těsta s česnekem a cibulí, k obědu pražmo*⁷⁷, *večer obilné kaše z drceného obilí s vodou nebo mlékem, či z rozvařeného hrachu. Obilné kaše přislazovaly lesním medem a sirupem z javorové šťávy. K tomu tvaroh a ovčí sýry, vejce, kyselé zelí a mrkev, ovoce ze sadu i lesa – slivky, jablíčka, trnky a šípky. Pila se voda a mléko. Placky z vody a mouky se pekly na rozpáleném kameni. Maso, vepřové, skopové a drůbeží bylo pokrmem výjimečným, svátečním, v letech neúrody se kaše připravovaly dokonce z rozdrcených žaludů. V lese ženy nasbíraly houby a drobné lesní ovoce.*“⁷⁸ Kosmas k tomu třeba uvádí, že biskup Jaromír dorazil do Olomouce a tam biskup Jan jedl sýr, kmín, cibuli a topinku.⁷⁹ Což ale podle něj nebylo vhodné jídlo pro takto postaveného představitele církve.

3.3.3. Řemesla

Vedle zemědělství, chovu a produkce potravy, museli tehdejší lidé na venkově ovládat i řemeslnou výrobu. Řemesla byla běžně rozšířená a v každé rodině či minimálně vesnici každý nějaké řemeslo individuálně ovládal. Nejčastěji se vyskytovala řemesla, která zpracovávala a přetvářela snadno dostupné materiály z přírody – dřevo, rostlinné a živočišné produkty, hlíny a jíly nebo nerosty. Řemesla, jakými jsou například tesařství, truhlářství, řezbářství, stavební práce, výroba keramiky, kožedělné a kůže či kosti zpracující, šití a výroba

⁷⁴ SEMOTANOVÁ, Eva. *Doba knížete Václava: (10. století). Dějiny trochu jinak*. Praha: Kartografie, 2003. ISBN 80-7011-721-4.

⁷⁵ naklíčený hrách

⁷⁶ rozvařené ovoce

⁷⁷ někdy také *pražma*. Jde o na sucho opražená obilná zrna nebo hrách

⁷⁸ SEMOTANOVÁ, Eva. *Doba knížete Václava: (10. století). Dějiny trochu jinak*. Praha: Kartografie, 2003. ISBN 80-7011-721-4. str. 26-27

⁷⁹ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Praha: Svoboda, 1972. Členská knihnice (Svoboda).S. 110

obuvi, výroba vláken a tkalcovství, šití oděvů nebo dokonce výjimečné umění zpracování železné rudy a výroba nástrojů a další.⁸⁰

3.4. Odívání v raně středověkých Čechách

Jak se lidé tenkrát odívali? Vypadá to jako celkem prostá a jednoduchá otázka s jednoduchou a prostou odpovědí. Nelze porovnávat odívání tehdejšího člověka a dnešního. K rozklíčování této otázky nám opět může pomoci reenactment, přesněji T. Vlasatý, který se tomuto tématu věnuje ve svých článcích.⁸¹

„Na úplný úvod si musíme zodpovědět otázku, kolika kusy oděvu člověk v raném středověku disponoval. Vzhledem k nízké ceně materiálu a mechanizované práce dnes žijeme obklopeni levným a snadno obarvitelným textilem a můžeme vlastnit tucty kusů oděvu, které denně střídáme. Není pochyb o tom, že realita raného středověku byla naprosto odlišná. Experimentální výroba tunik a košil ukázala, že celý proces od vypěstování / ostříhání po ušití trvá neuvěřitelných 300-400 hodin (Ejstrud et al. 2011: 79; Vedeler – Hammarlund 2017: 30). Každý kus oděvu tak byl nesmírně pracným výrobkem a jasnou demonstrací toho, že si majitel může oděv dovolit. Z tohoto předpokladu ale vyplývá, že:

- 1. raně středověký šatník musel být omezený*
- 2. vznikaly obrovské rozdíly mezi cenou nebarvených oděvů a oděvů z kvalitní a barvené látky*
- 3. vzhledem k ceně byly oděvy záplatovány, děděny a nošeny až do úplného roztrhání, kdy byly zrecyklovány⁸²*

Další podstatná věc je, že nemáme dostatek archeologického materiálu ke studiu, a to z důvodů, které uvádí Vlasatý: *„Výzkum evropského oblečení v 5. - 12. století však provází řada limitací, mezi nimiž můžeme jmenovat:*

a) Organické nálezy včetně textilu snadno podléhají zkáze. Nálezy, které máme k dispozici, představují náhodná torza, pocházející zpravidla z elitních hrobů nebo náhodných objevů z ledovců, rašelinišť či vodních ploch.

⁸⁰ KALHOUS 2013 : S. 98-99

⁸¹ VLASATÝ, Tomáš. Konstrukce raně středověkých tunik. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 21.6.2023 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://doi.org/10.59500/YBYZ1130> a VLASATÝ, Tomáš. Poznámky k raně středověkému ženskému oděvu. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 10.9.2023 [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.59500/SHDP2414>

⁸² VLASATÝ, Tomáš. Poznámky k raně středověkému ženskému oděvu. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 10.9.2023 [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.59500/SHDP2414>

b) Řada vykopávek byla provedena v době, kdy jakákoli organika byla považována za odpadní či nezajímavý materiál, nikoli za předmět zkoumání. Množství objeveného textilu proto utrpělo při vykopávkách či nedostatečně kvalitním skladování.

c) Výzkum je decentralizovaný a probíhá do značné míry lokálně. To znamená, že mezi jednotlivými regiony Evropy neprobíhá komunikace, což omezuje možnosti hledání analogií a tvorbu obecných závěrů.

d) Výzkum se obvykle pohybuje na teoretické rovině a je zatížen skutečností, že autoři obvykle nepodnikají snahu oděvy fyzicky zrekonstruovat a podrobit experimentům.

Víme, že základním oděvem byla tunika, kalhoty či nohavice, nohy omotané onucemi či delšími *ovinkami*⁸³, kožená obuv (tzv. „*převrácenky*“⁸⁴) a pokrývka hlavy – čapka nebo kapuce. Podle sociálního statusu se mohly odvíjet další části oděvu, jako třeba *ovinky*, ponožky, rukavice, plášť, teplejší tuniky či *krzna*⁸⁵ a oděvní doplňky (spony, jehlice, kožešiny...).

K výrobě oděvů se používaly různé organické materiály, ze kterých se tkaly látky. Nejčastěji rostlinné – len, konopí, kopřiva, výjimečně i dovozová bavlna. Z organických to byla v drtivé většině ovčí vlna a v malé míře kožešina, ale jsou i výjimečné materiály jako byly koňské žíně, lidské vlasy, mohér nebo drahocenné hedvábí.⁸⁶

Podrobněji ještě Vlasatý ve svém článku: „*Oděvní textilie z rostlinných vláken jsou až na výjimky vyrobené v plátnové vazbě (příklad výjimek viz Hundt 1980: 157; Lukešová et al. 2017: 283; Walton 1989b: 346). Oproti tomu oděvní vlněné látky jsou málokdy utkané v plátnové vazbě a jsou zpravidla v keprových vazbách. Typickou vazbou používanou k výrobě vlněných oděvů je 2/2 kepr. Hlavní výhodou keprových vazeb je jejich pružnost, která přispívá k lepšímu vzhledu a delší živostnosti (v řádu let).*“

K lepšímu pochopení raně středověkého odívání nám mohou pomoci nové archeologické nálezy nebo podrobné popsání či reinterpretace starších nálezů. Reálné konstrukce, střihy a jejich význam nám naopak nejlépe přiblíží experimentální archeologie a

⁸³ ovinky jsou pruh látky, vlněné, omotané kolem kotníku (možná i chodidla) a lýtka. Chránily nohu před vnějšími vlivy počasí či jako preventivní zbroj.

⁸⁴ obuv moderně pojmenovaná podle způsobu výroby, kdy se bota šije naruby, a potom se musí převrátit.

⁸⁵ vojenská základní zbroj či podzbroj určená pod kroužkovou brň

⁸⁶ VLASATÝ, Tomáš. Konstrukce raně středověkých tunik. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 21.6.2023 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://doi.org/10.59500/YBYZ1130>

rekonstrukce, které ověří výhody či nevýhody oděvů, jejich střihů a materiálů a upřesní důvody, proč byly vyráběny určitými způsoby a za jakým účelem.

3.5. Obchod

„A město Frágha je postaveno z kamene a z vápna. Je nejbohatším ze měst zbožím. Přicházejí sem z města Krákúia Rusové a Slované se zbožím. A přicházejí k nim ze zemí Turků muslimové, židé, a Turci rovněž se zbožím a obchodnickým závažím a vyvážejí od nich otroky, cín a různé druhy kožešin. Jejich země jsou nejlepší ze zemí lidí na severu a nejlépe zásobované živobytím. Za jeden kinšár se u nich prodává tolik ječmene, co vystačí pro jednoho koně na 40 nocí a prodává se u nich za jeden kinšár deset slepic... V zemi Bújama se vyrábějí lehké šátečky z velmi jemné tkaniny na způsob síťky, které se k ničemu nehodí. Jejich cena u nich v každou dobu činí deset šátků za jeden kinšár a pomocí jich kupují a prodávají. A mají jich zásoby. A představují pro ně majetek a cenu všech věcí, kupují pšenici, mouku, koně zlato, stříbro a všechny věci.“

Ibráhím ibn Jakúb⁸⁷

Takto popisuje pražské tržiště za doby knížete Boleslava I. židovský kupec, cestovatel a zřejmě i cordóbský vyslanec Ibráhím bin Ja'kúb al-Isrá'ílí at-Turtúší (známý jako Ibráhím ibn Jakúb). Toto tržiště leželo s největší pravděpodobností v podhradí Pražského hradu, v prostorách dnešní Malé Strany. Umístěný na strategické poloze, v blízkosti vltavského brodu a dřevěného mostu přes řeku i panovnického sídla. Toto místo bylo zřejmě brzy opevněno hradbou, která vznikla nejspíše za vlády knížete Spytihněva I. a souvisela by tak s budováním prvního těžkého opevnění Hradu. Místo popisované ibn Jakúbem lze jednoznačně ztotožnit s prostorem Malé Strany a můžeme sem umístit tak podrobně popsané tržiště.⁸⁸

Přes přemyslovské území procházely významné obchodní stezky a pražské tržiště se stalo významným obchodním uzlem a živým obchodním centrem, kde se setkávalo zboží ze všech světových stran. Na knížecí dvůr v Praze tak proudilo ohromné bohatství nejen v podobě zboží, ale i poplatků za přechod území či právo na obchodování. Pražské tržiště však bylo vyhlášené zejména obchodováním s otroky, které zřejmě začal již za vlády Václava

⁸⁷ LUTOVSKÝ, Michal. Bratrovrah a tvůrce státu: život a doba knížete Boleslava I. 2., dopl. vyd. Praha: Set out, 2006. ISBN 80-86277-49-6. S. 145

⁸⁸ LUTOVSKÝ 2006: 147-148

I. Svatého a rozmohl se za panování Boleslava I. Ukrutného. Z tohoto obchodu rostla Boleslavova říše i moc jeho vojska a právě tím vojskem dobýval další země a získával další majetek i otroky. Otroci byli nejvýznamnějším vývozním zbožím ze slovanských zemí na arabské trhy. Karavany arabských otrokářů mířily od východních Slovanů směrem do střední Asie. Toto propojení s „Hedvábnou stezkou“ přineslo na knížecí dvůr tolik ceněné hedvábí, jako třeba nález hedvábné tkanice z hrobu, který nejspíše náleží Boleslavu II. a další fragmenty hedvábí z ostatních hrobů našich nejstarších panovníků. Západní obchod ovládali především židovští obchodníci a mířili na trhy muslimy ovládaného Španělska a severní Afriky.⁸⁹ Nejvýznamnější byla pro pražské tržiště cesta přes Uhry (a nejspíše i Konstantinopol) až do muslimského světa, což potvrzují četné nálezy otrockých okovů nalezených na maďarském území. To upřesňuje ještě více Lutovský „Podle hypotetického odhadu historiků prošlo pražským tržištěm až několik tisíc otroků a – při běžné ceně otroka 300 denárů – dosáhl zdejší finanční obrát miliónů denárů.“⁹⁰

Na pražském tržišti neprobíhal obchod jen s arabsko-židovským světem a Asií, ale také s Baltem, odkud pochází ceněné šperky z různých materiálů. Stříbrné šperky a zejména výrobky z baltského jantaru. To dokládají nálezy různých druhů a tvarů jantarových korálků, které byly součástí náhrdelníků žen z vyšších vrstev společnosti. Nejvyšší výskyt jantaru máme z okolí Prahy a Libice, tedy významných míst na této obchodní stezce. Další významnou lokalitou, ze které přicházelo zboží na pražské tržiště, byla Kyjevská rus, což dokládají přesleny z břidlice nebo nálezy stříbrných šperků nalezených v okolí Roudnice nad Labem, Mladé Boleslavi, Vyšehradu, Dřevíče a Václavic na Benešovsku. Ze severu k nám přichází hlavně stříbro ve formě honosných ozdob – třmen nalezený u Zbečna, čelenka s nánosníkem zdobící svatováclavskou přilbu nebo náramek z Nového Knína.⁹¹ Tyto šperky sem nemuseli přicházet jen obchodní cestou, ale je i možnost, že si je sem přinesli severští žoldněři ve službách českých knížat, jako třeba bojovník pohřbený na III. nádvoří Pražského hradu.⁹² „Analýza dvou jeho zubů ukázala, že přišel jasně ze severu, respektive z Dánska.“⁹³

⁸⁹ Lewicki, T. 1964: Handel niewolnikami; Třeštík, D. 2000: Veliké město Slovanů

⁹⁰ LUTOVSKÝ 2006: 151-152

⁹¹ VIKINSKÝ NÁRAMEK z Nového Knína: Hornické muzeum Příbram slavnostně zpřístupnilo v expozici Muzea zlata Nový Knín [online]. 20.6.2009, 3 [cit. 2023-07-26]. Dostupné z: <https://www.muzeum-pribram.cz/userfiles/akce/09akce/09naramek/09naramek.html>

⁹² LUTOVSKÝ 2006: 153-154

⁹³ ŠVEC, Pavel. Viking pohřbený mezi Přemyslovci: Tajemný muž z Pražského hradu byl severský bojovník. CT24 [online]. 26. 9. 2017 [cit. 2023-07-26]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/2254360-viking-mezipremyslovci-tajemny-muz-z-prazskeho-hradu-byl-seversky-bojovnik-prokazal>

3.5.1. Mince

První mince našeho státu dal razit kníže Boleslav I. Ukrutný. Ač se to nezdá, tento akt mu upevnil pozici a zvedl prestiž. Panovník, razící vlastní mince, nabývá na vážnosti a moci. Znamená nejen moc panovníka, ale i suverenitu a nezávislost státu. K ražbě mincí však panovník přistoupil z důvodů čistě pragmatických, a to hlavně pro jednotné vybírání daní. Jak zmiňuje Lutovský, tyto mince – *denáry*, byly napodobením denárů bavorských, konkrétně mincí bavorského vévody Jindřicha II. a předpokládá se, že se začalo jejich ražbou v 60. letech 10. století. Tato mince se již objevuje v cestopise Ibrahima ibn Jakúba, který tudy procházel okolo roku 966. Termín *kinšár/kirát* užitý v jeho zprávě, je právě soudobé arabské označení pro stříbrný denár, užívané v muslimském Španělsku.⁹⁴ Jak také uvedl: „...*cena u nich v každou dobu činí deset šátků za jeden kinšár...*“ Za deset šátečků nebo také jeden denár, bylo možné, podle Jakúba zakoupit pšenice pro člověka na měsíc, ječmen pro koně na 40 nocí nebo také deset slepic. Hodnota této mince byla na našem území značná, naopak v arabském světě mělo stříbro hodnotu nižší, proto byl Jakúb udiven a poměry zapsal. Navíc zboží, zejména otroky, zde mohl levně nakoupit a v arabském světě mnohonásobně draž prodát, což bylo pro židovské a arabské kupce výhodné. Stříbrný denár byl spíše měnou určenou pro zahraniční obchod, mimo mezinárodní pražský trh se spíše platilo zmíněnými šátky či probíhal výměnný obchod.⁹⁵

Od té doby razili mince i další panovníci z rodu Přemyslovců a Slavníkovský kníže Soběslav. Z doby vlády Boleslava II., je doložena mincovna na Vyšehradě. Slavníkovskou mincovnu lze doložit v Malíně na základě opisů na denárech se jménem Soběslava a předpokládá se i na Libici, kde nakonec zanikla společně se Slavníkovci. Slavníkovské denáry mohl razit Soběslav z vlastní iniciativy nebo z pověření Přemyslovců. Důvodem by mohlo být, že Libice byla, vedle pražského tržiště, významným centrem a bodem ochrany na důležité obchodní stezce a někteří z kupců zde mohli odpočívat i chtít obchodovat a ražba mincí byla čistě pragmatická, když se tomuto místu nedostávalo mincí z Prahy. Nutno dodat, že předobraz slavníkovské mince nebyly Boleslavovy denáry, ale denár anglického krále Ethelreda II., zřejmě proto, aby mohly zasáhnout do dálkového obchodu. Denáry dalších přemyslovských panovníků se razily až do začátku 13. století, kdy je vystřídal brakteát Přemysla I. Otakara.⁹⁶

⁹⁴ LUTOVSKÝ 2006: 158

⁹⁵ LUTOVSKÝ 2006: 155-162

⁹⁶ PETRÁŇ, Zdeněk. První české mince. Praha: Set out, 1998. Historica (Set out). ISBN 80-902058-9-5.

3.6. Náboženství a víra

Během vlády Přemyslovců u nás dochází k přechodu mezi starou polyteistickou vírou a křesťanstvím, zaváděným shora. Takzvané „*pohanství*“ se mezi prostým lidem drží dlouho a úspěšně odolávalo panovnickému i církevnímu nátlaku. Docházelo k jakémusi *dvojvěří*, kdy lidé byli oficiálně křesťané, ale zůstávali u svých bůžků, kultů a tradic. Mnoho původních zvyků a tradic se přeneslo a přetvořilo do křesťanské podoby, i když snaha o úplné vymýcení těchto zvyků byla často, hlavně u knížete Břetislava I., úporná a důsledná.

3.6.1. Původní slovanské náboženství

Slovanská víra a náboženství spadá také do dnešního souhrnného křesťanského pejorativního označení – pohanství. Dnes se korektněji používá označení slovanské náboženství/slovanský polyteismus. Právě kvůli pečlivé a důsledné práci křesťanských panovníků, misionářů a církevních činitelů víme o původní víře našich slovanských předků velice málo. Naše poznatky jsou omezeny na místní archeologické nálezy nebo na východoslovanské (hlavně ruskojazyčné) prameny. Slovanská víra v mnoho bohů nebyla zřejmě, jako u jiných „národů“, tvořena systémem pantheonu s jedním „vládcem bohů“ v čele, který by byl plošně uctíván ve všech oblastech slovanského osídlení. Více pravděpodobné je, že různé kmeny měly svého kmenového, teritoriálního, boha, kterého uctívali jako hlavního a ostatní byli upozaděni a uctívání individuálně nebo při jejich svátcích či speciálních oslavách kola roku. Silnou pozici měl i kult předků.

Nejčastěji byl zřejmě uctíván Perun, jako hromovládny bůh. Mezi indoevropskými národy měl hromovládce vždy speciální postavení. Vedle hromovládce byli uctívání bohové plodnosti a úrody nebo božstva spojená s válkou a bojem. Příkladem mohou být „náš“ *Radegast*⁹⁷, polabskoslovanští *Triglav*⁹⁸, *Rujevit*⁹⁹, *Porevit a Porenut*¹⁰⁰, *Jarovit*¹⁰¹ a rujánský

LUTOVSKÝ, Michal a Zdeněk PETRÁŇ. Slavníkovci: mýtus českého dějepiscetví. 2. vyd. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-291-0.

⁹⁷ Bůh kmene Ratarů (Dětmár z Merseburku), toponyma se vyskytují v Německu, Česku, Rakousku a Polsku

⁹⁸ Tříhlavý bůh, spravující tři říše – nebesa, zemi a podsvětí (Ebbo – životopis Otty Bamberského)

⁹⁹ Válečný sedmihlavý bůh s osmi meči (*Saxo Grammaticus*)

¹⁰⁰ Porevit - Pětihlavý bůh a Porenut - čtyřhlavý bůh s jednou hlavou v rukách (*Saxo Grammaticus*)

¹⁰¹ Solární/válečné božstvo s kopím a štítem (*Herbordus* – životopis Otty Bamberského)

*Svantovít*¹⁰² z Arkony¹⁰³, *Perun* z Novgorodu nebo Kyjevský „*pantheon*“ knížete Vladimíra¹⁰⁴ - *Perun, Chors-Dažbog, Simargl a Mokoš*¹⁰⁵.

Na našem území můžeme pouze předpokládat uctívání některých bohů. Nemáme však přímé doklady. Slované své bohy, duchy a demony uctívali v přírodě a své předky ve svém obydlí a prozatím se na našem území neobjevily žádné modly či jiné náboženské předměty, které by nám blíže přiblížily, která božstva zde byla uctívána. Z čeho můžeme odvozovat, jsou místní názvy či tradice.

Nejdůležitějším posvátným místem byl zřejmě vrchol „*Žiži*“, který mohl sloužit k nastolování vládců či jako svatyně s posvátným věčným ohněm, podle teorie Jana Bauera¹⁰⁶. Poukazuje na podobné objevy třeba v polském Trzebiatowě, v ruské Peryni u Novgorodu nebo i na hradišti ve Staré Kouřimi.¹⁰⁷ Oheň je spojován buď s hromovládným Perunem nebo nebeským kovářem Svarogem či ohnivým (solárním) Svarožicem.

Místní názvy mohou odkazovat na další božstva či jejich uctívání, jako třeba Mokošín (první zmínka z roku 1073), Pohansko (9. Století, název pravděpodobně až z novověku) či různé odkazy v místních názvech na rohy či Ďábla. Místa v Praze, spojovaná s uctíváním slovanských božstev, popsána v knize *Praha Mythologická*¹⁰⁸ od Popelky Biliánové jsou spíše přáním autorky.

Také některé kostely či kaple mohou překrývat původně slovanská i starší kultovní místa. Způsob, jakým lze taková místa odhalit, popsal Tomáš Golský ve své přednášce „*Jak odhalit posvátná místa v krajině*“.¹⁰⁹ Důležitým ukazatelem, je podle něj orientace (poloha oltáře) rotund a kostelů na severovýchod, pod úhlem 72°. Takové křesťanské stavby mohou překrývat starší kultovní místa. Jsou orientovány přesně mezi polohu slunce při letní slunovratu a jarní rovnodennosti. Takováto orientace je typická třeba pro keltské svatyně. Křesťanské stavby jsou orientovány přesně na východ, tedy pod úhlem 90°. Golský také uvedl

¹⁰² Hospodářský a vojenský čtyřhlavý bůh uctíváný kmenem Ránů na Rujáně a díky politické moci i okolními kmeny.

¹⁰³ Svatyně a chrámové město boha Svantovíta na Rujáně. Zničena 1168 dánským králem Valdemarem I.

¹⁰⁴ Vladimír I. Svjatoslavič (Veliký), kníže Kyjevské Rusi (980-1015)

¹⁰⁵ Nestor. Nestorův letopis ruský. Příprava vydání a překlad Karel Jaromír Erben. Praha: Řivnáč, 1867

¹⁰⁶ Ing. Jan Bauer –popularizátor historie, novinář a spisovatel

¹⁰⁷ BAUER, Jan. Zrození českého státu: záhady přemyslovských knížat, aneb, Svatí otrokáři, (vše) schopní bratrovrazi a zbožní bigamisté. Řitka: Čas, 2016. Český čas. ISBN 978-80-7475-145-5.

¹⁰⁸ [Národní listy roč. 71, č. 202, str. 3 \(I.\), č. 206, str. 3 \(II.\)](#)

¹⁰⁹ GOLSKÝ, Tomáš. Jak objevit posvátná místa v krajině. In: www.youtube.com [online]. 2018, 13.5.2018 [cit. 2023-07-07]. Dostupné z: <https://youtu.be/uCwFUl4Gt3U>

příklady takových překryvů. Prvním příkladem byl Levý Hradec. Kostel je již orientován na východ. Původní rotunda však byla orientována na severovýchod a prokazatelně překryla původní božiště. Dalšími příklady jsou rotunda v Holubicích¹¹⁰, rotunda na Budči, rotunda Lukov¹¹¹, rotunda Přední Kopanina a rotunda sv. Longina v Praze (přestavěná aby se zbavila nevhodné orientace).

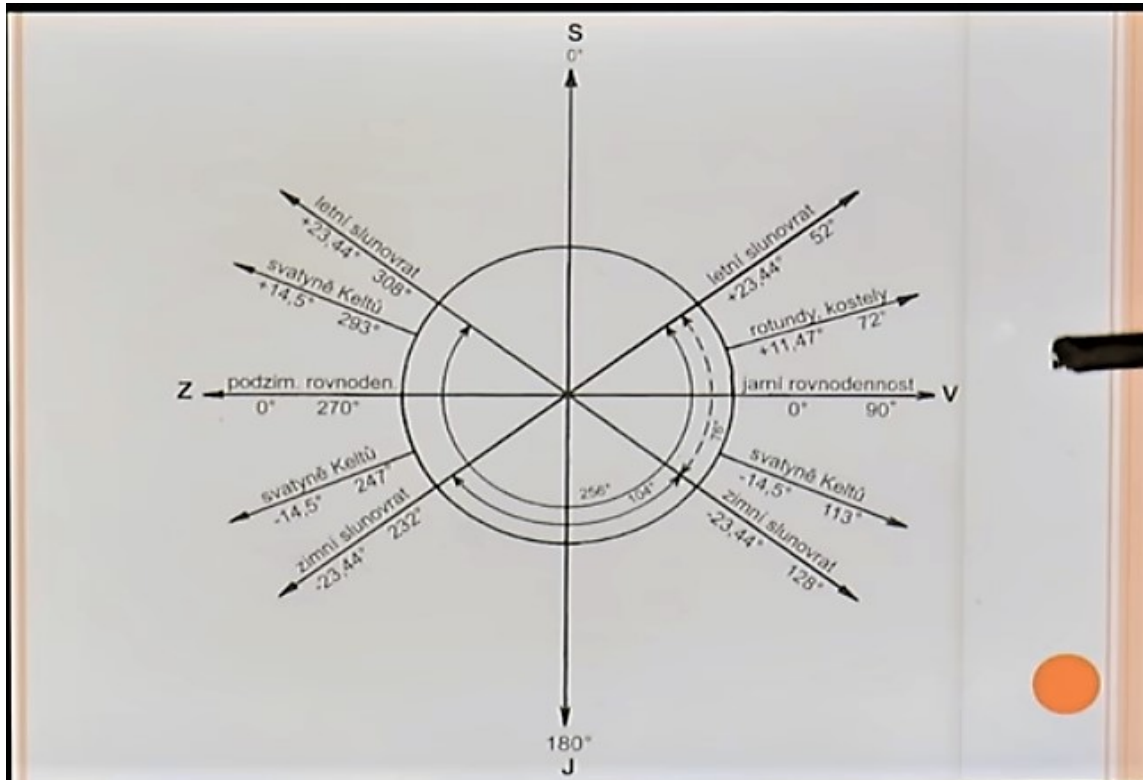

Schéma z přednášky *Jak objevit posvátná místa v krajině*

Stejně tak, na základě této geometrie, lze objevit možné další přírodní svatyně či posvátná místa, jak Golský demonstroval dále ve své přednášce.

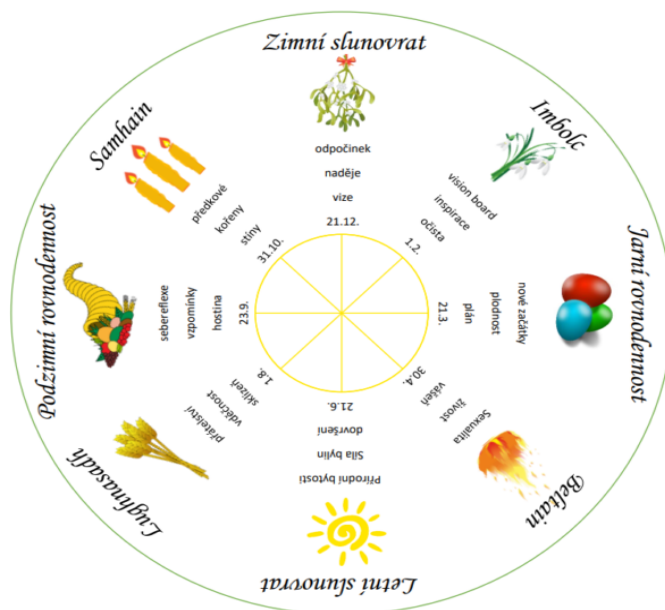
Kolo roku

Náboženský život nejen Slovanů, ale i před tím třeba Keltů a Germánů, se točil okolo přírodních cyklů. Hlavními body byly fáze postavení Slunce – rovnodennosti a slunovraty.

¹¹⁰ Kostel narození panny Marie (1220)

¹¹¹ Součást kostela sv. Jiří

Mezi nimi se nacházely svátky a oslavy spojené s koloběhem života. Sledovaly zákonitosti spojené s přírodou, zemědělstvím, plodností a smrtí – hromnice, máj, dožínky a dušičky.¹¹²

3.6.2. Vzdělanost

Jak již bylo výše zmíněno, předkřesťanské období slovanské geneze na našem území nemáme dostatečně zmapováno a písemně doloženo. Ostatně Slované neměli vlastní písmo¹¹³, a tak psaná forma jejich moudrosti musela vyčkat až do doby křesťanské. Stejně, jako nemáme celistvě zachovány informace o struktuře náboženství, božích a bohoslužbách a rituálech, nemáme zachované zmínky ani o vzdělání, vzdělávání a lidové moudrosti starých Slovanů. Vzdělání a moudra se předávala ústně a učila se opakováním, zřejmě jako v případě keltských druidů. Tuto předávali nejspíše stařešinové kmene či *žrec*.¹¹⁴ Se strastmi obyčejných lidí pomáhaly moudré „*báby*“, svěřovali se vědmám a různým léčitelkám. Je pravděpodobné, že stejně jako severané v *Hávamálu*¹¹⁵, měli i Slované nějakou „*boží moudrost*“, své vlastní mudrosloví (autorské i anonymní) a lidovou tvorbu.

¹¹² Ilustrační schéma převzato z: <https://spojenisprirodou.cz/> [online]. [cit. 2023-07-07]. Dostupné z: <https://spojenisprirodou.cz/wp-content/uploads/2021/09/grafika-kolo-roku-obrazek-600x669.png>

¹¹³ Z našeho území máme důkaz použití germánského *runového písma*, jde ale o ojedinělý nález. Archeologové objevili runy na zvířecím žeburu vykopaném v lokalitě *Lány u Břeclavi* spolu s keramikou pražského typu v roce 2017.

¹¹⁴ Označení pro slovanské předkřesťanské kněží/obětníky bohů.

¹¹⁵ *Hávamál* - nebo také „*Výroky Vysokého*“ je sepsaná severská moudrost a vzdělanost ve formě básní. Tyto výroky jsou připisovány severskému bohu Oðinnovi.

Příklady takové moudrosti dnes můžeme objevit v lidové slovesnosti. V pohádkách, příslovích, rčeních či pranostikách, nutno dodat, že silně ovlivněné křesťanstvím. Střípky moudra z dob předkřesťanských bychom hledali a interpretovali velice obtížně. Významnou sbírku lidové moudrosti sesbíral František Ladislav Čelakovský ve svém díle *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*¹¹⁶, či Karel Jaromír Erben ve svých sbírkách pohádek a balad.

3.6.3. Přejít ke křesťanské víře

Prvním symbolickým odklonem od původní víry by se dal jistě označit akt, který známe jako „*křest 14 českých knížat*“. Na dvoře Ludvíka II. Němce se 13. ledna 845 nechalo, podle *Fuldských análů* pokřtít 14 zástupců Čechů. Tento akt znamenal příklon k Východofranské říši a připojení k řezenské diecézi. Zřejmě měl i předejít útokům a vpádům Říše na naše území. Moravané dokonce přijali křest z Pasova dříve, okolo roku 830. Tyto pokusy však nic vážnějšího neznamenaly, jak se dá usuzovat z následného napadení císařského vojska, které přes naše území v roce 846 táhlo a z následného příklonu Moravanů k východnímu ritu. Při dalším pokusu, křtu Bořivoje a Ludmily na Moravě, byl zpět do Čech poslán i jistý kněz Kaich, aby dohlédl dodržení slibů a šíření nové víry. Nutno říci, že se víra šířila mezi lidem pomalu a zůstávala spíše pro vyšší vrstvy. Staré zvyky se držely až do vyhlášení zákonů knížete Břetislava, který proti „pohanským zvykům“ tvrdě zakročil. Některé prvky a tradice však přetrvaly v pozměněné formě do dnešní doby.

3.7. Válčení a bitvy v době prvních Přemyslovců

Válečná tažení a dobývání či bránění území bylo běžnou součástí raně středověké Evropy, kdy si panovníci poměřovali síly vojenské i diplomatické. Křesťané bojovali s „pohany“ a víra panovníků byla často záminkou pro ospravedlnění dobovačných výbojů k sousedům a připojení území pod tu „správnou“ vládu. Přemyslovci se tohoto dění museli, ač chtěli nebo nechtěli, účastnit též. Naštěstí byli velice schopní vojensky i politicky a vydobyli si v „srdci Evropy“ význačné místo.

Významné vojenské události za vlády Přemyslovců

¹¹⁶ ČELAKOVSKÝ, František Ladislav. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*: připojena je též sbírka prstonárodních českých pořekadel. V Praze: Lika klub, 2000. ISBN 80-86069-04-4.

Naše území v době raného středověku nedalo považovat za území vhodné pro vojenská tažení. Pohoří na hranicích, kopcovitý terén a husté lesy byly pro tažení velkých armád přívētivé. Natož pro bitvy, kdy hlavní rozhodující silou byla jízda. Nepřátelská vojska byla nucena táhnout podél toků velkých řek, často v několika směrech a byla tak zranitelná. Hlavně před taktikou, početně a technologicky znevýhodněných Slovanů, úskočných útoků ze zálohy, v zalesněném terénu či strmých svahů. Zkazky o tom máme díky tažení východofranckých panovníků i vládců Svaté říše římské. Prvním takovým zaznamenaným incidentem spojovaný s našim územím (mimo Markomanské války) byla bitva u *Wogastisburgu*¹¹⁷. Vůdce Slovanů, Sámó, zde odrazil vojska krále *Dagoberta*¹¹⁸ roku 631 nebo 632. Když pomíneme vojenská tažení a vojenské střety Velkomoravanů, tak další tažení sem vedl *Karel Veliký*¹¹⁹ (r. 805)¹²⁰. To skončilo odražením Franků u *Canburgu*¹²¹ a domluvením „daně míru“. Dalším „germánsko-slovanským“ střetem byla „bitva u záseků“¹²². Bitva u záseků, se odehrála přibližně v roce 849 a byla porážkou vojsk východofranského krále *Ludvíka II. Němce*¹²³. Byl poražen českými knížaty na česko-franské hranici a vojevůdci byli donuceni jednat o příměří.¹²⁴¹²⁵ V době prvních přemyslovských knížat dochází k lokálním střetům mezi Přemyslovci a jejich sousedy. Takovými střety jsou třeba bájná bitva mezi Čechy a Lučany, které je pravděpodobně autorským popisem/opisem reálného střetu nebo nám doposud neznámý střet „Čechů“ a Moravanů, který dočasně připojil přemyslovské državy k Velké Moravě. Podobným střetem bylo „vnitrostátní“ povstání proti Bořivojovi I. poté, co na Moravě přijal křest a byl donucen uprchnout ke knížeti Svatoplukovi I. na Moravu pro pomoc. O válčení v době panování moravského knížete Svatopluka I v Čechách a knížat Spytihněva I. a Vratislava I. nemáme zprávy o válečných taženích či vpádech vojsk. Buď k žádným nedošlo, nebo vnitřní upevňování státu nestálo žádnému letopisci či kronikáři za zmínku. Jediná zmínka, která je spíše domněnkou, pochází z díla *Gesta Hunnorum et*

¹¹⁷ Dnes neznáme slovanské hradiště, proběhla zde bitva mezi slovanskými kmeny Sámovy říše a franskými vojsky krále Dagoberta I.

¹¹⁸ Dagobert I. - franský král z dynastie Merovejců.

¹¹⁹ Karel I. Veliký - franský král a první středověký římský císař

¹²⁰ Rok 805 - *Annales Mettenses priores* (Metské starší anály), *Chronicon Moissacense* (Moissacká kronika)

¹²¹ Na přelomu 8. a 9. století slovanské hradiště někde na území Čech, zřejmě nedaleko soutoku Labe a Ohře.

¹²² Záseky – provizorní malá opevnění/valy/násypy k zadržení či zpomalení nepřítele.

¹²³ Ludvík II. Němec byl první východofranský král z rodu Karlovců

¹²⁴ KURZE, PETRZ, Freidrich, Georg Heinrich. *Annales Fuldenses sive Annales regni Francorum Orientalis* [online]. Hannover: impensis Bibliopolii Hahniani, 1891 [cit. 2023-7-7]. [Dostupné online](#). (latinsky)

¹²⁵ LENKOVÁ, Jitka; PAVLÍK, Václav. *Nejdůležitější bitvy v českých dějinách*. 1. vyd. Frýdek-Místek: Alpress, 2007. 294 s. ISBN 978-80-7362-470-5.

Hungarorum.¹²⁶ Kníže Vratislav I. měl podle autora padnout v bitvě s Maďary. Jak již bylo dříve v práci zmíněno, žádný soudobý ani „blízký“ autor si tohoto podstatného faktu nepovšiml. Proto tuto informaci z konce 13. století nelze považovat za relevantní. Regentství Drahomířino se neslo v podobě vnitropolitických sporů. Až kníže Václav I. Svatý byl opět vojensky činný. Vnitropolitický konflikt se sousedním knížetem Radslavem je zřejmě invencí kronikáře Dalimila, jelikož je problémová nejen datace, ale také místo, kde k boji došlo. Navíc je Radslav zmíněn pouze v *Kronice tak řečeného Dalimila* z počátku 14. století a je tedy ještě mladší a stejně důvěryhodná jako třeba výše zmíněná *Kronika Šimona z Kézy*. Václav se dle dostupných zdrojů utkal pouze s *Jindřichem I. Ptáčníkem*.¹²⁷ Jindřich, podpořen bavorským vévodou Arnulfem, přitáhl s vojskem do Čech zřejmě okolo roku 929 a „vzal Václava v poddanství a učinil Čechy poplatnými“, jako kdysi již Karel Veliký. Tentokrát však poplatky nemířili do Bavor, ale do Saska.¹²⁸ Vznikající český stát tak byl uchráněn osudu Polabských Slovanů, které Jindřich a potom *Ota I.*¹²⁹ zdrtili svou dobovačnou politikou. Uzavření této dohody stvrdilo i předání významné křesťanské relikvie (paže sv. Víta) do Václavových rukou. To ovšem poukazuje na to, že Václav nebyl porobeným panovníkem, který je donucen platit, ale je spíše partnerem, který se zavazuje k poslušnosti a spolupráci, která přináší oboustranný klid zbraní. Tyto poklidné vody rozvíří převzetí moci knížetem Boleslavem I. Ukrutným, který se po vypořádání se s Václavem a jeho přívrženci rozhodne přestat platit *tribut pacis* a prostředky investuje do budování a upevňování svého knížectví (základ hradské soustavy, získává Krakov a *Červené hrady*¹³⁰, později i sever Moravy). Daří se mu to znamenitě, i díky tomu, že stávající císař, Ota I. Veliký má hodně starostí s *Lutici*¹³¹ a *Obodrity*¹³². Když si toho Ota I. „všiml“, rozhořela se mezi panovníky tzv. *Saská válka*¹³³, která skončila smírem a následnou úspěšnou a vřelou spoluprací obou panovníků. Tato spolupráce vyvrcholila jednou z nejvýznamnějších raně středověkých evropských bitev - *bitvou na Lechu*.¹³⁴ Boleslav se této bitvy osobně neúčastnil, ale poslal Otovi značný počet válečníků (Widukind uvádí dokonce tisíc¹³⁵). Není jisté, zda byl s císařem domluven jen na

¹²⁶ *Kronika Šimona z Kézy* z roku 1283

¹²⁷ Jindřich I. Ptáčník – vévoda saský, později král východofranský

¹²⁸ Widuking z Corvey - *Res gestae saxonicae sive annalium libri tres*

¹²⁹ Ota I. Veliký - vévoda saský a východofranský král, král italský a první císař Svaté říše římské.

¹³⁰ Červené hrady nebo také Červená rus byl historický region, z něž větší část tvořilo území Haliče.

¹³¹ kmenový svaz Polabských Slovanů, kteří obývali východní část Polabí a Pobaltí

¹³² kmenový svaz Polabských Slovanů, který sídlil zhruba v oblasti dnešního Meklenburska.

¹³³ 936-950

¹³⁴ 10. srpna 955 - definitivní porážka starých Maďarů a zastavený postup staromaďarských kmenů do západní Evropy.

¹³⁵ Widukind III, 48

„dodání mužů“ nebo sám musel ještě zadržovat jiné maďarské oddíly někde na jihu svého dominia. O tom zprávy nemáme. Nicméně to poukazuje na Boleslavovu vojenskou moc, jelikož vyslání takového počtu bojovníků mimo stát znamenalo v té době velké ohrožení. Boleslav měl tedy bojovníků dostatek a obrovské ztráty na Lechu jej sice oslabily, ale vůči sousedům nijak neohrozily. Jeho syn, Boleslav II. Pobožný, nijak válečně nevynikal. Naopak ztratil území dobytá jeho otcem a slavné „vyvraždění Slavníkovců“¹³⁶ roku 955 zřejmě, podle Lutovského¹³⁷, nenařídil a ani mu nemohl zabránit. Jeho synové, Boleslav III. Ryšavý, Jaromír a Oldřich, však byly aktéry dlouhého konfliktu, který známe jako Přemyslovskou krizi nebo krizi raného českého státu. Násilná vláda Boleslava III. a snaha odstavit své bratry od možnosti usednout na knížecí stolec, zavlékla České knížectví do téměř 30letého konfliktu a neprosperity. Do bojů (politických i na bitevním poli) o český knížecí stolec zasáhli i velcí sousední panovníci – císař *Jindřich II.* a polský kníže a později král *Boleslav I. Chrabrý*. Definitivní klid v Čechách přineslo až nastoupení vlády knížete Břetislava I., Oldřichova syna. Břetislav podnikl „kořistnickou“ výpravu do Polska a obsadil Hnězdo. Vzrůstající Břetislavova moc zaujala císaře *Jindřicha III.*, který proti němu vytáhl pod záminkou Břetislavova vpádu do Polska. Byl však odražen v bitvách u *Brůdku na Šumavě* a *Chlumce pod Krušnými horami*. S tím se císař nespokojil a poučen vyslal vojsko proti Břetislavovi podruhé, tentokrát však úspěšně. Břetislav se musel poddat a kajícně císaře odprosit.¹³⁸

3.7.1. Složení a početnost vojsk

Výše píší o síle a moci Přemyslovských panovníků a zajímavý počet „českých“ bojovníků je uveden ve zmínce o bitvě na Lechu. Jak tomu ale bylo doopravdy, je předmětem mnohých diskuzí a přesné počty se již zřejmě nedovíme. Můžeme se o to ale pokusit alespoň teoretické rovině. K tomuto tématu hovoří ve svých knihách třeba Choc,¹³⁹ Žemlička¹⁴⁰ nebo Třeštík.¹⁴¹

¹³⁶ 28. září 995

¹³⁷ Historie.cs: Vyvraždění Slavníkovců. ČT24.cz [online]. 2013-09-07 [cit. 2023-07-14]. <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1051682-vyvrazdeni-slavnikovcu>.

¹³⁸ ŽEMLIČKA, Josef. Čechy v době knížecí 1034–1198. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 712 s. ISBN 978-80-7106-905-8. S. 63

¹³⁹ CHOC, Pavel. S mečem i štítem: české raně feudální vojenství. Praha: Naše vojsko, 1967. Živá minulost (Naše vojsko). (Dále jen Choc 1967)

¹⁴⁰ ŽEMLIČKA, Josef. Čechy v době knížecí 1034–1198. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 712 s. ISBN 978-80-7106-905-8. / Žemlička, Josef (1997). Čechy v době knížecí: 1034-1198, Praha. (Dále jen Žemlička 1997)

Podle Choce, měly Čechy v polovině 9. století 350 000 – 400 000 obyvatel, kde ještě stále více, než polovina byla svobodných (a mohli tedy být součástí vojska). To odpovídá 20 – 30 000 bojovníků.¹⁴² V 10. století tyto počty stouply i s přihlédnutím k epidemiím a hladomorům. Knížectví Boleslavů mohlo disponovat vojskem složeným z těžkooděných jezdců (6000 – 8000), lehkooděné pěchoty plus poddaný lid a posily z území mimo jádro (Morava, Slezsko, Lužice), které mohlo čítat 25 000 – 30 000 bojovníků. V porovnání mohlo toto vojsko být silnější než Polské za vlády knížete Měška a slabší, než maximální síly vojska Boleslava Chrabrého.¹⁴³ První tři čtvrtiny 11. století jsou v podstatě nezmapovatelné, jelikož česká vojska a družiny knížat vstupovaly do společenství císařských vojsk proti vojskům polským. Až k roku 1039 a 1069 se dozvídáme, že bylo celé české vojsko mobilizováno pro tažení do Polska a 1042, kdy Břetislav pomáhá císaři s vojskem hodným krále. Nelze z toho však určit počty. Kolem roku 1100, s přihlédnutím k hladomorům a epidemiím, měly Čechy 500 000 – 550 000 obyvatel, to by odpovídalo maximálnímu počtu vojska 22 000 – 25 000 mužů z Čech i Moravy. Obvykle spíše 15 000 – 18 000 mužů a složeno mohlo být z těžkooděnců (asi 6000 – 7000), asi stejného počtu lehké jízdy, 7000 – 10 000 pěšáků ze svobodného lidu a několik tisíc doprovodu z řad poddaného lidu.¹⁴⁴

K dispozici je i modernější pohled na počty. Podle Žemličky byla, okolo roku 935, ve středních Čechách populace asi 22 000 lidí.¹⁴⁵ Naproti tomu v 11. století došlo k růstu populace a kolem roku 1050, byly celé Čechy obydleny asi 450 000 obyvateli.¹⁴⁶ Zatímco za Václavovy vlády se počet odhaduje na 370 profesionálních bojovníků podřízených knížeti¹⁴⁷, za Boleslavovy éry se profesionální vojsko rozšířilo na 2000-3000¹⁴⁸ či 3000-6000 mužů¹⁴⁹. Pokud jde o veškerou bojovou sílu tehdejších Čech, Žemlička odhaduje, že profesionální armáda tvořila jednu desetinu českého vojska. Přibližně stejné počty profesionálního vojska odhaduje i Choc.

¹⁴¹ Třeštík, Dušan (2006). Zformování se střední Evropy a symbolický rok 1000. In: Sommer, Petr (ed.). České země v raném středověku, Praha S. 11-29 (Dále jen Třeštík 2006)

¹⁴² Choc 1967:47

¹⁴³ Choc 1967:67

¹⁴⁴ Choc 1967:78

¹⁴⁵ Žemlička 1997: 36

¹⁴⁶ Žemlička 1997: 18

¹⁴⁷ Žemlička 1997: 37

¹⁴⁸ Tamtéž

¹⁴⁹ Třeštík 2006: 16

3.7.2. Organizace

V raných dobách byla přítomnost panovníka u vojska stěžejní a nebylo myslitelné, aby vojsko bylo svěřeno vojevůdci, místo knížete. Bez velitelské autority knížete by se mohlo stát, že se vojsko morálně rozpadne. Takovou situaci popisuje Kosmas ve své báji o Lucké válce, kdy knížete Neklana nahradil, oděn do knížecí zbroje, hrdina Tyr. Výjimkou je třeba vojenský „oddíl“, který poslal kníže Boleslav I. císaři Otovi I. na pomoc do bitvy na Lechu. Nutno říci, že mnoho českých knížat bylo velice schopnými a úspěšnými vojevůdci, jako třeba Boleslav I. Ukrutný nebo Břetislav I. a později třeba Vratislav II. nebo Soběslav I. Takový vojevůdce se mohl opřít o nějaké poradce, či celou radu, jako třeba Břetislav I. v roce 1055 při výpravě do Uher.¹⁵⁰ Při velkých počtech vojska tato rada zřejmě přebírala dílčí vedení jednotlivých částí armády. Zřejmě toto rozdělení vedení mohlo být i na základě pokrevního příbuzenství a později na základě teritoriální organizace rodů.

3.7.3. Výzbroj

Výbava raně středověkého válečníka byla různorodá. Složení, zdobnost a kvalita odrážela sociální status, výcvik a finanční možnosti bojovníka, případně jeho pána, který ho odměňoval. Po celé Evropě je válečnická výbava velice podobná s pouze drobnými lokálními výjimkami. V následující části budu čerpat ze své *reenactorské* praxe a z článků kolegů reenactorů, hlavně Tomáše Vlasatého.

3.7.4. Zbraně

Mezi typické raně středověké zbraně řadíme: bojové nože, kopí, sekery, šavle, meče, luky, praky, oštěpy a ke konci tohoto období i různé bulavy a bijáky. Jejich tvar, velikost, délka, užití materiály a zdobení se odvíjelo od movitosti majitele. Stejně jako další části výzbroje, byly i honosné zbraně symbolem společenského statutu.

3.7.5. Zbraně „na blízko“

Kopí a oštěp

Kopí nebo oštěp je vedle kyje a nože jednou z nejstarších zbraní lidstva. I v písemných pramenech či soudobých zprávách jsou kopí a oštěpy často zmiňovány. O kopí nebo oštěpu

¹⁵⁰ Choc 1967: 89

jako základní zbraní ve výbavě starých Slovanů, podávají zprávu staré byzantské prameny – například *Prokopios z Cesareie* (6. st.), *Pseudo-Maurikios* (6. st.) nebo *Theofylaktos Simokattes* (7. st.). Bitvy byly zahajovány symbolickým (rituálním) vrhem oštěpu či kopí proti nepříteli¹⁵¹. Kopí je zároveň zbraní, která je snadná a levná na výrobu a není třeba speciální výcvik pro její využívání. Jsou tedy nejrozšířenější zbraní a bojují s nimi elity i prostý svobodný lid. Dostatečný počet kopí je podstatnou a významnou proměnou v raně středověkém válečnictví a kopí mohly rozhodnout o průběhu a výsledku bitvy. Takový „les“ kopí lze vysledovat na slavné výšivce z Bayeux či jsou častým motivem v severských hrdinských ságách a v Kosmově kronice je vedle meče nejzmiňovanější zbraní. Naproti tomu oštěp, je zmiňován sporadicky. Výše zmíněný *Theofylaktos Simokattes* zapsal o boji se Slovy toto: „*Za řekou byl hustý les, v němž se skrývali barbaři a to bylo pro Římany (Byzantince) velkou hrozbou, neboť barbaři házeli po lidech hasících žízeň oštěpy a tak z dálky mnohé zabíjeli...*“¹⁵² Oštěpy byly určeny pro boj na dálku a byly levnější variantou střelných zbraní a opět i snazší na ovládání a výcvik. Zatímco luk bylo náročné vyrobit a náročný a dlouhý byl i výcvik střelce, oštěp i výuka vrhání byla snadnější a podstatně rychlejší. Střeleckou přípravou či spíše vrhnutí oštěpů předcházelo samotnému přímému střetu a mělo za cíl nepřítele oslabit a ztenčit jeho počty. Oštěp nemuseli nosit a vrhat jen specializovaní vrhači, ale nesli je i pěšáci vyzbrojení kopím nebo „štitáři“ s jednoruční zbraní. Oštěpy nejen zabíjely, ale i zpomalovali a odzbrojovali nepřátele. Nejlepší takovou techniku využití vrhacích zbraní (*pilum*) měli jistě Římané. Oštěpy se zabodávaly do štítů, čímž zpomalovali či dokonce odzbrojili jejich nositele. Při dobré konstrukci celé zbraně (hrotu i ratiště) se oštěp zdeformoval, zlomil nebo jinak poškodil a nebylo tak možné jej vytrhnout a vrhnout zpět.

Konstrukce kopí či oštěpu je jednoduchá. Skládá se z hrotu, který je nasazen na ratiště. Nejčastějším materiálem pro výrobu takového ratiště byly voleny tvrdé dřeviny s vysokou pružností a odolností vůči nárazu. Takovou dřevinou je nejčastěji používaný jasan.¹⁵³ Tvar hrotu odpovídá danému období a lokalitě, liší se jen v drobných odchylkách a konstrukčnímu řešení uchycení k ratišti. Rozdíl znatelný je v délce břitu. Hlavice jednoručních kopí bývají lehké a krátké přibližně do 20 cm délky včetně tuleje. Klasická obouruční nebo jezdecká mají

¹⁵¹ Vržení kopí/oštěpu proti nepříteli byl symbolický akt (možná i náboženský), který začínal bitvu. Toto vržení se objevuje v severských hrdinských ságách nebo třeba u popisu obléhání drevljanského hradiště kněžnou Olgou a jejím synem Svjatoslavem.

¹⁵² SIMOKATTÉS, Theofylaktos. Na přelomu věků. Praha: Odeon, 1986. S.189

¹⁵³ VLASATÝ, Tomáš. Materiály raně středověkých ratišť kopí. Projekt Forlog : Reenactment a věda [online]. 25.7.2023 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: doi: <https://doi.org/10.59500/LGNE4492>

délku střední od 20 cm do 40 cm včetně tuleje. Po celé Evropě se však nachází i kopí dlouhá, se speciální konstrukcí hlavice – listovitým dlouhým a oboustranně broušeným břitem, určená nejen k bodání, ale i sekání. Taková kopí mohou mít délku nad 40 cm. Počty nalezených hrotů v Evropě do 50 cm délky se pohybují v tisících. V délce 50-59,99 cm asi 220-350 kusů. V délce 60-69,99 cm méně, než 50 kusů a v délce 70-79,99 cm méně, než 10 kusů. Na našem území se taková kopí našla v Mikulčicích (hrob 1241) a v Břeclavi (nepublikováno).¹⁵⁴ Další zajímavostí kopí bylo přidané konstrukční vylepšení, tzv. křídélka. Jde o dva protilehlé výběžky, navařené na tulej. Jejich využití není věrohodně doloženo, křídélka mohla sloužit k úderům a probíjení přilbice jako kladivem. Další možností je zabránění průniku hrotu do těla a zabránit tak ztrátě zbraně, ať už v boji nebo při lovu. Nebo také, jak uvádí Vlasatý ve svém článku, mohla sloužit k zahákování štítu.¹⁵⁵ Tato „křídélka“ mají různé tvary a existuje pro ně i typologie.¹⁵⁶

Sekera

Druhou nejrozšířenější zbraní byla sekera. Sekeru měl, byť hlavně v pracovní variantě, každý a uměl s ní zacházet. Sekery speciálně pro boj užívané mají však odlišnou konstrukci od seker pracovních (štípacích, tesařských, řeznických...) a jsou v různých velikostech, dle užití. Existují také velké široké sekery¹⁵⁷ někdy a moderněji také zvané *Dane axe* – „*Danax*“, který označuje speciální typ velké bojové sekery. Velké sekery byly spíše odznakem či statutárním symbolem, nemohl si je dovolit každý a jejich nalezené počty jsou výrazně nižší než u jednoručních seker.¹⁵⁸ Také máme různé typy zdobných i zřejmě praktických perforací sekerových hlavice. Z Mikulčic máme nález sekery ve tvaru T s malým trojúhelníkovým otvorem. Ze Švédska máme nálezy seker s velkým otvorem, ve kterém je malý ozdobný kříž.¹⁵⁹ Tyto otvory sloužily spíše esteticky. Máme však dva nálezy z Mikulčic a

¹⁵⁴ VLASATÝ, Tomáš. Hroty kopí 9.-11. století s délkou přes 50 cm. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 25.5.2022 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/hroty-kopi-9-11-stoleti-s-delkou-presahujici-50-cm/>

¹⁵⁵ VLASATÝ, Tomáš. O křídélkách na vikinských kopích. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 16.7.2014 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/o-kridelkach-na-vikinskych-kopich/>

¹⁵⁶ VLASATÝ, Tomáš. Kombinační typologie křidélek kopí. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 2.6.2019 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/kombinacni-typologie-kridelek-kopi/>

¹⁵⁷ Petersenův typ M - Podtypy M1, M2 a M3, označené jako „široké sekery“, jsou považovány za hlavy obouručních seker.

¹⁵⁸ VLASATÝ, Tomáš. Několik poznámek k používání „širokých seker“. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 24.11.2014 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/nekolik-poznamek-k-pouzivani-sirokych-seker/>

¹⁵⁹ VLASATÝ, Tomáš. Sekery s proděravělou čepelí. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 1.9.2014 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/sekery-s-krizem/>

nálezy polských a staroruských seker s malým kruhovitým otvorem (průměry mají rozměry mezi 0,1-0,6 cm). Teorií je několik, ale jen dvě se mi zdají relevantní. Jak zmiňuje Vlasatý ve svém článku „*Jednou z nejpopulárnějších teorií o funkci perforací je ta, která otvory vykládá jako způsob upevnění pouzder.*“ nebo „*V literatuře se setkáváme ještě s jednou zajímavou teorií, která otvory vykládá jako způsob, jak lze více seker transportovat pohromadě ve svazku.*“¹⁶⁰ Sekery nebyly jen prostě nebo zdobené obyčejnou perforací hlavice, ale byly i nalezeny kusy bohatě zdobené vyražením geometrických tvarů nebo tausíí.¹⁶¹ Takovým příkladem pro nás může být třeba nález sekery z Hořic.¹⁶² Před zdobením se ovšem musela sekera vyrobit. Výrobních postupů máme 7, kdy se využívá různých schémat skládání hlavy i ostří či vkládání tvrdšího kovu pro výrobu ostří nebo oplátování boků a ostří.¹⁶³ Při kompletaci se pro toporo vybíraly vhodné dřeviny se specifickými vlastnostmi (jak bylo zmíněno dříve u kopí). Z období let 500 až 1200 n. l. bylo z celé Evropy shromážděno nejméně 211 seker. Nejčastěji jsou zastoupeny následující dřeviny: habr 63, javor 47, dub 22 a jasan 22. Ostatní dřeviny jsou zastoupeny jen malým počtem kusů (mezi 7-1).

Bojové nože

Specifickou a okrajovou částí výzbroje, již někdy od 5. Století, byly dlouhé bojové nože neboli *seaxy (saxy)*, *scramasaxy*. Jedná se o dlouhé nože, s jednostranně broušeným ostřím. Hlavní užívání dlouhých nožů v Evropě spadá do 6. - 8. Století. Později jsou spíše na ústupu a objevují se v jednotkách nebo desítkách kusů. Na našem území se našlo několik kusů (méně než 10). Tyto typy nožů se vyskytovaly hlavně u Severanů a na východě Evropy u baltských kmenů a na Kyjevské Rusi.¹⁶⁴¹⁶⁵

Meče

Nejikoničtější zbraní celého středověku je dozajista meč. Stal se symbolem válečníka, „rytíře“ a ochránce. Stále se prodává nesčetně modifikací jako dětská hračka, stále se s jeho

¹⁶⁰ VLASATÝ, Tomáš. Katalog perforovaných seker 8.-12. století. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 27.3.2023 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://doi.org/10.59500/jhoj6099>

¹⁶¹ Tusie nebo také tausování je umělecká technika zdobení, kdydo kovu byly vyryty drážky a následně byl vykládán jiným kovem (drátky, proužky) za studena vbitím.

¹⁶² VLASATÝ, Tomáš. Zdobená bradatice z Hořicka. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 8.3.2020 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/sekera-z-horic/>

¹⁶³ VLASATÝ, Tomáš. Konstrukce raně středověkých seker. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 27.7. 2018 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/konstrukce-rane-stredovekych-seker/>

¹⁶⁴ VLASATÝ, Tomáš. Evoluce skandinávských dlouhých nožů. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 17.8. 2020 [cit. 2023-07-27]. Dostupné z: <https://doi.org/10.59500/ikgm8411>

¹⁶⁵ GALUŠKA, Luděk. Uherské Hradiště-Sady: křesťanské centrum Říše velkomoravské. Brno: Moravské zemské muzeum, 1996. ISBN 8070280808. S. 121-122

upravenými variantami sportuje a stále se vyrábí repliky funkční i dekorační. Člověka tato ikonická a elegantní zbraň neustále přitahuje. Meč nebyl jenom zbraní, ale i symbolem společenského statutu a v mnoha případech i uměleckým dílem, které má vlastní život a duši a bylo tak s ním i nakládáno. Význam takové zbraně popsal Vlasatý: „*Jistě nebudeme daleko od pravdy, pokud řekneme, že v životě středověkého života hrála zbraň důležitou úlohu, prostupovala celým jeho životem a v mnoha případech identifikovala jeho sociální pozici. Konkrétně meč byl těsně spjat s nejdůležitějšími mužskými hodnotami – a sice rodovými vazbami, vazbami k jeho pánovi a ke králi. Byl něčím, s čím se majitel nikdy nerozloučil; byl nošen v královských síních, na sněmech i při práci na poli a v noci visel nad postelí. Není tak divu, že meč leckterého majitele mohl doprovázet až do záhrobí. Funkce meče tak není být pouze zbraní – řada mečů k tomuto účelu zřejmě ani použita nebyla.*“¹⁶⁶

Meč vznikl během doby bronzové, kdy se vyvinul z dýky. V základu se jedná o jednoruční, primárně sečnou, zbraň spadající do kategorie „chladných“¹⁶⁷. Z raného středověku máme tisíce nálezů těchto zbraní. „*Zbraně se dle tvaru dělí na různé typy, které se v průběhu času konstantně měnily, byť určitou dobu setrvaly v oběhu. Zcela jistě můžeme mluvit o rozšířené popularitě jednotlivých typů, což nasvědčuje módě a výrobě ve specializovaných dílnách. Pokud nápisy, jako např. ULFBERTH, označují dílny, pak byly některé dílny i po několik století. Ačkoli i dnes existují mečíři, kteří zvládají mnoho řemesel a tvoří kompletní meče, jistá část mečů, a to přinejmenším raně středověkých, svědčí o tom, že čepele a jílce byly vyráběny separátně jiným člověkem. Kvalitní mečíř měl zajisté výsadní postavení a měl mnoho zakázek. Meče byly vyráběny na objednávku dle konkrétních přání a rozměrů budoucího majitele.*“¹⁶⁸ Jak je v citaci zmíněno, mečů bylo mnoho typů, které jsou různě rozšířené. Počty jednotlivých typů podle módy a jejich rozšíření podle obchodu či umístění dílny. Tyto typy mečů můžeme dělit dle vypracovaných typologií. Nejužívanější je Petersenova¹⁶⁹ typologie, která rozlišuje téměř 30 typů podle sestavení jílce (rukojeť, zástita, hlavice). Úpravu této typologie vytvořil například Jakobsson¹⁷⁰. Tyto typologie se zaměřují

¹⁶⁶ VLASATÝ, Tomáš. Biografie meče: Mapování života meče ve středověku. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 29.7.2018 [cit. 2023-07-30]. Dostupné z: doi: <https://doi.org/10.59500/hhyo8168> Dále jen VLASATÝ 2018 Biografie meče

¹⁶⁷ Zbraň, která pro svůj účinek vyžaduje přímý fyzický kontakt s oponentem.

¹⁶⁸ VLASATÝ 2018 Biografie meče

¹⁶⁹ Jan Greve Thaulow Petersen byl norský archeolog, ředitel Stavangerského muzea, a autor nejvýznamnější typologie mečů raného středověku.

¹⁷⁰ JACOBSSON, Mikael. Krigarideologi och vikingatida svärdstypolog. Stockholm: Stockholms universitet, 1992, 240 s. ISBN 91-7146-987-7.

Další typologie třeba: Geibig, Kirpičnikov nebo Kazakevičius

na meče raného středověku neboli době vikinské (9. -11. Století). Pozdější typologii, 11. -16. století, sestavil *Oakeshott*¹⁷¹ a navázal na Petersenovu práci.

Jak bylo zmíněno, meč nebyl jen honosnou zbraní elit. Byl také symbolem a rituálním předmětem a měl svůj symbolický život a duši. Byl výhradně mužským vlastnictvím, „*je symbolem aktivní síly a boje o existenci a suverenitu. Mimoto lze meč zařadit mezi falické motivy.*“¹⁷² Byl dědictvím a předával se z generace na generaci, jak ukazují archeologické nálezy¹⁷³ i příběhy a *ságy*. Byly jakýmsi odkazem rodu a spojením s předky. Meč byl také rituálním předmětem, kterým bylo žehnáno, byl dáván darem, byly na něj skládány přísahy, byl součástí nastolovacích rituálů panovníků, sloužil jako symbol války a jejího vyhlášení, hrdinové a panovníci s ním páchali sebevraždy, byl ukládán jako symbol a zbraň do hrobů, používal se k přechodovým rituálům a ve výjimečných případech i k exekucím provinilců či obětí. Meč mohl i zemřít, když následoval svého majitele do záhrobí. Jeho smrt byla demonstrativní a rituální. Meč byl rituálně deformován (čepel byla stočena, zohýbána či zlomena), čímž byla demonstrována jeho smrt a byl uložen do hrobu se svým majitelem.

Mohlo by se zdát, že četnost takových zbraní bude malá či celkem raritní, avšak v Evropě můžeme, hrubým odhadem, počítat s počtem mečů pohybující se v rozmezí 5500-7000 kusů. Vlasatý ve svém článku uvádí: „*Jiří Košta odhaduje, že množství mečů vyrobených v období 9. - 11. století se pohybovalo zhruba mezi 500-2500.*“ Přesněji pro naše území: „*Počet českých mečů, které lze datovat do období let 800-1000, je stanoven na 22 (Hošek – Košta – Žákovský 2019: 30). Takřka výlučně se jedná o meče Petersenova typu X a Y, přičemž další typy mečů, charakteristické pro 10. století, téměř úplně absentují.*“ S ohledem na výše uvedené počty by to v českém vojsku vycházelo přibližně tak, že meč by mohl vlastnit 1 bojovník z 50. Realitě by však spíše odpovídalo tvrzení, že elity nevlastnily pouze jeden meč. Je tedy pravděpodobnější, že by se vyskytl 1 bojovník se dvěma meči ze 100 bojovníků. Ovšem tuto teorii nepotvrzují archeologické nálezy. K tomu Vlasatý: „*Pokud se tedy podíváme na archeologický obraz, v závislosti na geografii a kvalitě zpracování materiálu v tisku se uplatňuje následující poměr mečů, seker a kopí – 1 : 2-6 : 1-3. Meč se ve světle tohoto poměru jeví být každou čtvrtou až desátou chladnou zbraní 9. - 11. století.*“¹⁷⁴

¹⁷¹ Ronald Ewart Oakeshott byl britský ilustrátor, sběratel a amatérský historik

¹⁷² VLASATÝ 2018 Biografie meče

¹⁷³ *Nejméně 3 norské meče naznačují, že byly předávány natolik dlouho, že byly v průběhu času aktualizovány, aby splňovaly nároky na módu, což lze vysledovat i u dalších vikinských mečů (Fedrigo et al. 2017: 425).*

¹⁷⁴ VLASATÝ, Tomáš. Počet evropských mečů 9. - 11. století. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 25.12.2020 [cit. 2023-07-30]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/pocet-evropskych-mecu-9-11-stoleti/>

3.7.6. Zbraně „na dálku“

Mezi zbraně, používané při boji na dálku, můžeme zařadit nejen luky, ale i praky a ke konci raného středověku i samostřílů (kuše). V této části se budu krátce věnovat lukům a prakům. Používání samostřílů se v Evropě rozšířilo až v průběhu 11. a 12. Století, a proto je vynechám. Oštěpy jsem cíleně, čistě prakticky, ponechal u kopí, ač teoreticky spadají do této kategorie.

Praky

Využívání praků je známé již od pravěku a hlavně starověku. Střelci z praku byli pevnou součástí lehkých pomocných oddílů v armádě Alexandra Velikého nebo součástí římských legií. I ve středověku jsou tito střelci součástí vojsk, i když jsou to spíše chudší bojovníci, kteří na slávu starověkých profesionálních *baleárských prakovníků* stěží dosáhnou. Některé písemné prameny zmiňují praky v souvislosti s naším vojskem, například v souvislosti s bitvou na Lechu (955)¹⁷⁵ nebo obléháním Milána (1158)¹⁷⁶, ale v našich dějinách jsou nejčastěji spojováni s vojskem husitským.

Prak je jednoduchá zbraň složená z kapsy z kůže nebo látky, připevněné ke dvěma dlouhým tkanicím/řemínkům. Jeden řemínek se uvazoval k ruce nebo očkem navlékal na prst. Druhý se držel v dlani. Do kapsy se vložil vhodný kámen/olověný odlitek, prak se prudce roztočil a volný konec se pustil. Tím se uvolnilo sevření kapsy a kámen byl vymrštěn k cíli. Samotný „výstřel“ není složitý a vyžaduje pár cvičných pokusů. Obtížné je uvolnit projektil včas a ještě obtížnější je zasáhnout vybraný cíl, navíc pohyblivý. Střela mohla protivníka vyřadit, či po obzvlášť vydařené ráně i zabít (viz Goliáš a David). Jako vedlejší zbraň či jako hlavní zbraň chudiny, byly praky významným pomocníkem v bitvách, avšak s luky či později kušemi, se nemohly rovnat. O to zajímavější je, že jejich používání přetrvalo až dlouho do středověku.

Luky

Vedle oštěpů, praků a před vynálezem kuší byl nejčastěji zastoupenou střelnou zbraní luk. Z našeho území máme také nálezy luků z raného středověku, přesněji fragment tisového luku a kostěná destička luku reflexního z Mikulčic a středová část reflexního staromadžarského luku z Libice nad Cidlinou. Luky se nejčastěji vyráběly z jasanového nebo

¹⁷⁵ WIDUKIND Z CORVEY. Dějiny Sasů. Praha: Argo, 2016. Memoria medii aevi. ISBN 978-80-257-1743-1

¹⁷⁶ PRAGENSIS, Vincentius a JARLOCH. Letopis Vincenciův a Jarlochův. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957. Živá díla minulosti (Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění).

tisového dřeva. S ohledem k zmínkám o ratištích a toporech není výběr materiálu tak překvapivý. Tětiny se vyráběly ze žíní, konopných či lněných vláken. Použít lze i tradičně šlachy či kůži, ale tyto materiály jsou náchylné k vlhkosti, deformacím (jsou příliš pružné a vytahují se) a defektům. Dnešní moderní tětiny se vyrábějí z umělých vláken (nejčastěji Dacron¹⁷⁷). Luky můžeme rozdělit do dvou hlavních skupin – jednoduché a skládané. Mezi jednoduché řadíme luky prosté (přímé), deflexní (hluboké), ploché a zvrtné (reflexní). Mezi skládané zpevněné (zesílené) a také zvrtné (reflexní). Také lze luky dělit podle symetrie na symetrické a asymetrické. Evropský luk je typem tzv. dlouhý luk – *longbow*, jakým je třeba i nález z Mikulčic. Mezi nálezy v Evropě však tento typ není jediný. Díky (nebo kvůli?) tažení nájezdníků z východu – Hunů, Avarů, Maďarů a Mongolů se do Evropy dostávají také další typy kratších, skládaných reflexních luků. Takovými nálezy jsou třeba: hunský reflexní luk z lokality Cezavy (Blučina) nebo výše zmíněný staromaďarský z Libice nad Cidlinou.¹⁷⁸

Evropští bojovníci bojovali s luky výhradně pěšmo, což nepřímo potvrzuje i středověká ikonografie. Evropské typy luků nejsou pro jezdecké užití uzpůsobeny, na rozdíl od nomádských. Výjimka je oblast Kyjevské Rusi, kde způsob jezdecké střelby přebrali právě od nomádů. Takticky byly luky neocenitelným pomocníkem a lučištníci rozhodovali i významná střetnutí. Při správném využití těchto lehkých jednotek, dokázali lučištníci ničit silnější a početnější nepřátele. V Bitvě u Brůdku, r. 1040, čeští lučištníci významně přispěli k porážce německého vojska nebo pozdější a slavnější bitva u Azincourtu (1415) byla ukázkou významu kvalitních lučištníků.

3.7.7. Zbroj a ochranné prvky

Již od starověku vymýšlí válečníci, jak se chránit před zraněními či dokonce smrtí. Od původně intuitivních vrstev oděvu a prosté pokrývky hlavy se do konce raného středověku vymyslely sofistikované konstrukce speciálních ochranných prvků, které ve velké míře eliminovaly (pokud si je tedy bojovník mohl dovolit) počet zranění a jejich případné fatální následky. V raném středověku, dost možná jako následek doby „stěhování národů“, došlo oproti výzbroji římských legionářů k úpadku a jakémusi „restartu“. Raný středověk opět nabízí vrstvení textilií a jakékoliv kovové části zbroje byly doménou hlavně vyšších vrstev.

¹⁷⁷ Dacron® je obchodní značka polyesterového vlákna původně vyráběného americkou firmou DuPont.

¹⁷⁸ NOVÁK, Ľubomír, a , ed. Lukostřelba v době římské a raném středověku. In: DROBERJAR, Eduard, Ondřej CHVOJKA a Michal LUTOVSKÝ. Archeologie barbarů 2006: příspěvky z II. protohistorické konference. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2007, s. 21. ISBN 978-80-86260-73-0.

Tím je myšlena kovová přilba, brň (kroužková zbroj) a případně i kovové komponenty štítu. V bitvě je samozřejmě třeba chránit si celé tělo, ale primárně byl kladen důraz na části těla, u kterých je zvýšené riziko smrtelného zranění – hlava a trup. Nutno ještě podotknout, že ze všech zranitelných částí těla se prsty a zápěstí dočkaly ochranných prvků až velmi pozdě, v průběhu 12. století.

V této části se budu zabývat hlavně ochrannými prvky vyšších vrstev společnosti (bojovník, družiník a vyšší), jelikož pořízení brně nebo přilby bylo značně nákladné, stejně jako třeba pořízení meče. Ostatní ochrana byla více či méně totožná.

Nohy

Nohy jsou jednou z často zasahovaných částí těla a různé části byly jinak chráněny. Chodidlo a prsty u nohou byly chráněny koženou obuví, holeň vlněnými kalhotami, nohavicemi a u majetnějších i holenními návleky¹⁷⁹ či *ovinkami*¹⁸⁰, a to až do 11. století.¹⁸¹ Od kolen výše už jej chránila zbroj (vlněná i kovová).

Ruce

Jak bylo naznačeno výše, ruce nebyly chráněny o nic víc, než nohy. Paže a předloktí byly chráněny rukávy oděvu či zbroje nebo jen předloketními *ovinkami* (výšivka z Bayeux, 11. st.), zápěstí, dlaň a prsty ničím, kromě štítu. U *brně* se rukávy protáhly až v průběhu 12. století a během 11. -12. stol. se začaly objevovat i jakési palčáky, později i s kroužkovým nápletem k ochraně dlaně a prstů.

Trup

Tělo si bojovník, nehledě na společenský stav, chránil vrstvenými vlněnými tunikami či speciální tlustou vlněnou tunikou – *krznem*. Častější bylo vrstvení tunik, které měl každý k dispozici. Krzno je již specializovaný oděv a není jisté, zda se takto hustě tkané oděvy vyráběli i pro běžné užívání, třeba v zimě, či se začaly objevovat v souvislosti s *brní*. Ve spojení s *brní* se *krzno* využívá jako podzbroj pro tlumení zásahů a zmenšení rizika zranění.

„Zbroj by neměla být nošena přímo na běžném oblečení, jak někteří dělají, aby snížili váhu zbroje, nýbrž na oděvu přinejmenším na prst tlustém. A to ze dvou důvodů. Když se tvrdý kov dotýká těla, nerozdírá ho, leč dokonale sedne a pohodlně spočívá na těle. Navíc zabraňuje

¹⁷⁹ Varianta ovinek, jedná se o návlek či nohavici pod koleno, která je upevněna háčkem či opasky (podvazky).

¹⁸⁰ Ovinky sloužily k fixaci kotníku a holeně a jejich ochraně, delší by mohly i nahrazovat onuce. Jednalo se zpravidla o pruhy vlněné látky, kterými se ovinovaly kotníky a lýtka.

¹⁸¹ TOMIČ, Ladislav. Čas války: Zbroje. Curia Vítkov [online]. [cit. 2023-08-01]. Dostupné z: <https://curiavitkov.cz/2004/07/20/cas-valky-vystroj-zbroje/>

nepřátelským střelám, aby zasáhly tělo [...], protože drží [kovovou zbroj] dále od těla.“ (Anonymní byzantský traktát o strategii, §16)¹⁸²

Samotná *brň* nebo také *kroužková zbroj*, je v Evropě známa již Keltům a byla hojně užívána římskou armádou. Po pádu západořímské říše její výroba v západním okruhu úplně vymizela a přetrvávala v Byzantské říši či arabském světě. Díky obchodování se opět dostávala do Evropy - Franská říše, Skandinávie či Británie a po obchodních trasách i k nám. Postupně (během 12. a 13. st.) se opětovně rozvíjí výroba tohoto druhu zbroje. „*Nejstarší dochovanou kompletní kroužkovou zbrojí u nás je pak tzv. „zbroj sv. Václava“ datovaná do počátku 10. st... tyto nejstarší památky z kroužkového pletiva ještě nebyly domácího původu, ale šlo pouze o import zbrojí nebo ochranných součástí z ciziny.“*¹⁸³ Bohatší zbroje byly zdobeny speciálními lemy z měděných, bronzových či zlatých (zlacených) kroužků. U nás to je třeba „svatováclavská“ brň, fragmentový nález z Mikulčic nebo „detektorářský“ nález z hradiště Dřevíč.¹⁸⁴

Hlava

To, že je ochrana hlavy v boji zásadní, věděl každý jeho účastník. Ne každý si však mohl finančně dovolit adekvátní ochranu. Tam, kde velmož nosil kovovou přilbu, musel chudší člověk improvizovat. Předpokládá se nošení speciálních čapek z kůže a vlny, či vrstvení látkových vlněných či zaplštěných čapek nebo jiných, nestandardních a improvizovaných, ochran hlavy. Opět se tyto způsoby odvíjí od možností a majetku daného člověka. To, že ne každý bojovník si mohl chránit hlavu přilbou, nám mnohdy ukazují smrtelná nezhojená nebo naopak zhojená *osifikovaná*¹⁸⁵ zranění na některých lebkách nalezených v hrobech bojovníků. Ovšem profesionální válečníci družiníci a velmožové si mohli dovolit investovat do kovové ochrany hlavy. I zde, stejně jako u *brně*, se předpokládá nošení „podzbroje“, jakési vycpávkové čapky, která tlumila údery. Z té se později vyvinul prošívaný *batvat*.¹⁸⁶

¹⁸² VLASATÝ, Tomáš. Úvod do staroseverských podzbrojí. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 3.2.2015 [cit. 2023-1-8]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/uvod-do-staroseverskych-podzbroji/>

¹⁸³ TOMIČ, Ladislav. Čas války: Zbroje. Curia Vítkov [online]. [cit. 2023-08-01]. Dostupné z: <https://curiavitkov.cz/2004/07/20/cas-valky-vystroj-zbroje/>

¹⁸⁴ VLASATÝ, Tomáš. Ozdobné lemy kroužkových zbrojí. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 2.4.2018 [cit. 2023-1-8]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/ozdobne-lemy-krouzkovych-zbroji/>

¹⁸⁵ Kostnatění - probíhá při vývoji kostí nebo při hojení zlomeniny.

¹⁸⁶ Batvat je prošívaná čapka, která se dávala pod kroužkovou kapuci/kuklu nebo pod přilbu.

Přilby nebo také helmy¹⁸⁷, patří společně s mečem a zbrojí mezi nákladnější vybavení. Mezi nálezy máme širokou škálu od prostých a málo zdobených kusů až po ty nejhonosnější barevnými kovy zdobenými. V období od 9. do 11. století máme jen málo nálezů kovových přileb. Ve sledovaném období se rozvíjí různé typy kónických přileb, které se v 11. století promění na typ „normanka“.¹⁸⁸ Pro nás jsou zajímavé nálezy přileb typu Stromovka I. a II., ze zámku Kozel¹⁸⁹ či fragment z Pohanska¹⁹⁰, které mají analogii v nálezu z Bojně (Slovensko) a Gnězdova (typ I, Rusko). Jde o variace typu, který je zdobený hřebenem a velkým počtem nýtů a mající barmici s očky (pro zavěšení kroužkového nápletu) a nánosník. K tomu více třeba Vlasatý¹⁹¹ nebo článek o rekonstrukci.¹⁹² Dalším typem u nás nalezených přileb ze sledovaného období je právě typ „normanský“. Tento typ je například i naše nejslavnější „svatováclavská“ kónická přilba se stříbrným nánosníkem. Dalšími jsou třeba jednokusová přilba z Hradska u Mělníka nebo z Olomouce.¹⁹³

3.7.8. Krátký dodatek ke „svatováclavské“ přilbě

Na tomto místě bych se chtěl věnovat „svatováclavské“ přilbě. Vedou mě k tomu hlavně dva důvody. Prvním důvodem je téma této práce. Druhým důvodem je, že je kolem této, téměř bájně přilby, neustále rušno a stává se předmětem ožehavých diskuzí. Mimo osobnost knížete Václava I. Svatého se nejčastěji v souvislosti s touto přilbou skloňuje její nánosník. Přilba je uchovávána s celým kompletem, který tvoří korunovační komplet. K přilbě blíže Vlasatý ve svém článku¹⁹⁴: „Nedávné výzkumy prokázaly, že nejstarší části těchto artefaktů pocházejí z 10. století (Bernart – Bravermanová – Ledvina 2014). Přilba se dnes skládá ze zvonu, nánosku a obroučky a vykazuje četné, mnohdy nevkusné opravy, které

¹⁸⁷ Převzaté ze starohornoněmeckého helm. Podobné k anglickému *helmet* nebo staronorskému *hjálmr* nebo proto-germánské *helmaz*.

¹⁸⁸ Typická raně středověká přilba s vyšším kónickým zvonem a nánosníkem používaná po celé Evropě. Pojmenování získala nejspíše od normanských bojovníků vévody Viléma (Dobývatele), kteří jsou vyobrazeni na výšivce z Bayeux.

¹⁸⁹ Macků, Pavel – Pilná, Veronika (2021). An early-medieval helmet of the Stromovka-Gnezdovo-Bojná type from the collections of the Kozel chateau. In: *Archaeologia historica* 46/2, Brno, 445-466. Dostupné z: <https://doi.org/10.5817/AH2021-2-6>

¹⁹⁰ VLASATÝ, Tomáš. Přilba typu Stromovka z Pohanska. *Livinghistory.cz* [online]. 29.10.2021 [cit. 2023-08-02]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/prilba-typu-stromovka-z-pohanska/>

¹⁹¹ VLASATÝ, Tomáš. Přilby typu Stromovka/Gnězdovo. *Livinghistory.cz* [online]. 24.1.2022 [cit. 2023-08-02]. Dostupné z: <https://livinghistory.cz/node/421>

¹⁹² Sidney. Pokus o repliku přilby ze Stromovky. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 19.8.2022 [cit. 2023-2-8]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/pokus-o-repliku-prilby-ze-stromovky/>

¹⁹³ TOMIČ, Ladislav. Čas války: Přilby. *Curia Vítkov* [online]. [cit. 2023-08-01]. Dostupné z: <https://curiavitkov.cz/2004/12/19/cas-valky-vystroj-prilby/>

¹⁹⁴ VLASATÝ, Tomáš. K původu „svatováclavské přilby“. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 16.9.2018 [cit. 2023-08-02]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/k-puvodu-svatovaclavske-prilby/>

svědčí o tom, že prošla složitým vývojem. Je evidentní, že ve své současné podobě zamýšlena jako příležitostně vystavovaný exponát... Výška zvonu činí 16 cm, přičemž váha kompletní přilby je zhruba 1 kg. Předpoklad, že zvon přilby je mladšího data, se nepotvrdil. Materiál přilby je značně nehomogenní: na čele je použita tloušťka 1,6–1,9 mm, zatímco na bocích 0,6–1,9 mm (osobní diskuze s Milošem Bernartem). V místě, kde je dnes připevněn zdobený nánosek, se původně nacházel integrální nánosek, který byl odřezán a prostor kolem něj byl pod úderu kladiva přizpůsoben novému nánosku... Někdy po smrti sv. Václava, avšak zřejmě ještě v 10. století, se přilba dočkala modifikací, které souvisely s jejím povýšením na relikvii. Úpravu zřejmě inicioval kníže Boleslav II. († 999), který podporoval kult sv. Václava, či možná jeho žena kněžna Emma (Bernart – Bravermanová – Ledvina 2014: 181). Existenci modifikované přilby pravděpodobně reflektoval autor tzv. Kristiánovy legendy, datované do let 992–994, příběhem o setkání knížete Václava s kouřimským knížetem Radslavem, který odhodil zbraň poté, co spatřil na Václavově čele zářící podobu svatého kříže... zdobený nánosek přilby, který byl na přilbu nově instalován.¹⁹⁵ A tento nánosník je momentálně předmětem sporů. Momentální „vikinská mánie“, která se rozmohla někdy okolo roku 2013 s uvedením fantasy seriálu *Vikings*¹⁹⁶ a nález skvostného meče *Petersenova typu S* z roku 2016, jej opět přivedla do popředí. Nánosník je s největší pravděpodobností severské produkce a to značnou část veřejnosti vedlo k různým interpretacím zdobení. Spory se vedly (a stále vedou) o postavu vyobrazenou na čelní křížové části nánosníku. Původní názor označil tuto postavu za vyobrazení *Krista* a naproti tomu stál revidovaný názor hojně podpořený laickou veřejností, že jde (právě v souvislosti s původem ozdoby) o severského boha *Óðinna*. *Óðinn* má jistě s *Kristem* společné to, že oba byli jakýmsi způsobem obětováni a poranění kopím/oštěpem. *Krista* popravili přibitím na kříž, naproti tomu *Óðinn* se sebeobětoval sám sobě zavěšením/oběšením na světový strom *Yggdrasil*. Postava na nánosníku je také evidentně zavěšena/přivázána. *Óðinn* je však nejčastěji zobrazován s jedním okem, druhé obětoval za moudrost. Postava na nánosníku má však oči obě. Pokud by to byl *Óðinn*, musel by být vyobrazen před tímto aktem a jednalo by se tedy spíše o jeho divokou a v podstatě „předvikinskou“ variantu – germánského *Wodhanaze/Wodana/Wotana*. K této problematice blíže Kozák.¹⁹⁷ K tomu se také váže debata o zuřivém výrazu, skrytému v ježatých vousech, který je spíše připisován právě bojovnému severskému bohu, než

¹⁹⁵ Podobné „rekonstrukce“ nánosníku se dočkala například také honosná přilba z Nemie (Ukrajina).

¹⁹⁶ Blíže profil seriálu na webové stránce ČSFD (česko-slovenská filmová databáze) [online]. 2013 [cit. 2023-08-02]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/322131-vikingove/prehled/>

¹⁹⁷ KOZÁK, Jan A. *Óðinn: mýtus, oběť, iniciace*. Praha: Herrmann, 2017. ISBN 978-80-870-5455-0.

pokornému synu božimu. K tomu však blíže Vlasatý: „*Naznačené rysy náleží Bohu hněvivému, ze kterého je třeba mít bázeň, což je příznačné pro období do roku 1000, kdy byla křesťanská Evropa sužována nájezdy. Ježíš Kristus byl v nově christianizovaných zemích zprvu počítán za jednoho z pantheonu (Bednaříková 2009: 94), a svoji pozici si musel vydobýt ukázkou síly, nikoli smířlivými a pokornými gesty.*“ Nadále se ve svém článku věnuje podrobně analogiím raného vyobrazení Krista a názorně demonstruje, proč je spojování postavy na nánosníku s Óðinnem liché: „*K nelibosti všech, kteří by v postavě umístěné na nánosku chtěli vidět severského boha Óðina (např. Merhautová 1992; Merhautová 2000; Sommer 2001: 32), je nutné s konečnou platností tuto myšlenku zavrhnout. Jedná se o rané vyobrazení ukřižovaného Ježíše Krista (jak tvrdili Benda, Hejdová a Schráníl), které má v evropském prostoru řadu paralel až do 12. století (Fuglesang 1981; Staecker 1999). Jeho funkce na nánosku je snadno čitelná – má reprezentovat křesťanského nositele, znázorňovat formuli Kristova vykoupení a jeho druhý příchod, vzbuzovat úžas a děs nepřátel. Jestliže Merhautová (2000: 91) píše, že „ukřižovaný Kristus nebyl a jako vítěz nad smrtí ani nemohl být zobrazován holohlavý, ani s podobně řvoucími ústy a s rozježeným knírem (...)*“, pak to svědčí o zásadní neznalosti archeologického materiálu, který si nyní musíme ukázat na příkladu nálezů křížků, dřevorytů i militárií.“¹⁹⁸ Předkládané argumenty i bohatý obrazový materiál jsou více než přesvědčivé a i když bych také rád viděl vyobrazení Óðinna, musím uznat, že postava na nánosníku je opravdu severským znázorněním „*Hvítekrista*“¹⁹⁹ a tím více tento nánosník sedí k Václavovi i době, ve které byl vyroben a připevněn na přilbu.

Štíty

Nejstarší formou obrany bojovníků byl zřejmě štít. O tomto obranném prostředku máme zprávy (i doklady) již ze starověku – Mezopotámie, Egypt, Indie... V podstatě jde o přenosnou bariéru drženou v ruce k odražení útočnickových výpadů. Byly vyráběny z různých materiálů, v různých úpravách, tvarech a rozměrech. Každá doba byla specifická svým způsobem válčení a využití štítů hrálo významnou roli např.: ochranné bariéry mezopotámských lučištníků, oválné/polooválné štíty egyptských pěšáků, kruhové štíty

¹⁹⁸ VLASATÝ, Tomáš. K původu „svatováclavské přilby“. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 16.9.2018 [cit. 2023-08-02]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/k-puvodu-svatovaclavske-prilby/>

¹⁹⁹ *Hvítekrist/Hvitakrist/Kvitekrist* – pojmenování Ježíše Krista v raně středověkých severských zemích. Volně přeloženo to znamená *Bílý Kristus*. Zřejmě to má poukázat na pokoru, mír a pacifismus (někdy posměšně i na zbabělost) v protikladu severských válečných bohů. Můj osobní názor je takový, že jde o pokus propojení Krista s bohem *Baldrem*, který je také označován jako „*Bílý Bůh*“. Oba jsou spojeni se světlem a reinkarnací (znovuoživením) po destrukci světa - *Apokalypse/Ragnaröku*. Tímto propojením mohlo snáze dojít k implementaci křesťanství na severu, podobně, jako se jinde po Evropě někteří další bohové překrývali křesťanskými svěťci.

seveřanů nebo pozdější složité pavězy kušníků. Každý typ štítu vyžadoval specifický styl používání nebo sloužil určitý způsobem. Ve sledovaném období raného středověku převažují štíty kruhové, které navazují na germánské štíty z doby římské. Ke konci tohoto období se přeměnily kruhové štíty ve výhodnější typ „mandle“. Tyto štíty byly vyráběny z tenkých dřevěných prken, sesazených na tupo (spárovka²⁰⁰) a přeplátovány a ohraněny tenkou vrstvou surové kůže, která svými vlastnostmi dala štítu pevnost a odolnost. Držení kruhového typu štítu je „pěšťové“ a záleželo, zda má *umbo*²⁰¹ nebo je rovný, bez kovové ochrany. Štíty s *umbem* měly madlo, které sloužilo k manipulaci se štítem a také k uchycení oček na řemen pro pohodlnější přenášení. Štíty bez madla a *umba* měly držení uzpůsobené na dva řemeny, které při současném uchopení a stisknutí umožňovaly podobnou manipulaci jako štíty s madlem a *umbem*. Tyto štíty měly výhodu, že nebyly náročné na výrobu a měly i menší pořizovací cenu. Na území, které bylo pod vlivem germánského kulturního okruhu – Franská říše a sever s přímým vlivem nebo Baltské kmeny či počátky Kyjevské Rusi, které byly postupně ovlivňovány obchodem a přílivem severských obchodníků a válečníků, převažovaly kruhové štíty s *umbem*. Na území se slovanským vlivem neměly štíty s *umbem* tradici a byly spíše dovozovým zbožím. Respektive nedostatek archeologických nálezů tohoto druhu by vypovídal o výrobě štítů čistě z materiálů, které snadno podléhají zkáze, a tudíž se nemohly bez vhodných podmínek dochovat. K tomu Vlasatý: *„Problematika absence štítů v archeologickém materiálu slovanském prostoru je badatelům i reenactorům dobře známa. Badatelé – můžeme zmínit Petra Luňáka (2007) a Pawła M. Rudzińskiego (2009) – shromáždili řadu literárních zmínek, ikonografie a artefaktů interpretovatelných jako štítové fragmenty, které svědčí o tom, že Slované štíty vyráběli a používali. Jelikož se bavíme o ohromném množství lidí, kteří žili na velkém území v různých stoletích, nelze se bavit o jednotném provedení štítů. Katalog, který sestavil Rudziński, jasně eviduje nejméně 37 kovových komponentů, zejména puklic, které poukazují na používání dovozových štítů. Toto množství je samozřejmě velmi malé, což si výše zmínění badatelé vykládají tak, že typický slovanský štít měl organickou konstrukci, a tak se jednoduše nedochoval. Zatímco konstrukce zůstává neznámá, základní materiály bylo možné odhadnout – dřevo, kůže, lýko, proutí a*

²⁰⁰ Spárovky jsou desky z masivního dřeva v různých rozměrech vyrobené slepováním dřevěných hranolů či prken, které jsou k sobě přikládány tak, aby se směr letokruhů střídal a nedocházelo k jednostrannému prohnutí desky při případném dalším působení vlhkosti na materiál.

²⁰¹ *Umbo* byl malý celokovový vypouklý štít (puklice), který chránil pěst, při držení štítu s madlem. Tato puklice se přidělala k desce štítu a madlu a sloužila k ochraně ruky a odražení soupeřovy zbraně.

podobně.²⁰² Nejstarší vyobrazení kruhového štítu z českého prostředí máme z Libušína. Rytina na hradebním kameni znázorňuje jezdce, který drží kopí a je téměř zakryt kruhovým štítem. Oválný štít je u nás doložen z 9. století na velkomoravském pohřebišti na Starém městě.²⁰³ Nošení štítu bylo zřejmě významné a časté, kromě některých lučištníků a pomocné lehké pěchoty, jej nejspíše nosili všichni. Zřejmě bylo nošení štítu samozřejmé tak, že o bojovnicích je v písemných zprávách mluveno jako o štítech: „Kdybych měl pouze tři štíty“, „s plukem o 300 štítech“ atd.²⁰⁴

3.8. Druhý život Přemyslovců a odraz doby

Temná a tajemná období lidských dějin jsou vždy poutavá pro lidskou představivost a budí v nás touhu objevovat, zkoumat a rekonstruovat. Jak jinak si vysvětlit „mánie“ v populární kultuře, kdy lidé masově projevují zájem o specifickou kulturu či dobu. V době obrození a romantismu to byl u nás zájem o hledání dějin Slovanů a vyzdvihování jejich domnělého mírumilovného způsobu života v opozici proti dobytvačnosti Germánů. Naopak u „germánských“ sousedů to byl právě zájem o jejich předky. Zejména literární díla a malířská díla této doby jsou dostatečným důkazem. V nedávné době zasáhla Evropu „Keltománie“ a vše bylo „keltské“, populární kulturu ovládly přírodní barvy, „keltská hudba“, pletence, přívěsky ze dřeva a kovu a idealizování si keltské výjimečnosti a moudrosti. Ne dlouho poté přebila Kelty mánie a móda „vikinská“, kterou masově odstartovalo uvedení seriálu Vikings²⁰⁵ a dle mého pozorování dosáhla již v dnešních dnech (rok 2023) vrcholu a pomalu odeznívá. Doba raného středověku je stále poutavá a populární, jak ukazují, zejména, různá další kinematografická díla a „videohry“. K tomu více uvádím ve své bakalářské práci.²⁰⁶

Ovšem představy populárních autorů a široké veřejnosti jsou často daleko od reality a opakují se neustále zaběhnutá klišé a nepravdy. Nejvíce „nebezpečné“ jsou bludné myšlenky, které prezentují nějakou kulturu nebo etnikum jako extrémně vyspělé, s téměř kosmickým

²⁰² VLASATÝ, Tomáš. Slovanický štít z hradiště Lenzen. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. 17.1.2018 [cit. 2023-08-03]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/slovansky-stit-z-hradiste-lenzen/>

²⁰³ Choc 1967: 177

²⁰⁴ Choc 1967: 180

²⁰⁵ Irsko-Kanadský akční dobrodružný seriál, zabývající se severskými hrdinskými ságami, který byl uveden v roce 2013. Hlavním hrdinou je zde *Ragnar Loðbrók* a jeho synové, kteří nás provedou celou dobou vikinskou. Seriál odkazuje na mýty a historické události. Oblíbenost tématu i seriálu může demonstrovat hodnocení třeba na portálu české filmové databáze (<https://www.csfd.cz/film/322131-vikingove/prehled/>), kde ke dni 27.11.2023 (po 10 letech od uvedení) má tento seriál hodnocení 86 %, je 113. nejlepším a 29. nejoblíbenějším seriálem v databázi.

²⁰⁶ Vikingové- Všední život na severu Evropy od 8. do 11. století [online]. 2016 [cit. 2023-11-27]. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/handle/11025/24532>

vědění a prostředky. Prezентují jakési ztracené dějiny, které jsou zakázány nebo cíleně vymazávány. Momentálně asi nejjasnějším příkladem jsou panslovanské skupiny, které prezentují jakési prastaré slovanské texty – védy, které popisují Slovány jako nejvyspělejší civilizaci v dějinách, která však byla podlou zradou rozvrácena a její úspěchy si přivlastnili ostatní. Jejich teorie vychází z nesprávných interpretací historických, etnických a jazykových faktů. Jedná se o koncept, který nemá oporu ve vědeckých důkazech a často je spojen s extrémními nebo nacionalistickými hnutími. Tato komunita tzv. Slovansko-árijských vědistů je aktivní hlavně ve „slovanských státech“ a hlavně od ČR na východ.²⁰⁷

Jsou však i takoví fanoušci, kteří se snaží naopak tuto dobu rekonstruovat co „nejpřesněji a nejpravdivěji“. Jedná se o členy reenactorské komunity, kteří se sdružují do tematických skupin a rekonstruují nejen způsob života a boj tehdejších lidí, ale i jejich řemesla, odívání či dokonce literární a hudební díla. To vše podle jasně podložených archeologických nálezů a nejnovějších historických poznatků.²⁰⁸ V České republice působí nižší stovky raně středověkých reenactorů a někteří z nich se věnují i rekonstrukci doby prvních Přemyslovců.²⁰⁹ K tématu reenactmentu nejlépe a nejvíce, z české scény, píše Tomáš Vlasatý na stránkách svého autorského projektu *Forløg*.²¹⁰

Ač se to nezdá, tak i Přemyslovci jsou stále pevnou součástí naší kultury a zřejmě tomu tak bude i nadále. V běžném životě se setkáváme s odkazy a připomínkami na život našich prvních panovníků, nejčastěji s Václavem I. Svatým, kterého nám připomíná nejen záříjový státní svátek, a při němž se v průvodu nosí jeho lebka, ale i jeho vyobrazení na 20Kč minci či jeho majestátní socha na Václavském náměstí v Praze. Často je také vzýván jako ochránce národa, který vyjede v čele vojsk z Blaníku, aby zbavil náš národ nebezpečí. S Václavem je spjatý jeho bratr Boleslav I. Ukrutný, který je vždy vděčným tématem právě

²⁰⁷ Tyto konstrukce lze vyčíst v tomto článku: Autor neuveden, Slovansko-Árijské Vědy, Slovanská Kultura [online]. 8. 10. 2019 [cit. 2023-11-27]. Dostupné z: <https://www.slovanskakultura.cz/vedy/34-slovansko-arijske-vedy#>

²⁰⁸ Reenactment – „znovuoživování“ je činnost, při níž lidé systematicky studují, rekonstruují a znovu prožívají historické události nebo období. Účastníci reenactmentu, známí též jako „reenactoři“, se snaží co nejvíce autenticky reprodukovat oblečení, zbraně, vybavení, a chování z dané historické doby. Lidé, kteří se účastní reenactmentu, často sdílejí zájem o historii, a snaží se prostřednictvím této činnosti lépe porozumět a propojit se s minulými epochami. Reenactment může mít i vzdělávací charakter, protože umožňuje účastníkům prožívat historii na vlastní kůži a získávat lepší pohled na každodenní život, kulturu a technologii dané doby. Také může sloužit k prezentaci historie pro širší veřejnost na různých akcích, festivalech nebo veřejných představeních.

²⁰⁹ K tomu více, stále se aktualizující, mapa raně středověkých reenactorů: VLASATÝ, Tomáš. Sčítání RS reenactorů 2021 / Number of Czech Reenactors 2021, [online]. [cit. 2023-11-27]. Dostupné z: https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1VuxwRO6PuUUAXzDm4Xx1yZAHwtva5LSk&g_ep=CAESCTExLjYyLjYwNBgAQgJDWg%3D%3D&shorturl=1&ll=49.82013534644892%2C15.65585115&z=7

²¹⁰ VLASATÝ, Tomáš. Projekt Forløg : Reenactment a věda [online]. [cit. 2023-11-27]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/>

v období státního svátku, kdy veřejnost diskutuje o jeho přínosu dějinám či událostech „boleslavské vraždy“. V nedávné době se i vzpomnělo na jejich „bábu“ Ludmilu a otce Vratislava se strýcem Spytihněvem, jejichž podoby byly zrekonstruovány a představeny veřejnosti.²¹¹ Taktéž vděčným tématem, zejména u žáků/studentů (poznatek z vlastní praxe) je tragická postava knížete Jaromíra a jeho trpký osud.

V populární kultuře je Přemyslovcům věnována hlavně literatura populárně naučná a beletristická. V menší míře tzv. „merch“²¹², který se zaměřuje hlavně na „národnostní“ témata a hlavním motivem bývá sv. Václav. Z národní tvorby máme i pár filmů, pojednávajících o některých osobnostech, například: Svatý Václav (němý, 1929), příběhy o Oldřichovi a Boženě (1984) a Břetislavovi a Jitce (1974), v podání špičkových českých herců a režisérů tehdejší doby. Ostatní obecně popisuje animovaný dětský seriál *Dějiny udatného českého národa* (2010).

3.9. Prameny a literatura pro studium raně přemyslovských Čech

Pro studium doby raně přemyslovských Čech nám nejlépe poslouží četné archeologické nálezy a jejich interpretace či reinterpretace ve světle nových poznatků. Tyto hmotné prameny podpoří dobové kroniky i novodobé historické práce zaměřující se na toto období, viz oddíl Bibliografie. Mezi odborníky na toto téma, bych zařadil zde často citované autory: Dušan Třeštík, Michal Lutovský, Petr Charvát, Nad'a Profantová, Magdaléna Beranová nebo třeba David Kalhous. Pro oživenou historii (reenactment) je nejvýznamnějším autorem již výše zmíněný Tomáš Vlasatý.

3.10. Komparace učebnicových textů

V této části bych rád porovnal příslušné pasáže učebnic, které mapují a předkládají téma prvních Přemyslovců. Porovnáám starší i novější tituly, se kterými jsem se setkal během

²¹¹ Články o rekonstrukci:

iDNES.cz a ČTK. Odborníci odhalili podobu slavných Přemyslovců. Umožnila to speciální metoda. IDNES.CZ/ZPRAVODAJSTVÍ [online]. 2021, 28. února 2021 [cit. 2023-11-27]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/premyslovci-rekonstrukce-obliceju-ludmila-spytihnev-vratislav.A210228_171417_domaci_klf

ŽEMLOVÁ, Kristýna a ČTK. Tisíc let starý obličej. Svatá Ludmila překvapila horním předkusem. IDNES.CZ/ZPRAVODAJSTVÍ [online]. 2021, 16. září 2021 [cit. 2023-11-27]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/sv-ludmila-rekonstrukce-arcibiskupstvi-prazske.A210916_091925_domaci_kzem

²¹² Zkrácený název pro „merchandise“. Označuje zboží nebo produkty, které jsou spojeny s konkrétním umělcem, hudebníkem, společností nebo značkou a jsou určeny pro prodej jako součást propagace nebo podpory. Termín je často používán v oblasti zábavy a kultury.

vzdělávání na základní škole a také tituly, ze kterých během své praxe čerpám náměty. K porovnání učebnic se mi podařilo sehnat učebnice 7. ročníku ZŠ z let 1998, 2002, 2007, 2008, 2009 a 2017 a také vlastivědu (2017).

3.10.1. Zásady pro komparaci učebnic

Učebnice má funkci didaktickou a plní informativní, metodologickou a formativní úlohu. Také má funkci organizační, pomáhá s přípravou vyučovacího procesu a probíhá kontrola či sebekontrola dosažených výsledků. V současné době existuje celá řada učebnic dějepisu pro základní a střední školy. Tyto učebnice mají stále rozdílnou kvalitu, a proto je potřeba jejich výběru věnovat zvýšenou pozornost. Při jejich vybírání a posuzování je třeba brát v úvahu především jejich didaktickou stránku, úměrnou náročnost a přehlednost. Faktografická správnost by měla být samozřejmostí.

Při výběru učebnice je také třeba věnovat zvýšenou pozornost jejímu výkladovému textu. Sledujeme přitom jeho *syntaktickou*²¹³ a pojmovou obtížnost. Mnohé učebnice mají složitý a syntakticky nevhodný text, který nevyhází ze zásady přiměřenosti věku žáků a typu škol. Při posuzování syntaktické obtížnosti textu musíme mít na mysli, že nejsou vhodná dlouhá a složitá souvětí a podíl *substantiv*²¹⁴ by neměl přesahovat 30 % textu. Takový text, který má velký počet substantiv, je jen výčtem událostí, osob a pojmů. Důsledkem toho je děj statický a žáky základních škol či nižších ročníků středních škol odrazuje. Často se tak stává, že je jednou z příčin negativního vztahu žáků a studentů k dějepisu a dějinám obecně. Naopak text obsahující kratší věty a činná slovesa je dynamický a pro žáky/studenty zajímavý. Při posuzování pojmové obtížnosti vycházíme ze zásady, že srozumitelnosti neprospívá přehršel cizích slov, že odborné a faktografické pojmy mají odpovídat věku a schopnostem žáků a musí být vždy vysvětleny.

Aby učebnice plnila svou úlohu a řádně se spolupodílela na kvalitě vzdělávacího procesu, musí obsahovat tyto základní prvky:

- 1) Prezentace učiva formou slovní a názornou
- 2) Aparát řídicí osvojování učiva
- 3) Aparát orientační

²¹³ větnou, skladebnou

²¹⁴ podstatných jmen

ad 1) Prezentací učiva formou slovní rozumíme výkladový text, pomocné doplňkové texty a pomocné vysvětlující texty. Výkladový text tvoří základní text, poučky, marginálie a shrnutí učiva. Jako pomocné doplňkové texty označujeme úvody k tematickým celkům, dokumentační materiál, texty k ilustracím, medailonky a tabulky. Mezi pomocné vysvětlující texty řadíme třeba poznámky k textu, vysvětlivky a slovníčky. Do oblasti prezentace učiva formou názornou, patří ilustrace, fotografie, schematické kresby a náčrty, grafy, diagramy, časové osy, mapy (kartogramy), plánky a situační náčrty. Obě formy spolu musí těsně souviset a vzájemně se doplňovat.

ad 2) Aparát řídicí osvojování učiva se podílí na tom, že učebnice plní řídicí funkce ve výchovně vzdělávacím procesu. Tvoří ho především systematizující tabulky pro generalizaci a přehled. Také sem patří cvičení, otázky a úkoly či odkazy na jiné zdroje informací.

ad 3) Orientační aparát má usnadnit žákům samostatnou práci s učebnicí a umožnit jim rychlou orientaci při vyhledávání konkrétních údajů. Do orientačního aparátu zahrnujeme: obsah učebnice, vnitřní členění textu, věcný rejstřík, jmenný rejstřík, doporučenou literaturu, odkazy na pomůcky, grafické symboly aj.

3.10.2. Samotná komparace učebnic

Dějepis 7 (SCHULZ, Jindřich. Dějepis 7: [středověk]. Olomouc: Prodos, c1998. ISBN 80-7230-009-1.)

Přemyslovcům jsou zde věnovány tři strany, z toho jedna jen Břetislavovi. První strana představuje osobu Kosmy a Bořivoje, druhá Václava, Ludmilu, Boleslava I., Boleslav II. a vyvraždění Slavníkovců. Poměrně velký prostor je věnován hospodářství, společnosti a kultuře raného českého státu - 6 stran. V učebnici je dostatek obrazového materiálu, ale žádné sloupce po krajích či další vysvětlivky nebo odkazy na literaturu.

Dějepis 7 VÁLKOVÁ, Veronika a František PARKAN. Dějepis 7 pro základní školy. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7235-373-6.

V této učebnici jsou 4 strany věnované prvním Přemyslovcům. Osobnosti jsou představovány po dvojicích – Bořivoj a Ludmila, Václav a Boleslav I., Boleslav II. je představen samostatně a poslední dvojice je Oldřich a Břetislav. Je zde dostatek obrazového materiálu, sloupce po stranách, slovníčky pojmů, shrnutí. Jde o interaktivní učebnici s hodně

úkoly na zamyšlení a aktivní samostatnou práci v hodinách. 9 stran je věnováno době a společnosti.

Dějepis VYKOUPIIL, Libor, Robert ANTONÍN a Marie FEJFUŠOVÁ. Dějepis: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Brno: Nová škola, 2008. Duhová řada. ISBN 80-7289-089-1.

Pro Přemyslovce je zde vyčleněno 8 stran. Převážně je celá strana věnována jednomu z panovníků. Jsou zde žánrové obrázky, hodně odkazů na úkoly v rámci mezipředmětových vztahů a samostatné strany s opakováním. Běžnému životu je věnováno 5 stran, na kterých jsou popsány například 3 stavy společnosti, oblékání či bydlení.

Dějepis 7 KORCOVÁ, Václava. Dějepis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia. Plzeň: Fraus, 2009. ISBN 978-80-7238-558-4.

Pro představení prvních Přemyslovců jsou zde 3 strany. Málo obrazového materiálu v malém formátu. Jsou zde však doplňující sloupce s vedlejšími informacemi. Běžnému životu nebo společnosti tu není věnován téměř žádný prostor. Z této učebnice mám celkově dost neuspokojivý dojem oproti předchozím. Není zde uveden žádný přesný letopočet, jen století pro orientaci.

Dějepis 7 HRUBÁ, Michaela a Václav DRŠKA. Dějepis 7: středověk a raný novověk. Praha: Scientia, 2002. ISBN 80-7183-271-5.

V této učebnici je 6 stránek věnováno Přemyslovcům. Vybraným osobnostem jsou věnovány odstavce v jednotlivých kapitolách. O společnosti a kultuře se téměř nic nedozvíme. Text je doprovázen obrazovým materiálem ve formě map a žánrových obrázků.

Hravý dějepis 7 MÁCHA, Petr; HORKÁ, Vladimíra a PEVNÁ, Lucie. Hravý dějepis 7: středověk a raný novověk : pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia: v souladu s RVP. Praha: Taktik, [2015]-2017. ISBN 978-80-7563-050-6.

Učebnice „hravého dějepisů“ se věnuje prvním Přemyslovcům a době knížecí na 6 stranách. Oceňuji, že větší prostor věnuje Boleslavům (I. i II.) a jejich státopornému působení. Trochu rušivý je systém doplňujících informací, kartogramů a obrázků v různobarevných rámečcích. Rozbívá mi to celistvost stránek i učebních textů. Líbí se mi přímočarost a stručnost učebních text, které jsou dle zásady přiměřenosti naprosto adekvátní a z obsahu je znát, že je učebnice mladšího data vydání.

Hravá vlastivěda 4 KLECH, Pavel; ŠLAHŮNKOVÁ, Irena; SAKAŘOVÁ, Lenka; BINKOVÁ, Adriana; ŠVIHLOVÁ, Zuzana et al. Hravá vlastivěda 4: pro 4. ročník ZŠ: v souladu s RVP. Praha: Taktik, [2014]-2019. ISBN 978-80-87881-98-9.

V této učebnici vlastivědy je pro dobu raného středověku a přemyslovských knížat vyčleněno 7 stran. 4 strany jsou věnovány panovníkům, osobnostem a hlavním událostem této doby. Další 3 strany jsou věnovány kultuře, společnosti a běžnému životu. Důraz je kladen na obrazovou přílohu, včetně komiksových vstupů. Jsou zde časté rámečky s mezipředmětovými úkoly a rámečky se zajímavostmi.

Shrnutí mé komparace

Dle předem určených zásad jsem shledal většinu učebnic, v určitých mezích, dostačující. Každá více či méně splnila požadavky na tyto zásady: 1) Prezentace učiva formou slovní a názornou, 2) Aparát řídicí osvojování učiva a 3) Aparát orientační. Jen jediná učebnice²¹⁵ z tohoto výčtu byla dle mého názoru nedostatečná a neuspokojila mé nároky na zpracování a prezentaci učiva. Úroveň učebnic, které zpracovávají a předkládají téma raného středověku a prvních Přemyslovců je dle mého názoru uspokojivá. Rozdíly jsou hlavně v dobových požadavcích na výstupy a grafickém zpracování, které se liší podle doby vydání příslušných učebnic.

4. Dějepis hrou

4.1. Didaktika

Zjednodušeně a obecně bych řekl, že obor didaktika je o teoriích vzdělávání. Studium didaktiky se „učíme, jak učit (vyučovat)“. Zabývá se otázkami *proč, co a jak* vyučovat, tedy jaké *metody, formy, prostředky, učivo a co je cílem*. Základní a obecná definice didaktiky není jednoduchým úkolem. Z mého pohledu je didaktika pružným oborem, který se musí neustále měnit a přizpůsobovat době. Každá doba klade na didaktiku jiné požadavky a vyžaduje jiné výstupy a cíle. Velmi zjednodušeně lze tedy říci, že didaktika je pedagogická disciplína zabývající se teoriemi vyučování. Předmětem této vědní disciplíny jsou cíle, obsahy, metody

²¹⁵ Dějepis 7 KORCOVÁ, Václava. Dějepis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia. Plzeň: Fraus, 2009. ISBN 978-80-7238-558-4.

a organizační formy výuky.²¹⁶ Cílem didaktiky je, dle mého názoru, učitel, jehož výuka bude efektivní a účinná a žák/student vybavený strategiemi pro získávání a zpracovávání informací, které svou vůlí a motivací může přeměnit ve vědomosti/znalosti, které umí správně aplikovat.

4.2. Didaktika dějepisu

Didaktika dějepisu, stejně jako ostatní oborové didaktiky, se zabývá specifickými problémy daného předmětu a aplikováním obecných teorií, metod, zásad a cílů ve výuce dějepisu. Stejně, jako se s novými objevy a poznatky mění a rozšiřuje faktografický obsah výuky, posouvají se a mění požadavky na obsah učiva, výstupů a následnou schopnost aplikace vědomostí. Na základě svého studia a následné praxe se domnívám, že cílem současné didaktiky dějepisu je, za pomoci rozvíjení digitálních kompetencí, zlepšit efektivnost výuky, rozvíjet historické a kritické myšlení u studentů a podporovat jejich schopnost a zájem reflektovat historický vývoj a události. To vše se zásadou přiměřenosti, uvědomělosti, postupnosti a systematičnosti.

4.3. Didaktická hra

Didaktická hra není moderní myšlenka, jak by se mohlo na první pohled zdát. Její počátky můžeme sledovat například v díle Jana Amose Komenského, který na základě svých didaktických zásad *názornosti* („nic neprojde do rozumu, co neprošlo dříve smysly“), *aktivit* (střídání činností) a *přiměřenosti* (náročnost nastavená dle věku, od nejlehčího k složitějšímu)²¹⁷, ve svém díle *Schola ludus* (Škola na jevišti) představuje divadelní hry, které měly v žácích probudit zájem o učení a u veřejnosti zájem o školu.²¹⁸ V moderním pojetí se didaktickým hrám (hlavně praktickému použití ve výuce) věnuje např. R. Čapek ve své publikaci *Moderní didaktika*²¹⁹ a dramatizačním metodám tamtéž.²²⁰

Co se tedy skrývá pod pojmem didaktická hra, je možné dohledat v různých publikacích zabývajících se didaktikou. *Pedagogický slovník*²²¹ například uvádí toto: „*Analogie spontánní činnosti, která sleduje (pro žáky ne vždy zjevným způsobem) didaktické*

²¹⁶ PRŮCHA, Jan; MAREŠ, Jiří a WALTEROVÁ, Eliška. Pedagogický slovník. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.

²¹⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. Didaktika velká. 3. vyd. Pedagogické klasobraní. Brno: Komenium, 1948.

²¹⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. Škola na jevišti: [Schola ludus]. Pedagogické klasobraní. Brno: Komenium, učitelské nakladatelství, 1947.

²¹⁹ ČAPEK, Robert. Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnoticích metod. Pedagogika (Grada). Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-3450-7. str. 80-84, 113-122, 212-219

²²⁰ Tamtéž str. 169-188

²²¹ PRŮCHA, Jan; MAREŠ, Jiří a WALTEROVÁ, Eliška. Pedagogický slovník. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.

cile. Může se odehrávat v učebně, tělocvičně, na hřišti, v přírodě. Má svá pravidla, vyžaduje průběžné řízení, závěrečné vyhodnocení. Je určena jednotlivcům i skupinám žákům, přičemž role pedagogického vedoucího mívá široké rozpětí od hlavního organizátora až po pozorovatele. Její předostí je stimulační náboj, neboť probouzí zájem, zvyšuje angažovanost žáků na prováděných činnostech, podněcuje jejich tvořivost, spontaneitu, spolupráci i soutěživost, nutí je využívat různých poznatků a dovedností, zapojovat životní zkušenosti. Některé didaktické hry se blíží modelovým situacím z reálného života.“. S ohledem na moderní prostředky se lze také zeptat umělé inteligence - Chat GPT (použita aktuální free verze 3.5).²²² Umělá inteligence je užitečným pomocníkem, pokud jde o inspiraci. Faktograficky stále silně pokulhává, často se mýlí, uvádí nepravdivé informace a neuvádí zdroje uvedených informací či si je prostě vymyslí, včetně autora (poznatek aktuální k 17. 11. 2023 a free verzi Chat GPT 3.5). Pokud se ptáme AI, je třeba trochu umělou inteligenci navést ke správnému směřování. Uvedu pro představu konverzaci, která by měla vést ke správnému výsledku.

Pro přehlednost bude autor (tazatel) označen zkratkou – Au a umělá inteligence - AI.

Au: „Ahoj, si připraven pracovat?“

AI: „Ano, jsem připraven vám pomoci. Jak vám mohu dnes asistovat?“

Au: „Jsi odborník na definice a umíš je správně použít?“

AI: „Ano, jsem schopen poskytovat definice a správně je používat v kontextu. Jak vám mohu pomoci s definicemi?“

Au: „Definuj mi, prosím, co nejpřesněji didaktickou hru.“

AI: „Didaktická hra je pedagogický prostředek, který byl navržen tak, aby podporoval vzdělávání a učení. Oproti tradičním metodám výuky klade důraz na interaktivitu, zapojení studentů do procesu a vytváření příjemné, motivující atmosféry. Didaktické hry mohou pokrývat různá vzdělávací témata a dovednosti a jsou navrženy tak, aby podporovaly nejen akademický růst, ale i rozvoj dovedností a kompetencí.“

Au: „Uved', prosím, zdroje, ze kterých jsi čerpal informace pro tuto definici.“

AI: „Omlouvám se, ale v tomto konkrétním případě jsem formuloval definici na základě znalostí a porozumění oboru didaktiky a vzdělávání, které mi byly předány při mé celkové

²²² Chat GPT 3.5 [online]. 2023, 17. 11. 2023 [cit. 2023-11-17]. Dostupné z:<https://chat.openai.com/>

přípravě. Není možné konkrétně odkázat na jednotlivé zdroje, protože moje odpovědi vycházejí z kombinace dat, která byla součástí mého širokého výcviku.“

Zde je vidět, že umělá inteligence umí vcelku srozumitelně definovat i pojem didaktické hry, nicméně je stále nedokonalá a neumí uvést zdroje svých poznání a tvrzení. Dokonce umí navrhnout i jednoduchou didaktickou hru. S výsledkem je ovšem potřeba dále pracovat a upravovat ji tak, aby byla opravdu využitelná k našemu záměru.

Didaktická hra však nemusí nutně splnit naše očekávání a může, místo očekávané zábavy a aktivity, naopak nudit a stává se kontraproduktivní. Je třeba mít na mysli zásadu přiměřenosti a také, pokud jste autorem, pečlivě promyslet cíle hry a vyvážit její mechaniky a pravidla. To se také ukázalo při testování hlavních her pro tuto práci.

4.4. Dějepis a vlastivěda

Hra je využitelná hlavně pro předmět dějepis. S lehkými modifikacemi, s ohledem na didaktickou zásadu přiměřenosti, by šla aplikovat i pro předmět vlastivěda. Předměty vlastivěda a dějepis spadají do vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět.

4.4.1. Charakteristika a vymezení předmětu²²³

Vlastivěda

Vlastivěda se realizuje ve vzdělávacím oboru Člověk a jeho svět, navazuje na výuku prvouky a vytváří přirozené základy pro výuku těchto předmětů: Dějepis, Zeměpis, Občanská, Rodinná výchova, Etická výchova. Dějepisná část spadá do okruhu Lidé a čas.

Rozsah a hloubku učiva volí učitel podle možností tak, aby do konce vzdělávací etapy (konec 5. ročníku) splnil očekávané výstupy stanovené ministerstvem. Žáci budou vedeni k samostatnému vyhledávání a získávání nových poznatků k daným tématům z různých dostupných zdrojů.

²²³ ZŠ Mníšek pod Brdy - Školní vzdělávací program - Škola pro život 2122 [online]. In: . Mníšek pod Brdy, 2017, 1.9.2017, 192-195, 206-208 [cit. 2023-11-19]. Dostupné z: <https://zsmnisek.cz/files/documents/41/SVP.pdf>

Obsahové, časové a organizační vymezení předmětu (specifické informace o předmětu důležité pro jeho realizaci):

Lidé a čas: Žáci se orientují v dějích a čase. Poznávají, jak události postupují a utvářejí historii věcí a dějů. Vytvářejí si základní představu o způsobu života svých předků v různých historických obdobích, získávají zodpovědný vztah ke kulturnímu dědictví a historickým památkám.

Dějepis

Dějepis je povinný předmět, který je zařazen na 2. stupeň ZŠ v 6. - 9. ročníku a navazuje na výuku vlastivědy. Vyučovací předmět dějepis poskytuje žákům základní poznatky o vývoji člověka a jeho konání v minulosti, poznání českých dějin v kontextu dějin světových. Důraz je kladen na pochopení, jak historie ovlivňuje současnost. Žáci jsou vedeni k tomu, že historie není uzavřenou minulostí, ale umožňuje stále klást nové otázky, které minulost stále více objasňují. Výuka dějepisu preferuje práci s historickými dokumenty, historickou mapou, s literaturou a výpočetní technikou.

4.4.2. Doba knížecí (doba Prvních Přemyslovců) - Očekávané výstupy

Dějepis:

Výstupy v RVP:

D-9-4-03 objasní situaci Velkomoravské říše a vnitřní vývoj českého státu a postavení těchto státních útvarů v evropských souvislostech

Vlastivěda:

Výstupy v RVP:

ČJS-5-3-01 pracuje s časovými údaji a využívá zjištěných údajů k pochopení vztahů mezi ději a mezi jevy

K tomu přesněji výše zmíněné ŠVP: „jednoduše charakterizuje vývojové etapy naší země: pravěk, období Slovanů, Velkomoravskou říši, období vlády Přemyslovců...“ učivo jednoduše charakterizuje vývojové etapy naší země: pravěk, období Slovanů, Velkomoravskou říši a období vlády Přemyslovců.

4.5. Představení her a metodika

Jak jsem již zmínil v úvodu, při vymýšlení tématu práce jsem se inspiroval i citátem připisovaným Konfuciovi, který zde ještě jednou uvedu:

„Pověz mi a zapomenu; ukaž mi a vzpomenu si; ale nech mne se zúčastnit a já pochopím a zapamatuji si.“

4.5.1. Návrh rozdělení během školního roku – jak pracovat se hrou

Pokud budeme uvažovat o začlenění těchto her do výuky vlastivědy, je třeba počítat s jiným rozvržením učiva než v dějepise. Vlastivěda je totiž složena ze dvou částí – zeměpisné a dějepisné. Téma Přemyslovců a raného středověku je v dějepise zařazeno do 7. ročníku, přibližně ke konci 1. čtvrtletí. Ve vlastivědě se k tomuto tématu lze dostat ve 4. ročníku, přibližně okolo začátku 2. pololetí (3. čtvrtletí). Hry mohou být využity jak v průběhu probírání daného učiva, tak i na konci, jako finální opakování či v rámci projektového dne/týdne.

4.5.2. Motivace:

Proč je potřeba motivovat žáky pro hraní didaktické hry? Je to vůbec potřeba? Z praxe vím, že jakékoliv zpestření výuky, které nebude připomínat učení, je žactvem vítáno. Ovšem jsou i tací, kteří jsou z principu neaktivizovaní, ať už z nějakého momentálního sociálního či duševního nastavení nebo antipatií k vyučovanému předmětu či učiteli. Proč tedy žáky motivovat a ne je rovnou do aktivity „navězt“? Uvedu pět argumentů, proč je motivování vhodné:

- 1) Hry poskytují interaktivní a zábavný způsob výuky, což zvyšuje zapojení žáků do učebního procesu.
- 2) Skupinové nebo týmové hry podporují spolupráci a komunikaci mezi žáky, což přispívá k rozvoji sociálních dovedností.
- 3) Hry umožňují žákům aplikovat teoretické znalosti do praktických situací, což posiluje jejich porozumění a paměť.
- 4) Zábavný a soutěživý prvek her představuje motivaci pro dosažení cílů a zlepšení výsledků.

5) Didaktické hry často kombinují různé dovednosti, jako jsou kritické myšlení, rozhodování a řešení problémů, což podporuje rozvoj komplexních schopností.

Motivovaní žáci snáze proniknou k jádru hry a budou se lépe zapojovat a více o hře a jejích mechanismech přemýšlet. Tím dosáhnou lepších výsledků a přiblíží se cíli hry.

4.5.3. Co nabídnout a čím motivovat

Jak tedy žáky motivovat a co jim nabídnout? Tato pasáž je částečně propojena s odměnami, které uvedu později, zde uvedu náměty k motivaci.

1) Vytváření obsahu - Zapojte žáky do tvorby obsahu pro hru, například vytváření otázek nebo úkolů, což zvyšuje jejich zájem a odpovědnost.

2) Atraktivní vizuál - Využijte vizuálních prvků, od atraktivního designu hry po použití multimediálních prvků, což přidává do hry zvýšenou vizuální přitažlivost pro žáky.

3) Příběh / cílení na žáky – Vhodnou motivací je i do her vnášet příběh a postavy, do kterých se žáci mohou projektovat a cítit s nimi. Možná ještě lépe, když se povede hru zacílit tak, aby se žáků osobně dotýkala a dala jim pocit prožívání vlastního života.

4) Personalizované hodnocení - Poskytněte žákům zpětnou vazbu a hodnocení, které je relevantní pro jejich individuální úsilí, postup ve hře a získaných informací. Žák vidí přímou výhodu učení a přípravy na výuku. Nachází si vhodné způsoby pro ně samotné.

5) Soutěživé prvky - Organizujte hry ve formě soutěže s odměnami nebo body za dosažení určitých cílů, což stimuluje soutěžní ducha žáků a touhu předvést kvalitní výkon. Formuje také sebepojetí, porozumění svým možnostem a schopnostem. Rozvíjí asertivní jednání schopnost argumentace, skupinovou korekci chyb a dynamiku třídního kolektivu. Podporuje zdravé sebevědomí, hledání individuálních vhodných strategií, posílení jedince v kolektivu a pracuje s neúspěchem. U posledních bodů je ovšem důležité mít dobře nastavená pravidla, hlídat atmosféru a vytvářet bezpečné a stimulační prostředí pro všechny zúčastněné, aby i neúspěch ve hře byl brán jako pozitivní, podporující v seberozvoji a nabízel možnost hledání jiných, výhodnějších strategií.

4.5.4. Dobyvatel

Hra spočívá v získávání políček a tím i vítězných bodů na hracím plánu. Plán představuje původní Přemyslovské dominium a navozuje tak atmosféru příslušné doby a prostředí.

Tato hra je pro dvojice či malé skupinky 3-4 hráčů. Herní plán je rozdělen na 30 plných hracích polí. Karty otázek jsou rozlišeny barvami podle povahy otázky. Při hře s mapou si hráč zvolí roh, ve kterém bude začínat a symbol na žetonech, se kterými chce hrát. Pokud je hráč na řadě, v prvním kole zvolí své příslušné rohové políčko a vybere barevnou kartu podle okruhu. Bude mu uložen/a úkol/otázka dle jeho výběru tematického okruhu. On sám tak může ovlivnit, jaké povahy úkol či otázka. Pokud úspěšně odpoví/splní, označí si získané pole jedním svým žetonem a může příští kolo (počet možných kol závisí na časových možnostech výuky) postupovat dále. Pokud neuspěje, políčko nezískává a musí čekat na další kolo a musí zvolit políčko stejné, jen musí zvolit otázku z jiného okruhu. Hráč nejprve musí získat první políčko a až poté může teprve vybírat další, sousedící. Není možné vybírat políčka napříč herním plánem. Políčko, o které hráč usiluje, musí vždy sousedit s jeho již ovládaným územím. Výjimkou může být bonusová akce na políčku osobnosti, pokud na něj hráč natrefí a splní úkol/zodpoví otázku. Pokud vytáhne kartu Mor, jedno kolo nehraje a musí se vzdát jednoho svého políčka.

Témata otázek podle barvy:

Modrá – událost	Zelená – osobnost	Hnědá – běžný život
Fialová – náboženství	Černá – letopočet	Červená – válka/bitva

Vítězem/úspěšným dobyvatelem může být ten, kdo získá nejvyšší počet políček na herním plánu a ovládne tak mapu středních Čech.

4.5.5. Osa

Tato hra je pro skupiny s alespoň 4 hráči. Časová osa je rozdělena na 30 hracích polí. Jednotlivá pole jsou rozlišena čísly a karty otázek barvami. Číslo odpovídá pozici pole v pořadí a barva povaze otázky.

Při hře s osou, hodí žák základní šestennou hrací kostkou a podle padlé hodnoty se posune na ose o příslušný počet políček. Bude mu uložen/a úkol/otázka z dle zvoleného tematického okruhu. On sám tak může ovlivnit, jaké povahy úkol či otázka bude. Pokud splní/správně zodpoví, získává políčko, umístí na něj žeton hráče/skupiny a může příští kolo (počet možných kol záleží na časových možnostech výuky) postupovat dále. Pokud neuspěje, vrací se na začátek a čeká do příštího kola. Pokud již jednou vstoupil na políčko 13 (mor), může jej využít jako záchytné pole a při budoucím neúspěchu se nemusí vracet zpět na start. Jedno kolo však nehraje.

Témata otázek podle barvy: Modrá – událost, Zelená – osobnost, Hnědá – běžný život, Fialová – náboženství, Černá – letopočet, Červená – válka/bitva

Vítězem/úspěšným může být ten, kdo:

- a) Jako první získá poslední políčko (30) na ose.
- b) Získá největší počet políček na ose.
- c) Projde cílem na ose (políčko 30), tedy spěšně absolvuje cestu.

Cílem? Opakování, upevnění a získání nových vědomostí, zlepšení orientace v problematice, Motivace- získávání hodnot, vítězná skupina vybírá exkurzi na závěr probrané epochy. co?, podpora skupiny, spolupráce dosažení cíle, vzájemné podpory,

Okamžitá zpětná vazba, rychlé pochopení, hodnocení a sebehodnocení (příprava na výuku, vědomostí, spolupráce)

4.5.6. Metodika pro hru Dobyvatel / Časová Osa

Věk žáků: žáci 4. ročníku a žáci 7. ročníku ZŠ

Časová náročnost: Dle potřeby. Lze hrát jednotlivá kola během prvních 15 minut výuky a postupně sledovat postup a progres jednotlivých skupin nebo je možné tomu vyhradit jednu celou vyučovací hodinu. Doporučuji však vyhradit minimálně dvouhodinový blok nebo

projektovou výuku. Tato hra je pro dvojice či malé skupinky 3-4 hráčů a je založená na skupinové spolupráci, která ovšem vyžaduje trochu více času. Záleží také na zvolené variantě, jelikož „Osa“ vyžaduje řízení učitelem či zvoleným zástupcem. Dobyvatel je trochu rychlejší, protože hru si řídí skupiny hráčů samy.

Téma aktivity: Naše území v době vlády rodu Přemyslovců

Předmět: Vlastivěda/dějepis

Mezipředmětové vazby: Vlastivěda/dějepis, výchova k občanství, výtvarná výchova (umění)

Pomůcky: herní plán, žetony, karty s otázkami

Stručná anotace hry: Tato hra je pro dvojice či malé skupinky 3-4 hráčů. Hra nabízí žákům možnost hravou formou otestovat své znalosti v dané problematice. Časová náročnost záleží na zvolené variantě.

Cíle aktivity:

1. Žáci se seznámí s významnými členy rodu Přemyslovců – vyjmenuje jejich jména a spojí je s konkrétní událostí či přínosem pro středověkou společnost.
2. Žáci si objasní chápání víry ve středověku – spor křesťanské víry a pohanství.
3. Žáci se zorientují ve významných událostech středověku a vyhledají správný letopočet jejich konání.
4. Žáci ukáží na mapě důležitá místa, která se pojí s vládou rodu Přemyslovců či dalších tehdejších rodů.

Očekávané výstupy stanovené v RVP ZŠ

a) 4. ročník:

1. Pracuje s časovými údaji a využívá zjištěných údajů k pochopení vztahů mezi ději a mezi jevy
2. Srovnává a hodnotí na vybraných ukázkách způsob života a práce předků na našem území v minulosti a současnosti s využitím regionálních specifik

b) 7. ročník

1. Objasní situaci Velkomoravské říše a vnitřní vývoj českého státu a postavení těchto státních útvarů v evropských souvislostech
2. Ilustruje postavení jednotlivých vrstev středověké společnosti, uvede příklady románské a gotické kultury

Očekávané výstupy stanovené v ŠVP

a) 4. ročník

1. Pracuje s časovými údaji a využívá zjištěných údajů k pochopení vztahů mezi ději a mezi jevy jednoduše charakterizuje vývojové etapy naší země: pravěk, období Slovanů, Velkomoravskou říši, období vlády Přemyslovců a Lucemburků, období husitských nepokojů v Čechách, období Jagellonců a nástupu Habsburků na český trůn
2. Popisuje způsob života lidí v jednotlivých dějinných etapách od pravěku až po nástup Habsburků na český trůn, dokáže porovnat život předků se současným způsobem života

b) 7. ročník

1. Vysvětlí okolnosti vzniku, existence a zániku Sámovy a Velkomoravské říše
2. Zhodnotí úlohu křesťanství v raném středověku
3. Popíše rozdíl mezi světskou a církevní mocí
4. Na příkladech doloží vliv víry na středověkého člověka
5. Uvede znaky románského slohu a vyjmenuje významné románské památky

Návaznost na rozvoj klíčových kompetencí

Kompetence k učení

- Učíme žáky vyhledávat, zpracovávat a používat potřebné informace z různých zdrojů

Kompetence k řešení problémů

- Učíme žáky řešit různé problémy na modelových situacích

Kompetence komunikativní

- Klademe důraz na kulturnost a slušnost komunikace
- Vedeme žáky k předávání svých vlastních zkušeností a poznatků svým spolužákům
- Komunikujeme se žáky na jim dostupné úrovni, své názory opíráme o logické argumenty

Kompetence sociální a personální

- učíme žáky pracovat v týmech a vnímat vzájemné odlišnosti jako podmínku efektivní spolupráce
- podporujeme vzájemnou pomoc žáků a vytváříme situace, kdy se žáci vzájemně potřebují
- vedeme žáky k poznávání a chápání rozdílů mezi lidmi, ke kulturnímu a tolerantnímu chování a jednání na základě respektu a společně vytvořených a přijatých nebo obecně uplatňovaných pravidel soužití, k plnění povinností a společných úkolů

Kompetence občanské

- Vedeme žáky k národní hrdosti, k ochraně životního prostředí, kulturního i přírodního bohatství, vychováváme je k myšlence evropanství
- Budujeme ve třídě přátelskou pracovní atmosféru, vedeme děti k respektování práv a svobod
Kompetence pracovní
- Vedeme žáky k pozitivnímu vztahu k práci, dobře odvedenou práci pochválíme
- Při výuce měníme pracovní podmínky, žáky vedeme k adaptaci
Kompetence digitální
- Vedeme žáky k samostatné práci za pomoci informací získaných z doporučených internetových zdrojů, k odlišení vlastního a cizího obsahu a uvádění zdrojů informací, k posouzení jejich relevance a ověření spolehlivosti

4.5.7. Hra - Přežij středověk

Metodika:

Věk žáků: žáci 4. ročníku a žáci 7. ročníku ZŠ

Časová náročnost: min. 15 minut

Téma aktivity: Život lidí ve středověku

Předmět: Vlastivěda/dějepis

Mezipředmětové vazby: Vlastivěda/dějepis, výchova k občanství

Pomůcky: karta postavy, deník hráče, tužka, guma, 6x k6, tabulky s nehodami a nemocemi.

Stručná anotace hry: Hra nabízí žákům možnost si zážitkovým způsobem vyzkoušet náročnost života středověkého člověka, jehož osud může být do značné míry určován jeho fyzickými možnostmi, kondicí a také se setkává s mnohými nástrahami běžného života.

Cíle aktivity:

1. Žák se seznámí se způsobem života středověkého člověka.
2. Žák si uvědomí obtížnost životních podmínek lidí ve středověku a je schopen kriticky zhodnotit a srovnat životní úroveň středověkého člověka a člověka v současné době.
3. Žák si rozšíří znalosti v oblasti nemocí a možných zranění, se kterými se mohli lidé ve středověku potkat a museli jim čelit.

Očekávané výstupy stanovené v RVP ZŠ

a) 4. ročník:

1. Pracuje s časovými údaji a využívá zjištěných údajů k pochopení vztahů mezi ději a mezi jevy
2. Srovnává a hodnotí na vybraných ukázkách způsob života a práce předků na našem území v minulosti a současnosti s využitím regionálních specifik

b) 7. ročník

1. Ilustruje postavení jednotlivých vrstev středověké společnosti

Očekávané výstupy stanovené v ŠVP

c) 4. ročník

1. Pracuje s časovými údaji a využívá zjištěných údajů k pochopení vztahů mezi ději a mezi jevy jednoduše charakterizuje vývojové etapy naší země: pravěk, období Slovanů, Velkomoravskou říši, období vlády Přemyslovců a Lucemburků, období husitských nepokojů v Čechách, období Jagellonců a nástupu Habsburků na český trůn
2. Popisuje způsob života lidí v jednotlivých dějinných etapách od pravěku až po nástup Habsburků na český trůn, dokáže porovnat život předků se současným způsobem života

b) 7. ročník

1. Charakterizuje život lidí v raném středověku.
2. Charakterizuje život lidí ve vrcholném středověku.

Návaznost na rozvoj klíčových kompetencí

Kompetence k učení

- Učíme žáky vyhledávat, zpracovávat a používat potřebné informace z různých zdrojů

Kompetence k řešení problémů

- Učíme žáky řešit různé problémy na modelových situacích
- Monitorujeme, jak žáci zvládají řešení problémů prakticky ve svém životě

Kompetence komunikativní

- Klademe důraz na kulturnost a slušnost komunikace
- Vedeme žáky k předávání svých vlastních zkušeností a poznatků svým spolužákům
- Komunikujeme se žáky na jim dostupné úrovni, své názory opíráme o logické argumenty

Kompetence sociální a personální

- Učíme žáky pracovat v týmech a vnímat vzájemné odlišnosti jako podmínku efektivní spolupráce
- Podporujeme vzájemnou pomoc žáků a vytváříme situace, kdy se žáci vzájemně potřebují
- Rozvíjíme schopnost žáků zastávat různé role v týmu
- Vedeme žáky k poznávání a chápání rozdílů mezi lidmi, ke kulturnímu a tolerantnímu chování a jednání na základě respektu a společně vytvořených a přijatých nebo obecně uplatňovaných pravidel soužití, k plnění povinností a společných úkolů

Kompetence občanské

- Vedeme žáky k národní hrdosti, k ochraně životního prostředí, kulturního i přírodního bohatství, vychováváme je k myšlence evropanství
- Budujeme ve třídě přátelskou pracovní atmosféru, vedeme děti k respektování práv a svobod

Kompetence pracovní

- Vedeme žáky k pozitivnímu vztahu k práci, dobře odvedenou práci pochválíme
- Při výuce měníme pracovní podmínky, žáky vedeme k adaptaci

Kompetence digitální

- Vedeme žáky k samostatné práci za pomoci informací získaných z doporučených internetových zdrojů, k odlišení vlastního a cizího obsahu a uvádění zdrojů informací, k posouzení jejich relevance a ověření spolehlivosti

Popis hry:

Hra „*Přežij středověk*“ je mou vlastní autorskou hrou. Nápad na tuto hru jsem dostal, když mi během výuky dva žáci tvrdili, že život ve středověku „byla pohoda“. Jelikož nosím u sebe téměř pořád hrací kostky, z hlavy jsem vymyslel jednoduchou hru, která určuje osud hráče za pomoci hodů kostkou. Celkem rychle a účinně jsem jim ukázal, že to taková pohoda nebyla a to byli vystaveni jen prvním deseti letům života. Po této zkušenosti mi nápad téměř rok ležel v hlavě, než nastal čas jej znovu oživit a rozšířit. Využil jsem své znalosti získané hraním *RPG* her na hrdiny a vytvořil jsem, hru, která hráči přiblíží nelehké okamžiky středověkého života. Není určeno, o jaké období středověku se konkrétně jedná, ale intuitivně jsem hru ladil spíše k období raného středověku, i když jsem si vědom, že má hra určité

přesahy na obě strany letopočtu. Historická přesnost je zde nahrazena fabulací, která má předat zážitkovou formou informace o nesnadnosti středověkého života a upozornit na úspěchy a skoro až „kouzelnou“ moc dnešní medicíny.

Herní systém jsem si vypůjčil z RPG her, které jsem v poslední době hrál (*Myší hlídka*²²⁴ a *Zapovězené Země*²²⁵). Hráč je vystaven nelehkým středověkým podmínkám života a hrozí mu všude přítomná zranění, nehody, hlad, nemoci a samozřejmě smrt. Po krátkém nastudování vyskytujících se nemocí a lékařství²²⁶ jsem se jal vytvářet tabulky plné nebezpečí a strádání, které budou na nic netušící hráče během hry „cíhat“ během jeho imaginární cesty životem. S nehodami, také zanesenými ve výše zmíněných tabulkách, mi pomohli spolubojovníci z řad *reenactorské* skupiny Goryničové, kteří se raným středověkem hluboce zabývají. Tito kolegové dali hře tragikomický nádech svými brilantně vymyšlenými „nehodami“, které ve mně i v žácích během testování hry, vyvolávaly pocity absurdity a komické bezmoci.

Hra je čerstvá a podstoupila několik zátěžových zkoušek, které ukázaly její silné i slabé stránky. Stejně jako jiné hry bude procházet neustálým vývojem a zlepšováním. Určitě budu rád, pokud se hra v budoucnu rozšíří a budou mi přicházet další náměty, jak hru upravit a zlepšit její hratelnost. Také si myslím, že by mohla dostat i pohybovou verzi, kterou bych „narouboval“ na systémy lidského „*Člověče, nezlob se*“ a edukační hry, vydané skautským institutem - *Kolik stojí čest*²²⁷.

Pomůcky: karta postavy, deník hráče, tužka, guma, 6x k6, tabulky s nehodami a nemocemi.

Pravidla hry:

- 1) Hráč si losem/hodem kostkou vygeneruje svou postavu, za kterou hráč bude hrát a její případné bonusy či postihy k hodům k6.
- 2) V druhém kroku si vypíše informace do „deníku hráče“, které bude používat během hry.

²²⁴ CRANE, Luke a David PETERSEN. *Myší hlídka: hra na hrdiny*. Přeložil Ondřej ŠTÍPEK, přeložil Alexandra NIKLÍČKOVÁ, přeložil Jan KANTŮREK. Praha: Martin Trojan - 3-JAN, [2018]. ISBN 978-80-88152-51-4.

²²⁵ GRANATH, Christian, Tomas HÄRENSTAM, Nils KARLÉN, Kosta KOSTULAS a Nils HINTZE. *Zapovězené země*. Ilustroval Nils GULLIKSSON, přeložil Jiří PETRŮ. [Praha]: Mytago, 2020. ISBN 978-80-87761-59-5

²²⁶ PORTER, Roy. *Dějiny medicíny: od starověku po současnost*. V českém jazyce vydání třetí. Přeložil Jaroslav HOŘEJŠÍ. Praha: Prostor, 2015. Obzor (Prostor). ISBN 978-80-7260-324-4. + Přednášky z Dějin lékařství PaedDr. Heleny Východské z FPE-KHI Západočeské univerzity.

²²⁷ Skautský institut - Programy Zkušenost totality [online] [cit. 2022-11-19]. Dostupné z: <https://www.skautskyinstitut.cz/programy-zkusenost-totality>

3) Podle časové dotace jde hrát rychlou či pomalou verzi hry. Rychlá, snazší, hra znamená, že jedna sada hodů znamená 3 roky života postavy. Pomalá verze je obtížnější, jedna sada hodů znamená jeden rok života postavy a tedy i větší nebezpečí pro hráče.

4) Vše začíná narozením. Ovšem nebezpečí porodů je po celou existenci lidstva vysoké a středověk není výjimkou. Platí předpoklad, že se každý hráč narodí. Mohou se však přihodit komplikace, které následné roky života zkomplikují. Hod kostkou vyřeší porod a jeho komplikace. Pokud hráč hodí 5-6, narodil se zcela zdravý a bez komplikací. Padne-li 3-4, hráč se narodí nemocen. Padne-li 1-2, hráč se narodil s fyzickým či psychickým defektem. Pokud se narodí zdravý, na své hody nemá žádný postih. Pokud se narodí s nemocí, na všechny hody má úpravu počtu kostek -1, a pokud má dokonce nějaký handicap, tak úprava je -2.

Další cesta životem je složena z hodů na jednotlivé atributy a herní situace: Dostatek potravy, zdraví, štěstí a majetek. Na potravu, zdraví a majetek se hází vždy. Na štěstí pouze, když hrozí nějaké nebezpečí. Také se mohou vyskytnout situace, kdy bude potřeba využít i hody na inteligenci či krásu, třeba při shánění práce nebo přijetí do učení. Cílem hry je přežít co nejdéle a prožít život těžce zkoušeného středověkého člověka.

4.5.8. Odměny

Za absolvování výukových aktivit a prokázání úrovně porozumění a znalostí je třeba žáky náležitě odměnit. Hraní didaktických her je ve výuce příležitostnou až mimořádnou situací a příjemným zpestřením. Tomu by také měly odpovídat správně nastavené odměny a ocenění. Uvedu náměty a typy pro odměňování za úspěšné a „plodné“ absolvování her. To ale neznamená, že bychom neměli žáky oceňovat i v průběhu normální výuky / pololetí / školního roku. Tyto typy odměn můžete využít i po ukončení vzdělávacího bloku nebo druhu učiva. Například se ukončí blok o prvních Přemyslovcích a podle úrovně vědomostí se mohou žáci odměnit „glejtem“ nebo diplomem, kde je uvedeno jméno úspěšného absolventa a pod tím uveden titul: Zlatý/Stříbrný/Bronzový odborník na Přemyslovce/Čechy v době knížecí...

Certifikáty, řády a ocenění:

Vytvořte certifikáty, medaile, řády, glejty, „frčky“ nebo jiná ocenění pro žáky, kteří dosáhli vynikajících výsledků nebo učinili ve svém vzdělání velký pokrok. Tato ocenění mohou být udělována pravidelně, například na konci pololetí. Můžete třeba i nastavit systém hodnotí a každá bude mít nějakou specifikaci/práva/bonusy/, jako motivaci pro učení a postupu v „kariérním řádu“, který blíže přiblížím níže. Tento žebříček nemusí být striktně jen v jedné skupině/třídě, ale může být napříč ročníkem, v paralelkách, nebo dokonce celoškolní.

Hodnosti

U tohoto žebříčku hodností/karierního řádu je třeba nastavit základní pravidla.

- a) Zajistěte, aby byl žebříček přístupný všem, bez ohledu na jejich aktuální úroveň dovedností. Měl by být dostupný pro každého.
- b) Nastavte hodnosti dostatečně variabilní, aby bylo dosažení každé z nich reálné pro žáky/studenty různé úrovně. Každý postup v žebříčku by měl být považován za úspěch.
- c) Stanovte jasná kritéria, podle kterých budou žáci/studenti posuzováni. Může to být zlepšení ve znalostech, aktivní účast, kvalita projektů... Zahrňte i hodnocení snahy a pokroku, nikoli pouze konečných výsledků. Studenti by měli být odměňováni i za snažení. Zahrňte do hodnocení i týmovou spolupráci. To může podnítit vzájemnou podporu a spolupráci mezi studenty.

Návrh možných hodností:

Nováček: Základní úroveň pro všechny žáky/studenty. Zde může začít každý, kdo se aktivně účastní výuky a zapojuje se do diskuzí.

Knihovník: Za pravidelné čtení historických knih nebo materiálů a jejich následné recenzování a doporučení.

Kronikář - Pečlivě sleduje novinky v oblasti historie, hlídá významná data, státní svátky a výročí osobností i událostí. Tyto pak připomene a krátce popíše na začátku výuky.

Historik: Za vlastní výzkumné projekty a jejich prezentace.

Dějepisný Mistr: Pro studenty, kteří získají všechny předchozí hodnosti ve třídě.

Publicita a sláva

Lze pracovat s egem a hrdostí zúčastněných. Žáky/studenty je možné odměnit i tím, že mohou být na své výsledky oprávněně hrdí. Výjimečné výkony odměňte slávou. Dejte jim možnost prezentovat své projekty a úspěchy. Vystavte je ve škole, na veřejném místě, dovoluňte jim svou práci prezentovat před třídou, školou nebo na školních veřejných akcích a zároveň je v tom podpořte a dejte jim zázemí, aby se cítili jistě a podporováni.

Možnost ovlivnit vzdělávání

Nebojte se nějaké své pravomoci uvolnit žákům. Třeba výběr exkurze je jedním z nich. Připravte si seznam možných exkurzí a oceňte úspěchy nebo snahu tím, že oceněným

dáte možnost vybrat exkurzi. Doporučuji tímto odměnit skupiny než jednotlivce, je to bezpečnější pro klima třídy.

Další možností je výběr tématu výuky. Když ukončíte téma a chystáte se na další, jistě máte na výběr různá témata ze stejného období (éry). Vložte rozhodování do rukou úspěšné skupině řešitelů testu nebo nějaké specifické hodnosti.

Sebehodnocení

I sebehodnocení a rozhodnutí o tom, jaké hodnocení bude zapsáno do systému je vhodnou motivací a odměnou. Žák je donucen objektivně zhodnotit svůj výkon (příprava na výuku, vědomosti, spolupráce...) a tím ovlivnit své pololetní/závěrečné hodnocení. Můžete udělit přímo hodnocení navržené žákem, třeba jednou za pololetí, nebo pokud máte pocit, že není objektivní, můžete ho zkorigovat ještě svým vyjádřením a společně se na něm dohodnout.

Soutěže

Odměnou mohou být i další soutěže a kvízy, ve kterých mohou žáci/studenti posbírat body do hodnotícího systému a třeba se tak i posunout nebo získat další hodnost (viz výše).

Také je možnost úspěšné soutěžící odměnit drobnostmi jakými mohou být klíčenky, tužky, pohlednice, samolepky... Také je možné několikanásobné úspěšné soutěžící odměnit většími hmotnými dary, jakými jsou třeba knihy, časopisy, vstupenky do muzea či galerie nebo kina na historicky laděné filmy.

Zvláštní projekty a spolupráce s učitelem

Nabídněte žákům možnost pracovat na speciálních projektech, které mohou lépe reprezentovat učitele, žáky, třídu či celou školu. Dovoďte jim nahlédnout do vaší práce i mimo výuku a poznat se více po lidské stránce. Vyberte si žáky pro speciální akce a pomoc a dejte jim pocit privilegia a proniknutí do „tajemství vyšších kruhů“. Nabídněte jim, že mohou pomáhat při přípravě výuky nebo při tvorbě testů pro nižší ročníky. Můžete vytvářet společná výuková videa, výpisky a učební materiály, výukové plakáty a kartogramy či webové stránky s historickými tématy, inscenace a rekonstrukce historických událostí...

4.6. Testování her v pedagogické praxi:

Pro tuto práci jsem si připravil i testování navržených her do výuky v mé pedagogické praxi a požádal jsem účastníky o zpětnou vazbu. Pokus probíhal během vývoje her a tak jsem jej využil pro vychytání zásadních nedokonalostí a pro úpravu srozumitelnosti pravidel. Také jsem žákům představil výukové karty a vzory pro tvorbu komiksů.

Začal jsem přípravou před výukou, kdy jsem se domluvil s žáky na tomto testování, aby byli připraveni na jiný typ výuky. Obě třídy, se kterými jsem mohl hry vyzkoušet, mají předmět dějepis ve výukovém bloku, sestaveného ze dvou vyučovacích hodin (2 x 45 minut). Jelikož probíhaly oba pokusy velice podobně, téměř identicky (byť s jinými kolektivy), popíši oba dva pokusy souhrnně, abych zbytečně neduplikoval stejné informace. Uvedené časy jsou orientační a je do nich zahrnuta i menší časová rezerva.

Začátek výuky: (5 minut)

Proběhlo úvodní přivítání žáků, zapsání přítomnosti/absencí a krátké představení harmonogramu. Došlo na představení cílů a propojení s předchozími učebními tématy.

Uvedení didaktické hry (10-15 minut)

Proběhl teoretický úvod, osvětlení vztahu hry k probíranému učivu a prezentace cílů hry s představením pravidel.

Příprava hry (10-15 minut):

Žáci byli rozděleni do skupin, ve kterých se budou účastnit hry s osou. Každá skupina měla k dispozici vlastní soubor pravidel a otázek. Vysvětlil jsem základní mechaniky a pravidla hry a ubezpečil žáky, že jde o pokus, abych mohl vychytat nedokonalosti a že se budeme „zadrhávat“.

Samotná hra (10 -15 minut)

Pak jsem rozdál kostky, do každé skupiny jednu, a losem jsem určil první skupinu, která začne a hra odstartovala. Hra byla vcelku plynulá, nejdéle trvalo vyhledání příslušné otázky ze zvoleného tématu a také vyhodnocování efektů speciálních karet. Další překážkou byly vědomosti, kterými žáci (ne)oplyvali. Občas převládl chaos a hlučné prostředí, což je však u skupinových aktivit běžné. Bylo však vidět, že jsou žáci motivovaní a chtějí hrát i přes nedokonalosti a zjevné nedostatky pravidel či mechanismů. Hru poté přerušila přestávka, ale na pokus a osahání první hry stačilo.

Úvod druhé hodiny a představení dalších možností (10 minut)

Na začátku druhé hodiny přišly na řadu další dvě hry, které ale předpokládají hraní ve dvojici či malých skupinách nebo v případě hry č. 3 (Přežij středověk) mód „*single player*“, neboli „hra jednoho hráče“.

Představil jsem základní principy her (Dobyvatel je jen modifikace hry s Osou pro 2-4 hráče), vysvětlil jsem základní pravidla a dotázal se, kdo jakou hru chce hrát. Modifikace první hry byla v menšině a většina zatoužila hrát hru pro jednoho hráče – *Přežij středověk*. Rozdal jsem hrací plány, žetony a sadu otázek pro skupiny hrající *Dobyvatele* a šel jsem se věnovat zbytku, abych pomohl řídit hraní hry na přežití.

Seznamování s dalšími hrami a samotné hraní (20 minut)

Každý hráč si připravil svůj hrací list (záznamník tahů/deník hráče...) a podle návodu začal hody kostkou „psát příběh“ své postavy. Hráči se pokoušeli správně vyhodnocovat své hody. Nejobtížnější pro ně bylo připravit si vlastní postavu a její bonusy/postihy pro další hody. To ukázalo nadhodnocení některých bonusů, čímž vznikaly přesílené postavy, které vlastně nemohly být ohroženy přichystanými nástrahami. Proto jsem pro tyto postavy od určitého věku připravil speciální události, které by je vystavily diskomfortu a nebezpečí. Tyto improvizované úpravy napomohly a i hráči s velkými bonusy byli ohroženi a dokonce i umírali. Další obtíže způsobovaly efekty nemocí a zranění těla i mysli. Tyto mechaniky jsem potom upravil časově omezenými (počet tahů, kdy obtíže přetrvávají) efekty, které postavy omezovaly a vystavovaly dalším nebezpečím. Když se mi podařilo vychytat zásadní nedostatky, ponechal jsem hráče jejich osudu a přesunul se za skupinami, které na hracím plánu raně přemyslovského dominia sváděly bitvu o nadvládu. Tam už to šlo lépe, jelikož základní principy této modifikace nejsou složité. Problém ovšem byl se speciálními kartami, které jsou věnovány panovníkům a byly určeny pro hru s osou. Proto jsem určil náhradní plnění a odstoupil na místo vyhrazené pro učitele. Prostě jsem usedl za učitelský stůl a započal jsem brainstorming pro modifikace speciálních karet. To se více či méně podařilo, ale už nezbyval čas. Hraní jsem ukončil, vydal pokyn k usazení a rozdal žákům dotazníky a výukové karty.

Reflexe a závěrečné shrnutí (10 minut):

Žáci prohlíželi výukové karty a sdíleli mezi sebou zkušenosti a zážitky z hraní. Při tom zapisovali své náměty, názory, kritiku i pochvalné ódy do dotazníků. V posledních pár minutách jsem je požádal o hromadné hodnocení, aby svým palcem (směřujícím vzhůru, dolů nebo do strany) označili celkové dojmy. Žákům jsem poděkoval a vyčerpaný je propustil na přestávku.

4.6.1. Shrnutí

Oba výukové bloky mi postačily dostatečně k tomu, abych si udělal představu o mechanikách a časových možnostech všech her. Základní problémy se mi podařilo vyřešit a zařadil jsem i úpravy navržené žáky. Nejvíce problematické je správně vyměřit čas. První pokusy, seznamování s pravidly a pochopení mechanik je ze začátku složité a trvá to delší dobu. Ostatně jako u každé hry. Určitě bude dobré si vyčlenit nějaký speciální čas, pokud to výuka dovolí, jen na pravidla a zkoušení, aby následné hraní už šlo hladce. Všechny hry mám neustále ve fázi úprav a zlepšování, protože vždy je co vylepšit. Každé další hraní přináší další a další náměty a situace, které tuto hru budou kalibrovat a dále posouvat. Věřím, že dojde i k dalším modifikacím, které hry zmenší, jako mini cestovní verze, nebo naopak rozšíří do velké a plnohodnotné deskové hry.

I přes nedokonalosti se žáci u všech her bavili a byli jimi zaujati. Největší ohlasy sklidila hra „*Přežij středověk*“. Žáky bavila souhra náhody a tragikomické vyznění hry. Variabilita úrazů, nehod, nemocí a způsobů smrti je udržovala v uvolněné atmosféře. Prožívali osudy svých postav a opravdu se snažili přežít. Na druhou stranu si plnými doušky užívali tragikomičnost a někdy až bezmoc, když jim kostky nadělily krutý osud. Ve skvělé náladě porovnávali osudy postav a dokonce se předháněli, kdo odešel ze života trapnějším způsobem. Osobně jsem úspěch této hry velice ocenil a motivuje mě to k další budoucí práci na vývoji této hry. Tento úspěch navíc potvrzuje úspěch dětské knižní edice *Děsivé Dějiny*, které jsou založené na myšlence, že děsivé a otřesné události lidských dějin si žáci nejlépe zapamatují a jejich prostřednictvím lépe porozumí dané době a získají motivaci pro další studium. Mně nezbyde nic jiného, než souhlasit a pomyslně v tomto pokračovat.

5. Tipy a návrhy dalších didaktických aplikací do výuky dějepisu

Zde předkládám další náměty aktivit do výuky, které jsem během své praxe vyzkoušel nebo se na ně v rámci testování různých her chystám, aby mohlo být vyučování variabilní. Tipy a návody jsou pro učitele v praxi cenným artiklem, který může nastartovat vlastní kreativitu nebo vás zachrání v nečekaných situacích, jako jsou selhání techniky či náhlá a nečekaná rozpustilost žáků, kteří se na vaši klasickou výuku nedokáží soustředit. Když máte kam a pro co sáhnout, nemůže vás náhlá a nečekaná událost zaskočit.

5.1.1. Trimino²²⁸

Trimino je varianta hry Domino. Hrací „kameny“ však nemají dvě strany určené ke hře, ale tři. Trimino se skládá do tří základních tvarů - trojúhelník (tvar pro 9 dvojic), hvězda (tvar pro 12 dvojic) a šestiúhelník (tvar pro 24 dvojic). U Domina musí pasovat oba dva konce, u Trimina jsou to tři, jelikož hrací kámen u Trimina je ve tvaru trojúhelníku a nikoliv kvádrů, jako u Domina. Trimino lze využít pro procvičování a výuku jakéhokoliv vyučovacího předmětu. Stačí si vybrat obor, téma a můžete zadávat pojmy do šablony pro zvolenou obtížnost – 9, 12 a 24 dvojic. Pro zjednodušení existuje webová stránka, na které se nachází generátor pro tuto hru.²²⁹ Webová stránka je v německém jazyce, ale prohlížeč by měl nabídnout automatický český překlad, který orientaci usnadní. Žáci tuto procvičovací aktivitu mohou plnit samostatně, ve dvojicích nebo skupinově. Vždy závisí na obtížnosti, ať už počtem dvojic či procvičovaného tématu. Je tedy vhodné dodržovat zásadu přiměřenosti.

5.1.2 Složte si svůj příběh

Tato aktivita je zaměřena primárně jako odpočinková a procvičovací. Lze ji nastavit zcela vážně a zadat přesné popsání skutečností ve formě příběhu nebo ji využít pro zábavu a zapojit tvořivost žáků. Během tvořivé formy si žáci mohou vytvořit svou verzi dějinných událostí tak, jak si ji sami představují a jak by si přáli, aby byla. Návodná a motivační věta by

²²⁸ *Triomino* je varianta domina s trojúhelníkovými destičkami, která byla publikována v roce 1965. Populární verze této hry byla prodávána pod názvem *Tri-Ominos* společností *Pressman Toy Corp.* V červenci 2014 koupil společnost *Pressman Toy Corporation* nizozemský výrobce her *Goliath Games*.

²²⁹ Trimino generátor:

<http://schule.paulatthies.de/Trimino.php?style=3&font1=serif&font2=serif&color1=000000&color2=0F0000>

mohla znít: „Zvol si svou cestu dějin“. Návodné a příkladové situace by mohly být následující: *Byl kníže Bořivoj I. potomek bájných knížat, obyčejný kmenový náčelník nebo příbuzný moravských Mojžírovců? Kníže Spytihněv podlehl nemoci, padl v neznámé bitvě s Maďary nebo zemřel stářím? Měl kníže Vratislav ve své dužině severské či východní bojovníky? Byli bájní Tunna a Gomon „vikingové“ nebo východní žoldnéři? Byla Ludmila uškrcena a i přes to byla prohlášena za svatou nebo se opravdu nakonec udeřila a ukápla, tolik legendisty chtěná, kapka krve? Boleslav vraždu svého bratra Václava opravdu plánoval nebo došlo k nedorozumění a následnému zabití? Byl Boleslav vrahem sám nebo jeho družiníci? Nebo kdo (nechal) zavraždit Jaromíra? Břetislav a Jitka, šlo o únos nebo domluvený sňatek?* Tyto a další otázky mohou být na základě předchozích znalostí a jisté míry fabulace přetvořeny v originální příběh našich dějin. Opět je tato aktivita vhodná pro práci jedince i malých skupin (2-4) s následnou prezentací a vysvětlením volby.

5.1.2. Najdi, kdo je vrah?

Tato aktivita je spíše motivační a je vhodné ji zařadit před samotný výklad. Jde o badatelský přístup vhodný pro žáky 1. i 2. stupně. Lze ji využít minimálně na třech případech: Ludmila, Václav a Jaromír. Aktivita spočívá v tom, že představíte postavy („obsazení“), přidáte k nim pár informací, podle kterých si žáci mohou domýšlet a skládat příběh. Podle svého pátrání a domýšlení budou zjišťovat: 1. Motiv vraždy, 2. Prostředky a okolnosti vraždy (vražedná zbraň a jak vražda proběhla) a 3. Kdo je vrahem. Lze ji využít ve 4. ročníku při vlastivědě i v 7. ročníku v dějepisu. Indicie a návodné informace či texty si může každý vymyslet a přizpůsobit dle svého uvážení, ale je třeba informace přizpůsobit věku, dle zásady přiměřenosti. Osobně se mi osvědčilo ve 4. i 7. ročníku začít tou nejsnazší variantou a postupně zvyšovat obtížnost.

5.1.3. Dramatizace vraždy

Oblíbenou aktivitou, hlavně ve 4. ročníku, je dramatizace dějinných událostí. Pokud se odehrává mimo prostory školy, nejlépe na nějakém speciálním či historickém místě, jde o velký zážitek. Pro učitele i pro žáky.

Dramatizaci vraždy jsem zvolil schválně, jelikož násilné a otřesné okamžiky v dějinách jsou pro žáky snadno zapamatovatelné a zafixují si je velice snadno, včetně okolností a osobností. Pokud je k tomu přidán i zážitek a živá aktivita, nejlépe mimo budovu školy, fixace je zaručena. Asi nejlepším příkladem by mohla být „Staroměstská exekuce“. Vzhledem k tématu této práce však volba padá na světce Ludmilu a Václava. Dramatizace je

snazší, jelikož samotné popisy aktu jsou v kronikách či legendách stručné a jasné. Ve výběru předlohy má pedagog volnou ruku a může tak sám nastavit požadovanou obtížnost a kvalitu inscenace. Aktivita může buď proběhnout jednou, kdy se inscenace chopí jedna skupina či několikrát v podání různých skupin. Nejjednodušší realizace je ve třídě, se scénářem v ruce a přímé čtení replik při hraní postav. Dá se ovšem i nacvičit pěkné představení s kostýmy na školní besídku či akademii.

5.1.4. Dobové zpravodajství/profil na sociální síti

V této aktivitě jde o aplikaci znalostí velkých dějin i běžného života.

Žák vytvoří buď obraz imaginárního profilu historické osobnosti na libovolné sociální síti, nebo vytvoří reportáž/zprávu ve formě seriózního novinového či bulvárního článku, článku internetového zpravodajství, „*tweetu*“²³⁰ či jiného příspěvku na sociální síti. Mohou komentovat dobové či aktuální dění nebo si jen „lidsky postěžovat“ s běžnými strastmi života, ohlásit, že pořádají oslavu nebo jinou společenskou akci.

Zpráva by měla odkazovat na reálnou historickou událost a měla by být podána přesně v duchu zvoleného média (bulvár, sportovní rubrika, zpravodajství...). Název média, jména očitých svědků či reportérů si může libovolně vymyslet tak, aby působila dobově či vtipně. Příkladem budiž podobné reportáže a články z knižní série *Děsivé Dějiny* (periodikum nazvané *Perunův Blesk*, děj bitvy přepsaný jako sportovní utkání – „*Výsledek utkání Polsko:Česko 0:3*“...).

5.1.5. Břetislavovy dekrety

Práci s Břetislavovými dekrety lze využít v 7. ročníku v dějepise nebo v 9. ročníku během výchovy k občanství, při výuce základů práva. Žáci (samostatně, dvojice i skupiny) dostanou listiny a pokusí se dostupnými prostředky získat odpovědi na otázky připojené k textu. Pak následuje společná kontrola a diskuze nad jednotlivými otázkami/body.

Tato aktivita slouží jako motivace pro další studium dějepisu i výchovy k občanství a je vhodná na úvod výuky.

²³⁰ Tweet – příspěvek na sociální síti X (dříve Twitter)

Autor: Břetislav I., 1039

(vyhlášeny knížetem Břetislavem roku 1039 nad hrobem sv. Vojtěcha v polském Hnězdně)

I. Vaše manželství, která až dosud měli jste jako v nevěstinci a společná mezi zvířaty, necht' napříště řídí se kanonickým řádem tak, aby manželka spokojila se jedním mužem a muž jednou ženou zákonitě před církví provdanou.

II. Kdyby manželka mužem anebo muž manželkou opovrhl a nesvár mezi nimi dospěl až k roztržce, nechci, aby ten z nich, který by se nechtěl vrátit do dřívějšího svazku zákonitě uzavřeného, podle řádu naší země jako rušitel manželství byl uveden v rabství, nýbrž spíše tísni našeho nezměnitelného příkazu, necht' je tato osoba jakákoli, budiž uvržen do vyhnanství do Uher a nebudiž nikterak dovoleno, aby se do země vracel a se vykoupil, aby nákazou jedné ovce, boží stádo ovcí se neposkvrnilo.

III. Kdyby panny, vdovy a cizoložnice byly usvědčeny, že ztratily stud a dobré jméno a porodily děti nemanželsky jest je postihnouti týmž nálezem. Neboť když mají svobodné rozhodování provdati se, proč páchají cizoložství a své plody uměle potracují, což je nejhorší hřích před Bohem?

IV. Kdyby si žena stěžovala, že svým mužem není milována slušně, nýbrž že je uchopována neslušně, budiž mezi nimi uspořádán boží soud před církví, a kdo by byl shledán vinným, necht' zaplatí knížeti povinné pokuty. Podobně o těch, o nichž se proslýchá, že zabili člověka, arcikněz ať jejich jména napíše správci příslušného hradu a správce ať je obešle k soudu, a kdyby se vzpírali, uvrhne do vězení, až buď učiní náležité pokání nebo zapírají-li, vyjde najevo žhavým železem nebo popřísežnou vodou jejich hřích či nevinna. Avšak bratrovrahy, otcovrahy, vrahy kněží a osoby upadlé v obvinění z podobných těžkých zločinů ať arcikněz označí hradskému správci nebo knížeti a tito ať je rukama přikovanými k trupu vyvrhnou z království, aby potupně a běženecky sdíleli na zemi úděl Kaina.

V. Krčmu, která jest kořen všech špatností, odtud pocházejí krádeže, vraždy, smilstva a všechny špatnosti, kdo zřídí nebo kdo zřízenou za plat převezme: krčmář, jestliže bude postižen, ať je veden ke středu tržiště, přivázan k sloupu a mrskán pruty jak dlouho by biřic chtěl, avšak jeho věci ať nesbírá fiskus, ať nepropadají komoře knížecí, nýbrž ať jsou pod zemí pohřbeny, aby se nikdo neposkvrnil nabytím tak prokletým. Pijáci pak, kdyby byli postiženi v krčmě, ať nevyjdou z vězení, dokud by nesložili 300 denárů pro knížecí komoru.

VI. Aby o nedělích se nekonaly trhy a o slavných svátcích, jež se slaví v naší zemi hlavně proto, aby o ostatních dnech mohli se oddávati dílu, kdyby pak někdo ve dnech výše řečených

by přistižen při služebním díle, dílo samo a to, co při díle by se našlo, ať vezme arcikněz a viník ať zaplatí do knížecí komory 300 denárů. Podobně s těmi, kdož své mrtvé ve víře zemřelé pohřbívají na polích nebo v lesích: kdož se toho opováží, dají arciknězi vola, knížeti pak 300 denárů, mrtvý nadto ať je dopraven na křesťanský hřbitov.²³¹

Náměty pro práci s textem:

- 1) Najděte slova, kterým nerozumíte
- 2) Udělejte výčet trestných činů, které se snaží zákoník potírat.
- 3) Jak vypadaly, podle dokumentu, partnerské vztahy na počátku 11. století?
- 4) Které činy by byly i dnes považovány za trestné a které ne?
- 5) Jak rozumíte slovům „...byl uveden v rabství“?
- 6) Pokuste se zjistit důvod/y zákazu práce a trhů o nedělích.
- 7) Porovnejte obsáhlost Břetislavových zákonů s dnešní sbírkou.
- 8) Která doba byla podle vás svobodnější?

5.1.6. Skupinové aktivity

5.1.7. Výukové plakáty/obrazy/kartogramy

Oblíbenou aktivitou mezi žáky nižších ročníků (míněno 4. - 6. ročník ZŠ) je vytváření výukových plakátů, obrazů a kartogramů. Samotný výukový plakát žáka učí práci s prameny, ověřování informací, vybírání stěžejních informací a utváření přehledu. Také je to průsečík s výtvarnou výchovou, kdy pro doplnění faktografie užívá žák různé umělecké techniky k vylepšení (obrazová příloha či ilustrace v textu) a ozdobení plakátu. Nejčastěji využívá nejnázne dostupných technik – kresba, malba, koláž.

S výukovým plakátem, obrazem či kartogramem se dá i nadále pracovat a využít například kooperativního učení. Žáci utvoří pracovní skupiny (pokud se před tím vyráběl plakát, je vhodné zanechat tyto skupiny). Ve skupině jim budou přiděleny identifikační symboly – ABCD/1234/ŽLUTÁ, MODRÁ, ČERVENÁ... Ve skupině se seznámí s obsahem díla (plakát, obraz, mapa...) a společnou diskuzí ověří z dostupných zdrojů (poznámky/učence/prameny) správnost svých hypotéz/domněnek či pravdivost sdělení. Poté se skupiny rozdělí a spojí se podle identifikačních symbolů do nových skupin: (A+, B+, C+, D+...) Poté postupně postupují ke každému z výukových materiálů. Z každé skupiny mluví

²³¹ Jindřich Francek: ZLOČIN A TREST V ČESKÝCH DĚJINÁCH, KK a Rybka publishers, Praha 1999

ten, který na tom v základní skupině pracoval/seznamoval se/ověřoval a popíše/vysvětlí/názorně předvede tak, aby seznámil s problematikou výukového materiálu ostatní v nové skupině.

5.1.8. Spojovačka

Dvojice či menší skupinka pracuje s výukovým materiálem, jehož cílem je vytvářet dvojice, trojice nebo skupiny informací a obrázků, k sobě patřící. Sám tuto aktivitu používám třeba v 8. ročníku při procvičování vědců a jejich objevů. Vytisknu a nastříhám samostatně jména, obrázky a názvy objevů. Vytvořím pracovní skupiny a každé skupině dám smíchanou sadu těchto natištěných materiálů. Ve skupině se následně hledá (podle tématu) text, jméno, název, obrázek, letopočet, jméno vědce/autora/panovníka... patřící k zadanému tématu. Nejjednodušší varianta je nechat žáky se dorozumívat prostým domlouváním v rámci diskuze. Obtížnější a časově náročnější varianty této kooperační hry využívají k dorozumívání pantomimu, gesta, karty s ANO/NE/MOŽNÁ/NEVÍM a další různé možnosti omezeného dorozumívání.

5.1.9. „Kruh“

Do kruhu se vyskládají, na kartách/natištěné na papírech a vystříhaná, znázorněná libovolná témata k procvičení: letopočty, události, osobnosti, nástroje, zbraně... Jeden ze třídy vypráví nějaký děj, který daná témata obsahuje (nejlépe učitel, ale může i schopný žák) a ostatní vybírají „karty“ a skládají je do časové osy nebo jen řadí chronologicky. Pokaždé, když někdo umístí jeden z obrázků, musí vysvětlit, proč to tak umístil. Když uspěje, získá hned malé ohodnocení. Pokud neuspěje, čeká na další kolo, ve kterém se mu může poštěstit. U této aktivity se dobře aplikuje fixace učiva a probíhá společné ověřování korektnosti (proč jsi „TO“ dal tam, kde to je a je to správně?).

5.1.10. Skládání komiksu

Komiks si žáci nejprve mohou vyrobit sami a po rozstříhání si je vyměnit a opětovně poskládat nebo je připraví pedagog a zadá je jako kol jednotlivcům či skupinám. Nápad a ukázky takového komiksu viz příloha. Komiks připravený k této aktivitě je rozstříhaný na jednotlivá okénka a samostatné bubliny. Žáci mohou před i po získání vědomostí z tohoto tématu skládat příběh a následně buď samostatně či skupinově ověřit správnost.

5.1.11. Bubliny

Lze použít stejné podklady a materiály, jako při výrobě komiksu. Hláška/citát, vepsané v bublině, se přiřazují k osobnostem. Žák poté obhajuje, proč dané prohlášení přiřadil k osobnosti („jak si na to přišel a proč“). Opět se může jednat o „vážnou“ (seriózní odpovědi) či „uvolněnou“ (i vtipné a zábavné) aktivitu ke konci výuky nebo jako opakování na začátku.

5.1.12. „Potkali se u Kolína“

Při této aktivitě jsou již potřeba znalosti učiva a vědomosti. Aktivita je na principu hry „čelovka“, kdy mají žáci na čele nalepené jméno osobnosti, aniž by věděli, o kterou se jedná. Chodí po třídě a ve dvojicích či menších skupinkách se setkávají a povídají si mezi sebou tak, aby naznačovali druhým, kdo jsou a sami se snaží poznat, jakou postavu představují. Aktivita probíhá, dokud poslední z žáků nezjistí, koho představuje.

5.1.13. Zkoušení

Tato upravená varianta zkoušení spočívá v tom, že si žák vytáhne kartu/lístek s tématem/událostí/osobností/letopočtem... a u tabule či na svém místě řekne/napiše na papír vše, co ví. Podle počtu uvedených relevantních informací bude ohodnocen. Čím více informací uvede, tím lepší hodnocení získá. Následující navrhované hodnocení je pouze orientační:

2 - 25 %, 3 - 40 % (4)

5 - 50 %, 6 - 60 % (3)

7 - 70 %, 8 - 80 % (2)

9 - 95 %, 10 - 100% (1)

Tato varianta zkoušení je vhodná pro žáky s různými poruchami učení či „sociálním diskomfortu“, kdy podle IVP mají navržené ověřování znalostí a vědomostí ústním přezkoušením nebo jiným způsobem.

Další možná varianta zkoušení s využitím výukových karet (viz příloha):

- a) Žák vytáhne kartu postavy a uvede/vypíše informace o postavě
- b) nebo uvede, u jakých událostí mohla osoba být přítomná, čeho se mohla účastnit, koho mohla potkat...

5.1.14. PC hra - návrh

Zabývám se také možnostmi vytvoření jednoduché PC hry, která je momentálně ve fázi vymýšlení a pokusů, a proto nemůže být součástí této práce. Návrh však může posloužit někomu schopnému pro vytvoření a naprogramování vlastní jednoduché hry k procvičování. Myšlenka je následující: Hra by obsahovala výukové karty k procvičování a několik úrovní obtížnosti „poznávačky“ podle vzhledu či atributů a hádání postav podle získaných informací. Karty by obsahovaly to samé jako výukové karty v příloze – obrázek a výukový text. Poznávka by spočívala v tom, že by se zobrazil obrázek a k němu 4 jména a žák by vybíral správnou odpověď nebo obráceně, jedno jméno a 4 obrázky. Správná odpověď by ho posunula k další, špatná naopak na začátek. Obrázky i jména by se však musely generovat náhodně. Hádání postavy by spočívalo v tom, že by si hráč vybral jednu z karet, které jsou označeny otazníkem, a bude zodpovídat otázky, které se k dané postavě vážou. Buď projde správně všechny otázky a na konci se mu odhalí hádaná postava nebo bude během hry možnost kolonky, kam se napíše jméno. Když uhodne, automaticky se postava odhalí, když selže, musí vše opakovat od začátku. Jde zpět do menu a vybírá znovu „otazníka“. Otázky by měly být formulované tak, aby šlo odpovídat prosté ANO x NE nebo aby byl výběr ze 4 variant. Hra by ani nemusela být přímo v přístroji (tablet/PC/smartphone), ale zástupce z plochy by mohl sloužit jako „proklik“ na cloud úložiště. Má myšlenka je taková, aby tato hra byla zdarma či nějaký malý symbolický poplatek, který by třeba uhradil provoz či uložení na kvalitním úložišti a mohla sloužit a byla dostupná všem. Sám na ní budu pracovat dále, ale budu rád, pokud se někomu jinému podaří takovou hru vytvořit.

5.1.15. Výprava za knížetem Čechů (Herní kniha)²³²

Tato aktivita počítá spíše se samostudiem nebo vlastněním dostatečného počtu výtisků tohoto *gamebooku*.²³³ Malá kniha „*Výprava za knížetem Čechů*“ je totiž *gamebook*, který přivádí čtenáře do mýtických dob našich dějin. Příběh je založen na báji o nástupu Přemysla Oráče na knížecí stolec Čechů. Jak zaměření knihy napovídá, čtenář si může děj příběhu utvářet do jisté míry sám, pomocí svých rozhodnutí. Hrajete za mladého „*kněžského*“²³⁴ uředníka, který je pověřen veledůležitým úkolem a závisí na něm osud knížecího stolce a

²³² BIMKA, David. *Výprava za knížetem Čechů: prožij vlastní dobrodružství!*. Ilustroval Tomáš CHLUD. Brno: Extra Publishing, 2018. *Gamebook* (Extra Publishing). ISBN 978-80-7525-150-3.

²³³ *Gamebook* - Kniha, ve které čtenář může do jisté míry sám vytvářet děj. Jde spíše o textovou hru než knihu.

²³⁴ V knize vystupujete jako uředník *volchva*, což je starý slovanský název pro věštce, hadače, zaklínače a kněze příslušného božstva.

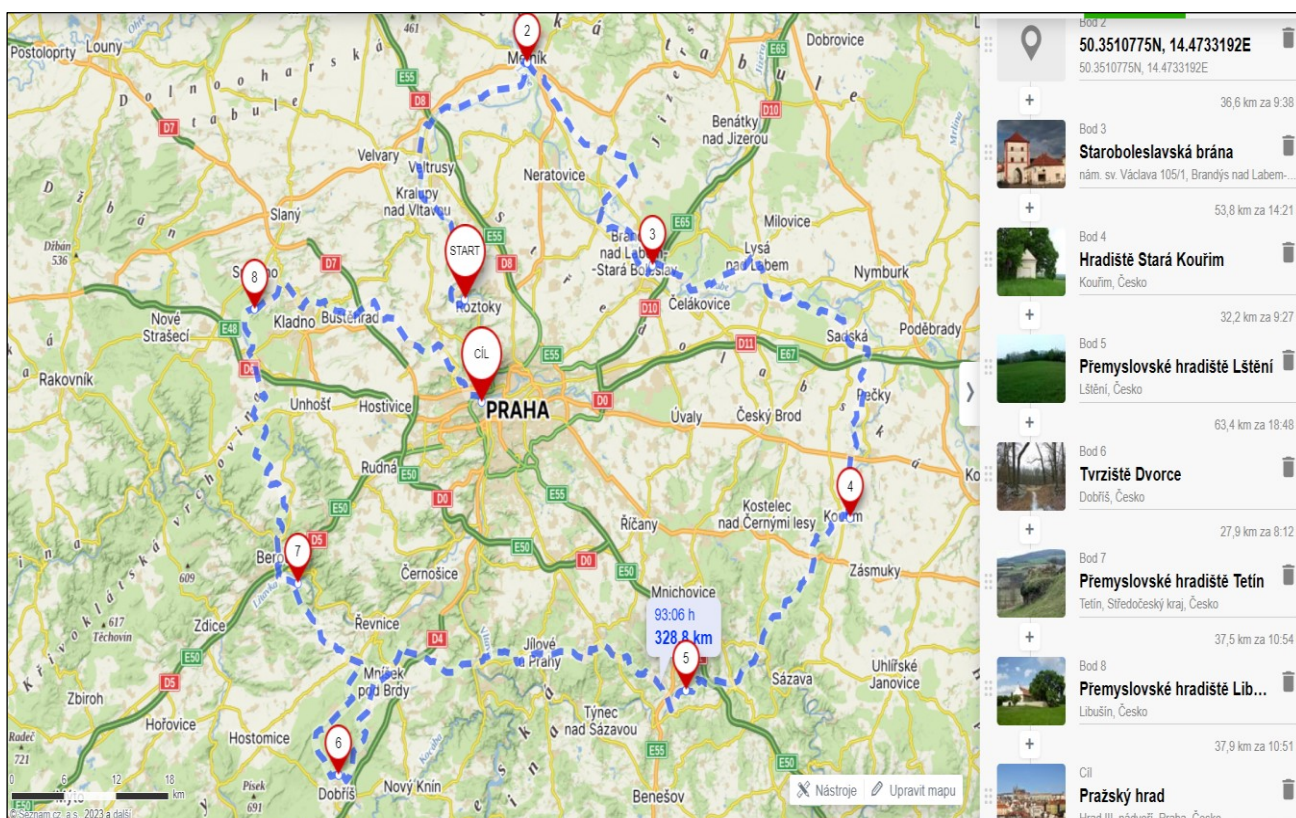
kněžny Libuše.

Kniha je členěna na úvod a poté do očíslovaných sekcí, které popisují děj a nabízí další možnosti, kterými je možné děj posunout. Ke čtení je zapotřebí „deník hráče“, který je součástí knihy a dvě klasické šestistěnné hrací kostky²³⁵. Hra, která je převážně naplněna úspěchem, trvá přibližně 15 minut. Je možné, že dílem osudu hráč selže a dobrodružství pro něj končí, to ovšem není úplný konec hraní. Je možné se vrátit na začátek a lépe zvolit strategii či na příslušném místě, dle předchozího neúspěchu, udělat lepší rozhodnutí, které hráče posune blíže k cíli a hrdinnému vítězství.

Tento *gamebook* je určen spíše mladším čtenářům. Tuším však, že žákům 4. ročníku by souborový systém a využívání bonusů při prvním hraní činil bez pomoci jisté potíže. Pro žáky 7. ročníku je tedy kniha vhodnější, i když některé by mohlo popuzovat dětské zpracování *gamebooku*. Jsem však přesvědčen, že možnost hraní hry během výuky převáží nelibost nad zpracováním a žáci se s chutí do hry pustí.

5.2. Náměty pro exkurze

Samotná tvorba exkurze není primárním cílem této práce, proto předkládám náměty a návrhy pro uskutečnění tematické exkurze. S ohledem na můj regionální původ i profesní působení se zaměřím na podbrdský region a oblast původního přemyslovského dominia. Zaměřím se tedy na okolí Prahy (Praha a okolí ± 50 km), Mníšku pod Brdy a Dobříše.²³⁶

Uvedená mapa představuje návrh samostatné putovní exkurze, nebo putovní „školy v přírodě“. Lze ji využít i pro vytipované jednorázové výjezdy, které se přeci jen pořádají během školního roku snáze, než několika denní exkurze, kdy je nutné zabezpečit stravování, dopravu a ubytování, což v dnešní době není vůbec snadné a navíc finančně náročné.²³⁷

5.2.1. Exkurze

Ještě než začnu se samotnými tipy, je třeba si vymezit pojem *exkurze*. Zejména v prostředí základních škol exkurze sklouzává k obyčejnému výletu a nemá úplně ten správný efekt, jaký by exkurze mít měla.

Co tedy exkurze je? V Pedagogickém slovníku je exkurze definována jako: „*Skupinová návštěva významného nebo zajímavého místa či zařízení, která má poznávací cíl. Jedna z organizačních forem výuky konaných v mimoškolním prostředí, má přímý vztah k obsahu vyučování: ilustruje, doplňuje, rozšiřuje žakovu zkušenost.*“²³⁸ Aby měla exkurze tento efekt, měla by mít i jasně stanovené cíle a výstupy. Zkusím tedy nastínit, svůj pohled a návod, jak by mohla příprava exkurze vypadat:

Průběh exkurze:

Příprava:

Základem přípravy je identifikace a určení cílů exkurze. Určení vedoucího či kontaktní osoby pro organizaci a důsledné zajištění logistické přípravy (doprava, ubytování, stravování).

Zahájení:

Seznámení všech účastníků s exkurzí - prezentace cílů, očekávaných výstupů a velmi důležité informace o bezpečnostních a organizačních pravidlech.

Průběh:

Průběh exkurze probíhá samotným výjezdem, prohlídkou daného místa, instituce nebo události. Významná je taktéž interakce s průvodcem nebo odborníky na místě a možnost položit otázky, které předpokládají aktivní účast účastníků.

Aktivity:

²³⁷ Názor relevantní k 28. 11. 2023

²³⁸ PRŮCHA, Jan; MAREŠ, Jiří a WALTEROVÁ, Eliška. Pedagogický slovník. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8. str. 63

Pobíhat by měly i samotné výstupy účastníků. Diskuse a reflektování získaných informací, připravené workshopy nebo praktické aktivity spojené s tématem exkurze či přednesy tematických/praktických referátů účastníků.

Závěrečné shrnutí:

Odjezdem z akce a rozchodem účastníků by exkurze končit neměla. Mělo by dojít ke zhodnocení splnění cílů exkurze a závěrečná diskuse jak všech účastníků, tak i organizačního týmu.

Cíle exkurze:

Návrhy cílů, které vedoucí exkurze může nastavit a sledovat:

1) Edukační Cíle:

Získání nějakých praktických znalostí, prohloubení teorie a vědomostí/znalostí v praxi a rozvoj dovedností spojených s daným tématem.

2) Kulturní Cíle:

Účastníci se seznámí s kulturním dědictvím nebo uměleckými díly či si podpoří kulturní porozumění / respektu k jiným kulturám/subkulturám.

3) Motivační Cíle:

Motivační exkurze by měly být zážitkové a praktické, kde si účastníci mohou něco osahat, vyzkoušet, zažít. Takové exkurze umí inspirovat účastníky k dalšímu studiu nebo zkoumání daného tématu a následně praktického užívání. Tyto cíle také podpoří motivaci a smysl pro spojitost se vzděláváním.

4) Týmové Cíle:

Může jít i o stmelovací exkurzi, jejíž cíle nejsou přímo vzdělávací a prosociální. Lze sledovat posílení spolupráce, stmelování kolektivu, posílení týmového ducha a vytváření vhodných příležitosti pro sociální interakce.

Takto propracované a pečlivě zorganizované exkurze mohou všem účastníkům něco dát a neskončí jako obyčejný výlet bez přidané hodnoty. Proto pamatujme, že správně organizovaná exkurze může být efektivním nástrojem pro obohacení učení a poskytnutí přímé zkušenosti, která podporuje celkový vzdělávací proces.

5.2.2. Návrhy míst k exkurzi v okolí hl. města Prahy a Podbrdského regionu:

Pro prohloubení studia raně Přemyslovských Čech jsem navrhl místa, na území původního Přemyslovského dominia, vhodná pro exkurzi. Vybral jsem 9 zajímavých míst + 2 místa doplňující. Níže je krátce představím. Celý okruh (obvod původního území Přemyslovců), jak naznačuje mapa výše, je dlouhý téměř 330 km a cesta pěšky by trvala přibližně 93 hodin, což jsou necelé 4 dny v kuse (den i noc). Toliko k představě, jak dlouhou cestu měli panovníci při objíždění svého panství, ovšem s jinak vedenými cestami a odlišným terénem, což dojem ještě více umocní.

1) Levý Hradec (Žalov, okres Praha – východ, středočeský kraj)

Levý Hradec byl bezpochyby hlavním sídlem prvních Přemyslovců až do přelomu 9. a 10. Století. Počátky hradiště lze, podle archeologického výzkumu, zařadit někam do poloviny 9. století. Kosmas jej zmiňuje i ve svém mýtu o Lucké válce, ale toto tvrzení nelze porovnat a ověřit. Sídlił zde kníže Bořivoj s rodinou a zřejmě ještě jeho syn, kníže Spytihněv I.. Hradiště Levý Hradec leží blízko hl. města Prahy, směrem na sever. „*Přírodou vymodelovaný útvar dal základ pozoruhodnému půdorysu dvojdílného hradiště o celkové rozloze 6,4 hektaru. Jako u většiny slovanských hradišť si výhodnosti místa i v případě Levého Hradce povšimli lidé v několika obdobích pravěku,...*“ V dnešní době je zde však možné pozorovat pozůstatky náležící do raného středověku. V době, kdy zde Bořivoj nechává postavit kostel²³⁹, stála zde již opevněná akropole i předhradí.²⁴⁰

2) Mělník (Mělník, okres Mělník, Středočeský kraj)

Severní výspou Přemyslovského dominia a zároveň významným strážným místem byl Mělník. Hradiště bylo vystavěno nejspíše za doby vlády knížete Spytihněva I. v místech, kde je dnes zámek a historické centrum města. Přímé archeologické důkazy však nejsou, zatím,

²³⁹ Kostel sv. Klimenta byl postaven, podle Kristiánovy legendy, v 80. letech 9. století. Archeologicky to však není ověřeno, jak uvádí Lutovský.

²⁴⁰ LUTOVSKÝ, Michal. Po stopách prvních Přemyslovců. 2. vyd. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277401-2. str.50-51

početné. Tehdejší akropole byla nejspíše umístěna přímo na místě dnešního zámku. Poblíž, v Rousovicích (dnes součást Mělníka), bylo objeveno pohřebiště přibližně z 10. a 11. století. V blízkosti lze předpokládat existenci hustě osídleného podhradí.

Mělník se také spojuje, podle *Kosmy* či *Kristiána*, s hradem *Pšov*, údajným sídlem knížete Slavibora – otce Ludmily. K tomu dále Lutovský: „*Hrad tohoto jména jistě existoval a nejspíše zanikl se založením Mělníka a tedy s vytvářením státu prvních Přemyslovců.*“²⁴¹ Město Mělník je tedy spojeno s osobou kněžny Ludmily a Mělník si ji silně přivlastňuje, byť není jediný důkaz, že by tomu tak bylo doopravdy. Naopak písemné zprávy o Mělníku, které pochází z konce 10. století, kdy zde sídlila vdova po knížeti Boleslavu II., kněžna Emma, popisují umístění mincovny. Mince zde ražené to dokazují.²⁴²

3) Stará Boleslav (Stará Boleslav, okres Praha-východ, Středočeský kraj)

Místo, kde se udála pravděpodobně nejznámější a nejvýznamnější událost raných dějin našeho státu. Ráno, dne 28. Záře roku 935, došlo k osudové a tragické konfrontaci dvou bratrů, která skončila smrtí úřadujícího knížete. Kníže Václav I. byl zabit družiníky svého bratra Boleslava a započala změna vedoucí k vytvoření a upevnění našeho státu.

Boleslavské hradiště je jedno z mála, které není chráněno strmými srázy, ale je jen na vyvýšenině. Původně bylo chráněno mokřinami od severozápadu a od jihu meandrem řeky Labe a od východu řekou Jizerou. Toto dvoudílné, asi 10hektarové hradiště bylo rozděleno na akropoli a rozlehlejšího předhradí. Akropole byla na vyvýšené ostrožně a zbytek hradiště na „pevnině“. Areál hradiště dnes překrývá zástavba města a náznaky původní pevnosti bychom dnes hledali obtížně. O tomto hradišti se nezmiňují jen svatováclavské legendy, ale i Kosmas: „*Tak se stalo, že si (Boleslav) umínil založiti hrad po způsobu římském.*“ Pak následuje popis, jak Boleslav použil násilných donucovacích prostředků na odmlouvající stavební předáky a pokračuje: „...I ihned podle vůle knížete vystavěli hrad se silnou a vysokou zdí podle římského způsobu, ja jest jej ještě dnes viděti, jenž ze jména svého zakladatele se nazývá Boleslav.“²⁴³ V 10. století toto nebylo v Čechách běžné a za nejstarší čistě kamenné opevnění bylo považováno opevnění Pražského hradu, které nechal postavit kníže Soběslav. Myslelo

²⁴¹ LUTOVSKÝ, Michal. Po stopách prvních Přemyslovců. 2. vyd. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277401-2. str.122-125

²⁴² Stříbrné denáry – na lícu vyraženo jméno kněžny a na rubu CIVITAS MELNIC

²⁴³ LUTOVSKÝ, Michal. Po stopách prvních Přemyslovců. 2. vyd. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277401-2. str.163-164

se, že si Kosmas vymýšlel. Jenže archeologický výzkum přinesl pozoruhodné nálezy. Původní hrad byl vybudován snad někdy na počátku 10. století s „dřevohliněnou“ hradbou. Tu ale v průběhu 10. století, vystřídala kamenná hradba budovaná „na maltu, po římském způsobu“. V roce 1993 se archeologům podařilo objevit část této hradby, z pískovcových bloků spojovaných maltou, která dosahovala šířky 2,5 – 3 metry. Jde o nejstarší zděné opevnění u nás. Kosmovo vyprávění je tedy alespoň částečně pravdivé. Původní hrad nejspíše vybudoval kníže Spytihněv I. v rámci budování správního systému přemyslovského dominia, jako ochranu brodu a obchodní stezky. Jak naznačují archeologické nálezy, Boleslav hrad přestavěl a dal mu své jméno a nechal nově opevnit. Kamenná hradba však nemusí být nutně jeho zásluhou.²⁴⁴

4) Stará Kouřim (Kouřim, okres Kolín, Středočeský kraj)

Stará Kouřim byla zcela výjimečným místem, které nemá na našem území srovnání. Šlo o mocné centrum v Čechách, ne-li nejvýznamnější během 9. a počátku 10. století, které však násilně zaniklo během vlády knížete Václava I. nebo spíše až Boleslava I., který si podmanil celé Čechy. Hradiště Kouřim byl na konci 9. století areál s třemi pásy opevnění a s celkovou rozlohou 44 hektarů. Je tedy nejrozsáhlejším opevněným objektem raně středověkých Čech. O existenci tohoto opevněného místa věděl Kristián, který jej popisuje ve své legendě, jako sídlo knížete Radslava, který vojensky vystoupil proti Václavovi a nakonec se mu bez boje poddal. Archeologické výzkumy přinesly lepší popis. Na počátku 9. století tu stálo jen malé hradiště. Poblíž, vedle jezírka, které bylo zdrojem pitné vody a hrálo významnou roli v předkřesťanské době, vyrostlo významné pohřebiště místních elit. Od poloviny 9. století do poloviny 10. století, bylo na tomto posvátném místě umístěno více než 150 hrobů. Ve stejné době se hradiště rozrůstalo, až nakonec násilně zaniklo okolo poloviny 10. století. Nedaleko pak vyrostlo nové, menší hradiště a bylo správním centrem přemyslovského státu.²⁴⁵

²⁴⁴ LUTOVSKÝ, Michal. Po stopách prvních Přemyslovců. 2. vyd. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277401-2. str. 164-169

²⁴⁵ tamtéž str. 148-155

5) Lštění (Čtyřkoly-Lštění, okres Benešov, Středočeský kraj)

I hradiště Lštění je nejspíše dílem knížete Spytihněva při utváření správní sítě. Mohlo vzniknout na přelomu 9. a 10. století. Archeologických průzkumů zde však proběhlo málo a není tak možné přesněji určit období. Za doby knížete Václava I. zde byl vystavěn kostel. Po ovládnutí Čech Boleslavem I. však význam tohoto hradiště upadal, ale mohl si zachovat hospodářský význam, jelikož v jeho okolí se nacházely tzv. služebné osady, ze kterých sem proudily „daně“ pro knížete.

Lštění popisuje Kosmas k roku 1055, jako pevný hrad, kde byla držena těhotná manželka knížete Vratislava (druhorozený syn Břetislava I.), kterou zajal Spytihněv II. a „*dal dovézti na velmi pevný hrad Lštění a střežiti hradeckému správci Mstišovi. Ten však ji nehlídal tak, jak by bylo slušelo na takovou paní, neboť každé noci její nohu okovem připoutával ke své noze.*“²⁴⁶ Záznamy o hradišti umlkají ve 12. století, a tak se předpokládá, že i v této době zaniklo. Archeologických nálezů však nemáme natolik, abychom to mohli potvrdit nebo vyvrátit. Nálezy a pozorování popisují toto hradiště jako 8hektarové, jehož hradbu silně poničil požár.²⁴⁷

6) Tvrziště Dvorce (Dobříš, okres Příbram, Středočeský kraj)

Téměř neznámé oválné tvrziště (o délce os téměř 70m a 55m) s valem a vodním příkopem se nachází v blízkosti obory *Aglaia* u města Dobříš (asi 3 km od centra). Dodnes vlastně není jasná definice, zda se jedná o nížinné hradiště, opevněný rezidenční dvorec nebo velké tvrziště. Před vstupem jsou umístěny dvě naučné desky s textem, které popisují místo i dobové zařazení. Tato „pevnůstka“ se zařazuje do doby vlády knížete Boleslava I., jelikož se zde našly stříbrné denáry, které tento panovník nechal razit. Ovšem důslednější archeologický průzkum neproběhl a nelze tak nic potvrdit.²⁴⁸ Pokud návštěvu tohoto málo známého ale neméně fascinujícího místa spojíte s procházkou přes Brdské lesy do Mníšku pod Brdy, určitě chybu neuděláte.

²⁴⁶ LUTOVSKÝ, Michal. Po stopách prvních Přemyslovců. 2. vyd. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277401-2. str. 117

²⁴⁷ tamtéž str. 116-121

²⁴⁸ Sklenář, Karel a kol.: Archeologické památky. Optys, Opava 1993

7) Tetín (Tetín, okres Beroun, Středočeský kraj)

Tetín je významné sídlo vymezující hranici Přemyslovské državy na západě. Byl posledním Přemyslovským hradištěm ve směru na Řezno a bylo postaveno v blízkosti brodu přes řeku Berouнку. Hradiště má celkovou rozlohu 10 hektarů uzavřených ostrožnou. Toto sídlo je dle Kosmy spojeno s další dcerou bájného panovníka Kroka, Tetou, ale Teta není nejvýznamnější osobností s tímto hradištěm spojenou. Toto hradiště sloužilo jako útočiště a poslední místo života bývalé kněžny Ludmily. Na tomto hradišti byla zavražděna Ludmila v noci z 15. na 16. září roku 921. Šlo o první vraždu v rodu Přemyslovců a dokonce mučednickou. Na tomto základě je Tetín znám i ze svatováclavských a *svatoludmilských* legend. Ovšem archeologické důkazy o opevněném dvorci chybí, byť je v legendách popisován. Z 10. Století je známo jen několik sídlištních objektů. Víme však, že byl Tetín opevněn na přelomu 9. a 10. století. Se změnami cest a rozpínáním Přemyslovského dominia upadal význam Tetína a v průběhu 11. a 12. století již nebyl ani významně zapojen do státní správy.²⁴⁹

8) Libušín (Libušín, okres Kladno, Středočeský kraj)

Místo, podle Kosmy, propojené s bájnou kněžnou Libuší. Teoreticky zde měla kněžna soudit a pronášet své věštby. Z Libušína měla i vyslat své poselstvo za Přemyslem. K tomu Lutovský: „Až mladší dějepiscevtví spojilo tyto bájné události s Vyšehradem.“, navíc kronikář spojil známé místo s pověstí a nelze tak prokázat spojitost s bájnou kněžnou a hadačkou.²⁵⁰

Hradiště je starší, „hrad“ samotný je patrně z doby knížete Spytihněva I. a v době, kdy o Libušíně Kosmas píše, už původní funkci (strážná hraniční pevnost) neplní. Spojení s bájí o Libuši zapříčinil brzký zájem archeologů o tuto lokalitu. Ty dokládají, že hradiště vzniklo někdy kolem přelomu 9. a 10. století a bývá považováno za součást soustavy pevností vymezující původní Přemyslovské dominium. Zánik Libušína je datován k počátku 11. století.

Momentálně je Libušín populární svou „Bitvou“, která je tradiční akcí²⁵¹ a spojuje šermíře napříč středověkem. Akce se účastní skupiny šermu od raného středověku po vrcholný až s přesahem do raného novověku. Bitva je populární tradiční akcí, zaměřenou na diváky a zábavu. Nereprezentuje přesné historické rekonstrukce, jelikož se zde setkávají různé

²⁴⁹ LUTOVSKÝ, Michal. Po stopách prvních Přemyslovců. 2. vyd. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277401-2. str. 138-145

²⁵⁰ tamtéž str. 107-108

²⁵¹ Libušínská bitva bývá pořádána během měsíce dubna.

skupiny s různými přístupy k rekonstrukci daného historického období přes striktní LH až po „keckaře“.²⁵²

9) Pražský hrad (Praha – Hradčany)²⁵³

Pražský hrad i jeho areál je silně a pevně spjat s Přemyslovci. Usazování na kamenný stolec („trůn“) i korunovace probíhaly vždy v těchto místech. Hrad byl založen za vlády Přemyslovců a ne v nějakých mytologických časech, kdy jej „vyvěstila“ kněžna Libuše, byť je to romantická představa. Dnes bychom v areálu Hradu těžko hledali z doby prvních Přemyslovců, jelikož toto místo prošlo mnoha razantními přestavbami a změnami. Ovšem toto hlavní místo naší státnosti oplývá významným kouzlem uplynulých časů.

Z počátku byla vhodná k osídlení jen západní část dnešního areálu (I. a II. nádvoří), tam také vystavěl Bořivoj I. kostel sv. Marie a pravděpodobně i některé z prvních sídel. Ještě důležitější místo, posvátný okrsek - „Žiži“, které bývá dnes zapomínáno. Byl tam posvátný nastolovací kámen („trůn“), na kterém byli nastolováni vládci Čech. O jeho významu píše Lutovský toto: „... bez nadsázky nejdůležitější objekt české země po celý raný středověk. Jeho vzhled ani bližší poloha nejsou známy, podle kroniky kanovníka Vincentia, jednoho z Kosmových pokračovatelů z druhé poloviny 12. Století, mělo jí o „...kámen, který ještě teď stojí uprostřed hradu a za nějž nejen nyní, ale i odedávna padlo v boji mnoho tisíc bojovníků“. Kamenný stolec byl skutečně příčinou krvavých střetů a bojů o ovládnutí Prahy, zvláště v první polovině 12. Století, kdy Oráčův rod zmohutněl až na dvacet možných uchazečů o vládu. Kdo z Přemyslovců dokázal ozbrojenou silou vstoupit do bran Hradu a nechat se svými věrnými usadit na posvátný kámen, stal se vládcem.“²⁵⁴

²⁵² LH (living history) – striktní přístup k rekonstrukci daného historického období, který si dal za úkol naprosto věrně prezentovat a rekonstruovat dané historické období a život.

„Keckař“ – pejorativně zabarvené označení pro „šermíře“, který si s historickou přesností neláme hlavu a nebojí se kombinovat části oděvů, zbroj, zbraně a doplňky z různých období, populární kultury či dokonce je nahrazovat moderními částmi (legíny, kanady omotané kožešinou, bavlněné prostěradlo jako varkoč, kroužková zbroj z pérových podložek nebo zavíraných pozinkových kroužků...).

²⁵³ tamtéž str.72-82

²⁵⁴ Tamtéž str. 77

10) Další možnosti v regionu:

Kláster Ostrov (Davle, okres Praha – západ, Středočeský kraj)

Celým názvem *Kláster sv. Jana Křtitele na Ostrově u Davle*. Tento benediktinský klášter vznikl jako jeden z prvních českých klášterů, v době vlády knížete Boleslava II., okolo roku 999 a zaniká v roce 1517, kdy mniši odchází do probošství, ke Svatému Janu pod Skalou. Zajímavostí je, že součástí tohoto kláštera bylo *skriptorium*²⁵⁵ a keramická dílna.²⁵⁶

Nový Knín (Nový Knín, okres Příbram, Středočeský kraj)

Nový Knín je bývalé knížecí/královské *zlatohorní* město. Toto dnes malé nenápadné městečko schované v dolíku, bylo významným místem našich dějin. V roce 1186 zde, na knížecím dvoře, podepsali český kníže Bedřich a moravský markrabě Konrád Ota Znojemský, tzv. *Knínský mír*, který znamenal definitivní připojení Moravy k Čechám. Pobýval zde i král Přemysl I. Otakar nebo král Jan Lucemburský a těžilo se zde i zlato. Nedaleko, u Živohoště došlo k prvnímu střetu Husitských válek. Majestát mu uděluje král a císař Zikmund Lucemburský, privilegium královského města a znak mu uděluje Vladislav II. Jagelonský a v roce 1776 zde císařovna Marie Terezie zřídila první včelařskou školu v Čechách. V Kníně umírá a je zde pohřben Václav Vratislav Mitrovic, významný šlechtic a autor cestopisu z jeho diplomatické cesty do Osmanské říše.²⁵⁷ V roce 1965 zde byl nalezen raně středověký náramek severské provenience.²⁵⁸

6. ZÁVĚR

V dnešní době není téma prvních Přemyslovců příliš populární a spíše upozaděno ne-li úplně ignorováno. Každoročně si připomeneme 28. září a svatého Václava, při této příležitosti se již častěji připomíná i Boleslav a jeho pověst se postupně narovnává a jeho činy získávají stále větší uznání. To je ovšem vše a jen opravdoví „fanoušci“, historici či věřící si připomínají i další členy Přemyslovského rodu. Hlavně svatým, Ludmile, Václavovi a Slavníkovci Vojtěchovi se dostává větší pozornosti od věřících. Ostatní jsou pozapomenuti.

²⁵⁵ skriptorium – písařská dílna při klásteru, ve které vznikaly opisy starších literárních děl či nové rukopisy.

²⁵⁶ Zdeněk Boháč: Ostrov, Tisíciletá historie zmařeného kláštera, Jílové u Prahy 1999.

²⁵⁷ VALENTA, Josef. Paměti zlatohorního města NOVÉHO KNÍNA a sousedních obcí Starého Knína, Velké a Malé Hraštice: Díl I. (Od nejstarších dob do světové války). Starousedlé rody knínské. Příbram: insertní a reklamní kancelář František Jech, Dubno-Příbram, 1932, 225 s.

²⁵⁸ Hornické muzeum Příbram. Hornické muzeum Příbram slavnostně zpřístupnilo v expozici Muzea zlata Nový Knín v sobotu 20.6. 2009 unikátní šperk z 11. století [online]. Příbram, 2009 [cit. 2023-11-30]. Dostupné z: <https://www.muzeum-pribram.cz/userfiles/akce/09akce/09nramek/09nramek.html>

V nedávné době (únor a září 2021) byla společnost postavena před rekonstrukce tváří Svytlahněva I., Vratislava I. a Ludmily, které byly sestaveny na základě digitální rekonstrukce obličeje podle lebek zmíněných Přemyslovců. Zatímco rekonstrukce knížat byly povětšinou přijaty, i přes výhrady. Ludmilina rekonstrukce však byla některými přímo odmítána, z důvodu, že její lebce chybí značná část obličejové části. To byl ovšem jediný rozruch a zvýšený zájem okolo prvních Přemyslovců. Většimu zájmu se těší naopak přemyslovský král Přemysl II. Otakar, ať už v souvislosti s geopolitickými událostmi (recesistické pokusy o připojení Kaliningradu k České republice, jako město Královec) nebo díky nové filmové tvorbě.

Náplní a cílem této práce bylo podrobně a chronologicky představit osobnosti prvních Přemyslovců, zřehlednit jejich dobu a představit okolnosti jejich vlády a přiblížit běžný život v Přemyslovských Čechách. Také jsem si vytyčil cíl přiblížit toto téma mladším generacím a zažehnout v nich jiskru zájmu o toto téma. Prostředkem dosažení tohoto cíle bylo vytvořit didaktické aplikace do výuky dějepisu či vlastivědy.

Z počátku jsem měl obavy o dostatek relevantních zdrojů pro zpracování teoretické i praktické části. Naštěstí mám tu čest znát Tomáše Vlasatého, který mi zprostředkoval obří databázi literatury, zaměřenou na raný středověk. Mohl jsem tak čerpat z těžko sehnatelných i dnes normální cestou nesehnatelných titulů, hlavně archeologických. K praktické části jsem také objevil zajímavé publikace zaměřené na didaktické hry, hlavně z řad mých předchůdců. Obecně největší prostor v této práci dostali již v úvodu zmínění odborníci Třeštík, Charvát a Lutovský. Jako odborníka na reenactment a living history tematiku, kterou jsem využil u praktických vhladů v jednotlivých kapitolách, jsem čerpal ze článků Tomáše Vlasatého, které vydává na webové stránce svého projektu *Forløg*. Nakonec jsem spíše řešil obtíže, které ze zdrojů vybrat a nebýt zahlcen.

První kapitola, věnovaná Přemyslovcům samotným, byla pro mě trochu výzvou. Chtěl jsem ji uchopit nějak jinak. Nějak, jak to ještě uchopeno nebylo, ale při psaní samotném se mi nedařilo vymanit se ze zaběhlých kolejí. Jediné, co by mi mohlo pomoci, by byl nějaký nový objev či reinterpretace nějaké starší archeologie, která by přinesla něco nového. Snad se toho dožiji a budu moci tuto svou práci aktualizovat. Když se mi nepovedlo nějak nověji uchopit přiblížení životů prvních Přemyslovců, pokusil jsem se o vhlad do běžného života v době jejich vlády. Tam jsem se snažil aplikovat jak přístup reenactora, kterým se snažím být, tak i zjednodušený vhlad pro čtenáře, který se s takovýmto hlubším vhladem do tématu shledává poprvé. Do této části se mi povedlo zapracovat i některé zajímavosti, které nejsou úplně ve

všeobecném povědomí, jako třeba téma orientace pohanských svatyní a prvních křesťanských rotund a kostelíků. Také psaní části o válečnictví pro mě byla významná, jelikož jsem mohl poskytnout vhled reenactora a účastníka raně středověkých festivalů a bitev. Tyto jedinečné zážitky mi zprostředkovává reenactorská skupina *Goryničové*, ke které mám tu čest patřit. Využil jsem tedy svých vlastních vědomostí a zkušeností s rekonstrukcí válečníka raného středověku.

Tvorba druhé části práce pro mě byla plně nová zkušenost, za kterou jsem vděčný. Dala mi nahlédnout jak do tvorby her obecně a zároveň do didaktiky a praktickou práci s dynamikou třídního kolektivu během takovéto speciální (v podstatě zážitkové) výuky. Téma didaktické hry do výuky dějepisu není častým námětem prací, a proto jsem rád, že jsem tuto skupinu mohl rozšířit. Vzhledem k tomu, že již vykonávám svou učitelskou praxi na ZŠ, jsem mohl tuto hru konzultovat s kolegy i žáky, kteří mi hned dali zpětnou vazbu. Naštěstí kladnou a ocenily mou snahu, čímž mi dodali odvalu a touhu do těchto, pro mě neznámých vod, vstoupit a získat velké množství nových zkušeností profesních i životních.

Původně jsem měl představu o vytvoření nějakých pracovních listů a již ověřených aplikací. Jenže já jsem člověk, který sice nemá náročné výzvy rád, ale když už na ně přistoupí, bojuje, dokud se mu nepovede naplnit alespoň jeho základní představy. Jsem náruživý hráč her. Nejen společenských (pokud jde o malou uzavřenou společnost) a deskových, ale i konzolových a počítačových. Proto, když se mi naskytla ta možnost a myšlenka vytvořit nějakou praktickou hru, neváhal jsem. Netušil jsem, že to bude náročné a bude mě to stát dlouhou cestu plnou překážek, zejména metodických. Zkoušení, kalibrace a pokusy byly obtížné, ale povedlo se mi dosáhnout funkčnosti i zábavnosti. Místo jedné hry jsem si připravil v podstatě tři. Vytvořil jsem jednu základní se dvěma variantami hraní, která je využitelná pro hraní ve skupinách, které spolu soutěží. Modifikace je upravená pro hraní v uzavřených skupinách 2-4 hráčů. Druhá hra je čistě zaměřena na hru jednoho hráče a oproti předchozí variantě je tzv. cestovní a dá se snadno hrát i v okleštěné jednoduché formě s kostkou a spoluhráčem, který řídí a předkládá možné události, jako vypravěč ve hře *Dračí Doupe*.

Vedlejším produktem vymýšlení didaktické hry, jsou výukové karty, které jsem vytvořil pro procvičování. Tyto karty jsou vhodné pro samostatnou práci žáků i pro skupinové či hromadné aktivity. Karty však nejsou jediným výstupem. Poprosil jsem výtvarnici Ninu Danišovou o vytvoření ilustrací podle mnou vyrobených karet. Tak vznikla spolupráce, kdy

byli namalováni jak panovníci, tak jejich manželky a vznikly tak další ilustrační materiály pro výuku či na ozdobu.

Dále jsem si také připravil podklady pro *stripové* komiksy (tři okýnka s jednou ilustrací postavy, kde se mění pouze text, který postava říká) a populární formát meme. Další nevyužité aktivity jsem shrnul v závěru této části, včetně popsání způsobů motivace a odměn. Také jsem připravil náměty pro dějepisnou exkurzi, včetně námětu metodického zpracování.

Hlavní přínos této práce spatřuji v její praktičnosti, ucelenosti vytčené problematiky a v její informativní šíři. Nespornou výhodou předloženého textu je dle mého názoru obsáhlost dané problematiky, ale zároveň možnosti jejího rozšíření a doplnění.

Na závěr bych chtěl konstatovat, že badatelská i praktická práce na tomto tématu, mé reenactorské, pedagogické a hráčské zkušenosti, napomohly naplnit předpoklad k vytvoření praktického didaktického materiálu do výuky dějepisu či vlastivědy, který jsem se rozhodl pro tuto práci vytvořit. Podstat této práce byla naplněna tím, že jsem hru vytvořil, vyzkoušel během své pedagogické praxe ve výuce dějepisu ve dvou různých třídách a vytvořil grafické návrhy pro herní plány, žetony skupin i hráčů, herní karty s otázkami. Také jsem vytvořil doprovodné výukové materiály, které napomohou zlepšit výuku tématu prvních Přemyslovců a utváření českého státu. Tím ovšem nemíním, že je vše hotovo a vybadáno a vymyšleno. Určitě je třeba tuto problematiku dále zkoumat, studovat a objevovat další a nové náměty, aplikace a metody do výuky, aby byla pro učitele a žáky zábavná a nenucená. Věřím, že budu v tomto nastaveném kurzu pokračovat a pokud mi bude přána dlouhá pedagogická praxe, přibudou další aplikace a hry, které s radostí budu moci sdílet nejen s kolegy a ostatními pedagogy, ale i se žáky stávajícími a budoucími.

7. Bibliografie

BARTLETT, Robert, SOMMER, Petr, Dušan TŘEŠTÍK a Josef ŽEMLIČKA, ed. Přemyslovci: budování českého státu. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-352-0.

VLČEK, Emanuel. Nejstarší Přemyslovci ve světle antropologicko lékařského výzkumu: výstava Ministerstva kultury ČSR a Národního muzea v Praze ve spolupráci s Kanceláří prezidenta republiky : [katalog výstavy. Praha: Národní muzeum, 1982.

ŽEMLIČKA, Josef. Přemyslovci: jak žili, vládli a umírali. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-759-8.

TŘEŠTÍK, Dušan. Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin (530-935). Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Česká historie. ISBN 80-7106-138-7.

PROFANTOVÁ, Nad'a. Kněžna Ludmila: vládkyně a světice, zakladatelka rodu. Praha: Epoque, 1996. Portréty (Epoque). ISBN 80-902129-4-8.

MOUČKOVÁ, Miroslava. Za časů přemyslovských knížat. Praha: Daryl, 2006. ISBN 80-901430-6-7.

SOBIESIAK, Joanna Aleksandra. Boleslav II.: (†999). České Budějovice: Veduta, 2014. Koruna. ISBN 978-80-86829-97-5.

CHARVÁT, Petr. Boleslav II.: sjednotitel českého státu. Praha: Vyšehrad, 2004. Velké postavy českých dějin. ISBN 80-7021-657-3.

KOSMAS. Kosmova kronika česká. Přeložil Karel HRDINA, přeložil Marie BLÁHOVÁ. V Praze: Československý spisovatel, 2012. ISBN 978-80-7459-110-5.

TŘEŠTÍK, Dušan. Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin (530-935). Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Česká historie. ISBN 80-7106-138-7.

ŽEMLIČKA, Josef a Dušan TŘEŠTÍK, ed. Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa: mezinárodní symposium uspořádané Českou křesťanskou akademií a Historickým ústavem Akademie věd ČR 19.-20. listopadu 1997 v Praze : [sborník příspěvků]. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-237-5.

TŘEŠTÍK, Dušan. Mýty kmene Čechů: (7.-10. století) : tři studie ke "starým pověstem českým". Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. Česká historie. ISBN 80-7106-646-X.

POLANSKÝ, Luboš, Dušan TŘEŠTÍK a Jiří SLÁMA. Přemyslovský stát kolem roku 1000: na paměť knížete Boleslava II. (7. února 999). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. ISBN 80-7106-272-3.

LUTOVSKÝ, Michal. Po stopách prvních Přemyslovců. Praha: Libri, 2008. ISBN 978-80-7277-365-7.

LUTOVSKÝ, Michal. Bratrovrah a tvůrce státu: život a doba knížete Boleslava I. 2., dopl. vyd. Praha: Set out, 2006. ISBN 80-86277-49-6.

SLÁMA, Jiří. Slavníkovci ve středověkém písemnictví. Přeložil Jana ZACHOVÁ. Praha: Vyšehrad, 1987.

BRAVERMANOVÁ, Milena, SOMMER, Petr, ed. České země v raném středověku. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-855-1.

LUTOVSKÝ, Michal a Zdeněk PETRÁŇ. Slavníkovci: mýtus českého dějepisectví. 2. vyd. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-291-0.

KRZEMIENSKA, Barbara. Břetislav I.: Čechy a střední Evropa v první polovině 11. století. Praha: Garamond, 1999. Historica (Garamond). ISBN 80-901760-7-0.

MANDELOVÁ, Helena, Ilona PAŘÍZKOVÁ a Eliška KUNSTOVÁ. Dějiny středověku a počátků novověku. Liberec: Dialog, 2002. ISBN 80-86218-82-1.

SEMOTANOVÁ, Eva. Doba knížete Václava: (10. století). Dějiny trochu jinak. Praha: Kartografie, 2003. ISBN 80-7011-721-4.

VÁŇA, Zdeněk. Svět dávných Slovanů. Praha: Artia, 1983.

SLÁMA, Jiří. Střední Čechy, kolébka národních patronů: sv. Ludmila, sv. Václav, sv. Vojtěch, sv. Prokop. Kladno: Sládečkovo vlastivědné muzeum v Kladně, příspěvková organizace, 2015. ISBN 978-80-904728-9-1.

LUTOVSKÝ, Michal a Milena BRAVERMANOVÁ. Hroby a hrobky našich knížat, králů a prezidentů. Praha: Libri, 2007. Archeologie, geografie, historie a pomocné vědy historické. ISBN 978-80-7277-228-5.

LUTOVSKÝ, Michal. Hroby knížat: kapitoly z českých dějin a hrobové archeologie. Praha: Set Out, 1997. ISBN 80-902058-3-6.

LUTOVSKÝ, Michal. Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Libri, 2001. ISBN 80-7277-054-3.

SALAČ, Vladimír, Miroslav DOBEŠ, Karin GÖBEL, et al. Atlas pravěkých a raně středověkých hradišť v Čechách: Atlas der vor- und frühgeschichtlichen Burgwälle in Böhmen. Praha: Archeologický ústav AV ČR, Praha, 2019. ISBN 978-80-7581-022-9.

HRDINA, Karel. První pokračovatelé Kosmovi. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1950. Odkaz minulosti české.

HELMOLD, MORAVOVÁ, Magdalena, ed. Kronika Slovanů. Přeložil Jan ZDICHYNEC. Praha: Argo, 2012. Memoria medii aevi. ISBN 978-80-257-0786-9.

MARSIPOLITANUS, Thietmarus. Kronika. Přeložil Bořek NEŠKUDLA, přeložil Jakub ŽYTEK. Praha: Argo, 2008. Memoria medii aevi. ISBN 978-80-257-0088-4.

BAHBOUH, Charif. Češi a Slované v arabských rukopisech: nejstarší zpráva o Praze = At-Tšik wa-s-slāf fī al-machṭūṭāt al-‘arabīja : aqdam chabar ‘an Brāg. Brandýs nad Labem: Dar Ibn Rushd, 2019. ISBN 978-80-88099-23-9.

VLASATÝ, Tomáš. Projekt Forløg: Reenactment a věda [online]. [cit. 2021-11-02]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/k-puvodu-svatovaclavske-prilby/>

Staroslověnské legendy českého původu. Ed. Rogov, A. I. Vyšehrad, Praha 1976.

Dějepis 7 (SCHULZ, Jindřich. Dějepis 7: [středověk]. Olomouc: Prodos, c1998. ISBN 80-7230-009-1.)

Dějepis 7 - VÁLKOVÁ, Veronika a František PARKAN. Dějepis 7 pro základní školy. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7235-373-6.

Dějepis - VYKOUPIIL, Libor, Robert ANTONÍN a Marie FEJFUŠOVÁ. Dějepis: vzdělávací oblast Člověk a společnost. Brno: Nová škola, 2008. Duhová řada. ISBN 80-7289-089-1.

Dějepis 7 Fraus - KORCOVÁ, Václava. Dějepis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia. Plzeň: Fraus, 2009. ISBN 978-80-7238-558-4.

Dějepis 7 - HRUBÁ, Michaela a Václav DRŠKA. Dějepis 7: středověk a raný novověk. Praha: Scientia, 2002. ISBN 80-7183-271-5.

MÁCHA, Petr. Hravý dějepis 7: středověk a raný novověk : pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia : v souladu s RVP. 2. vydání. Praha: Taktik, 2017-. ISBN 978-80-7563-068-1.

ŽEMLIČKA, Josef. Čechy v době knížecí 1034–1198. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 712 s. ISBN 978-80-7106-905-8.

CHOC, Pavel. S mečem i štítem: české raně feudální vojenství. Praha: Naše vojsko, 1967. Živá minulost (Naše vojsko).

TŘEŠTÍK, Dušan (2006). Zformování se střední Evropy a symbolický rok 1000. In: Sommer, Petr (ed.). České země v raném středověku, Praha

NOVÁK, Lubomír, a , ed. Lukostřelba v době římské a raném středověku. In: DROBERJAR, Eduard, Ondřej CHVOJKA a Michal LUTOVSKÝ. Archeologie barbarů 2006: příspěvky z II. protohistorické konference. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2007, s. 21. ISBN 978-80-86260-73-0.

BAUER, Jan. Zrození českého státu: záhady přemyslovských knížat, aneb, Svatí otrokáři, (všeho) schopní bratrovrazi a zbožní bigamisté. Řitka: Čas, 2016. Český čas. ISBN 978-80-7475-145-5. Národní listy roč. 71, č. 202. str. 3 (I.), č. 206. str. 3 (II.)

GALUŠKA, Luděk. Uherské Hradiště-Sady: křesťanské centrum Říše velkomoravské. Brno: Moravské zemské muzeum, 1996. ISBN 8070280808.

7.1. Online zdroje

VLASATÝ, Tomáš. Projekt Forløg: Reenactment a věda [online]. Dostupné z: <https://sagy.vikingove.cz/>

Mapy, mapy.cz [online]. Dostupné z: <https://mapy.cz/zakladni?x=14.4479000&y=50.0761000&z=11>

iDNES.cz a ČTK. Odborníci odhalili podobu slavných Přemyslovců. Umožnila to speciální metoda. IDNES.CZ/ZPRAVODAJSTVÍ [online]. 2021, 28. února 2021 [cit. 2023-11-27]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/premyslovci-rekonstrukce-obliceju-ludmila-spytihnev-vratislav.A210228_171417_domaci_klf

ŽEMLOVÁ, Kristýna a ČTK. Tisíc let starý obličej. Svatá Ludmila překvapila horním předkusem. IDNES.CZ/ZPRAVODAJSTVÍ [online]. 2021, 16. září 2021 [cit. 2023-11-27]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/sv-ludmila-rekonstrukce-arcibiskupstvi-prazske.A210916_091925_domaci_kzem

DOLEJŠÍ, Milan. V hrobě pod svatovítskou rotundou není kníže Bořivoj. Vědci přišli na to, že ve vedlejším hrobě leží žena [online]. 2020 [cit. 2023-11-25]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2831966-v-hrobe-pod-svatovitskou-rotundou-neni-knize-borivoj-reporteri-ct-zjistovali-kdo-tam>

Toulky českou minulostí - 45. schůzka: Osud svatého Vojtěcha Slavníkovce. Dvojka [online]. rozhlas, 2006-12-08. <https://dvojka.rozhlas.cz/45-schuzka-osud-svateho-vojtecha-slavnikovce-7938303>

HISTORIE.CS: Vyvraždění Slavníkovců. In: LUTOVSKÝ, Michal, Ivo ŠTEFAN, Jan MAŘÍK a Vladimír KUČERA. Ceskaelevize.cz [online]. 2013 [cit. 2023-11-26]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/213452801400027/>

MILO, Peter. Jak se žilo a bydlelo v raném středověku: Archeolog Peter Milo se zamýšlí nad povahou osídlení krajiny ve středověku a dnes. Magazín M [online]. 2016 [cit. 2023-07-18]. ISSN 1801-0814. Dostupné z: <https://www.em.muni.cz/vite/8066-jak-se-zilo-ve-stredoveku>

ŠVEC, Pavel. Viking pohřbený mezi Přemyslovci: Tajemný muž z Pražského hradu byl severský bojovník. CT24 [online]. 26. 9. 2017 [cit. 2023-07-26]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/veda/2254360-viking-mezi-premyslovci-tajemny-muz-z-prazskeho-hradu-byl-seversky-bojovnik-prokazal>

VIKINSKÝ NÁRAMEK z Nového Knína: Hornické muzeum Příbram slavnostně zpřístupnilo v expozici Muzea zlata Nový Knín [online]. 20.6.2009, 3 [cit. 2023-07-26]. Dostupné z: <https://www.muzeum-pribram.cz/userfiles/akce/09akce/09naramek/09naramek.html>

GOLSKÝ, Tomáš. Jak objevit posvátná místa v krajině. In: www.youtube.com [online]. 2018, 13.5.2018 [cit. 2023-07-07]. Dostupné z: <https://youtu.be/uCwFU4Gt3U>

KURZE, PETRZ, Freidrich, Georg Heinrich. *Annales Fuldenses sive Annales regni Francorum Orientalis* [online]. Hannover: impensis Bibliopolii Hahniani, 1891 [cit. 2023-7-7]. [Dostupné online](#). (latinsky)

TOMIČ, Ladislav. Čas války: Zbroje. Curia Vítkov [online]. [cit. 2023-08-01]. Dostupné z: <https://curiavitkov.cz/2004/07/20/cas-valky-vystroj-zbroje/>

Skautský institut - Programy Zkušenost totality [online] [cit. 2022-11-19]. Dostupné z: <https://www.skautskyinstitut.cz/programy-zkusenost-totality>

VLASATÝ, Tomáš. Sčítání RS reenactorů 2021 / Number of Czech Reenactors 2021, [online]. [cit. 2023-11-27]. Dostupné z: https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1VuxwRO6PuUUAXzDm4Xx1yZAHwtva5LSk&g_ep=CAESCTExLjYyLjYwNBgAQgJDWg%3D%3D&shorturl=1&ll=49.82013534644892%2C15.65585115&z=7